

VÍZI ÉLET

A TISZA, A MAROS ÉS A KISVIZEK VILÁGA

Szeged népélete a *Tisza* világától elválaszthatatlan.¹ Beleszólt a Város települési formáiba, meghatározta a munka szegedi módját és lehetőségeit, szüntelenül ihleti a hagyományrendet és népköltészetet, alakítja az emberi magatartást.

A folyószabályozás előtti Tisza és vízvidéke szeszélyes áradásaival ugyan rettegésben tartotta a népet, de adott neki nádat, gyékényt, fát, szénát, halat, madarat, tojást. Így biztosította a primitív népi önellátást, a helybenlakás legnélkülözhetetlenebb föltételeit. Sokszor megvédte az ellenséges támadástól, és így lehetővé válhatott a táj magyar népéletének a török hódoltságot is túlélő folytonossága.

Lehetővé tette azonban a nagy kitekintéseket is: idegen tájak, népek, kultúrák ismeretét, befogadását, magunkéba ötvözését. Szeged urbánus fejlődésének föltételeit már ősidóktól fogva hosszú évszázadokra a Maroson ideszállított, majd innen a Tiszán szerte az országba továbbított erdélyi *só* teremtette meg. Ezért volt szükségük már a rómaiaknak arra, hogy *Partiscum* néven a Tisza és Maros találkozásánál őrállomást létesítsenek, és a Maros bal partján, Erdélytől egészen a torkolatig utat építsenek. Erre nem kisebb kutató, mint Mommsen mutatott rá.²

*

A Tiszához számos szólás, példabeszéd, hagyomány fűződik. Amiből sok van: *Tiszát lehetne vele rekeszteni*. Főlösledes dolog: *vizet a Tiszába*. Soká lesz az: *sok víz éfolyik addig a Tiszán*. A Tiszába öli magát: *Tiszának mén*. Könnyen bele lehet fulladni: *a Tiszának nincs gërendája*. Megmutattuk neki, hogyan boldogulhat, mégsem ragadta meg a lehetőséget: *évezettük a Tiszára, mégis szomjan gyütt vissza*. Mindszenti változata: *szomjan dögöltt a Tisza mellett, mint az anyási barom*. Mesei nagyotmondás: *Tisza, Duna zsákba vót*. Más: *szántották a Tiszát*. Csak először nehéz a roszszaságot elkövetni: *amik kutya éccör átúszí a Tiszát, mögtöszí az máskor is*.

A Tisza *nyöl*, ritkábban használ szóval *legel*,³ vagyis árad; *kifekszik*: kiárad, elönti az ártereket és árvizzel fenyeget; *visszaárad*: rövid időn belül ismételtlen megárad; *fogy*, azaz apad; *gyöngé*: nincs meg a kellő sodra; *erős*: jó sodra van. Árterének régies neve: *vizjárás*.

Találás kérdés: *mi mén át a Tiszán csont nélkül?* A pióca. *Mi mén át a Tiszán árnyék nélkül?* A hujántás.

A szegedi szülőföldről nem lehet elfeledkezni: *ki a Tisza vizit issza, vágyik annak szíve vissza*. Dugonics András egyenesen ezt mondja: *magát penig Magyarának se*

¹ Szádeczky-Kardoss S., A Tisza nevének története a honfoglalásig. Nyelvészeti Dolgozatok 12. Szeged 1960.

² Szeged városa 6—8.

³ „Mint mondani szokás: *legel, mert éppen olyan a haladása, mint a legelő állaté.*” Tömörkény I., Förfeteg János. 28.

tartaná mindaddig, még által menvén a Tiszán, annak híres vizébül leg-alább csak egy kortyra-valót is nem hörpentene.⁴ Máshol is: *Oh be áldotta ennek a szöke folyónak nagy hatalmú vizét! Most immár szemére vehette azt a valóságot, hogy magát valóságos tiszta Magyarnek senki se tarthatná addig, még a Tisza vizének folyójából nem iszik, fő-képpen pedig azon a helyen, a hol a Maros vizének össze-folyásával leg-üdvösségessebbnek tartatik. Most valamit a Magyarok Istene ide-tova el-szört adományaibul, a Tiszának ezen mellyékére egy garmadában hordotta minden áldomását.*⁵

*

A kút, kútvíz mellett a Városban, Tápén évszázadokon át a *tiszavíz* tekinthet hatalmas fogyasztási hagyományokra vissza. Legelső adatunk⁶ a XVII. századból származik: „Köztetek lakó Móricz György nevű alattvalónk Örsébet nevű gazdaszszonya vízért ment. Lába megcsúszván, a Tiszába esett és beleholt.”

Tömörkény még a századfordulón (1901) is ezt írja? a Tiszáról: „20 év előtt még ittuk a vizét. Ma már egy-két konzervatív különcöt kivéve, nem inná meg senki. Legföljebb a vízenjáró nép hasal rá, hogy nyeljen belőle, de már nyári apadáskor, mikor a vize langyos, az sem állja meg szó nélkül. Szidni nem szidhatja a vizet, amely kenyerét adja, de mégis mond annyit: ez is hidegebb szokott lőnni Mátyás napján.” A hagyomány szívósságára azonban szerfölött jellemző, hogy századunk derekán halt meg egy tápai öregasszony, aki egész életében csak tiszavizet ivott.

Csakugyan: a szegedi, tápai, gyevi nép ősidóktól fogva ivásra, főzésre, mosásra csak a Tisza vizével élt, amely iszapos volt ugyan, de a Város csatornázása előtt kevéssé volt fertőzött.

A katonaság adataink szerint már a múlt század legelején a Vár délkeleti körbástyájában levő nagy kútnak természetes úton szűrődött tiszavizét használta, amelyet csöveken a mai Rákóczi tér táján álló *nagykaszárnya* épületébe is elvezettek. A csövezeték a mai Széchenyi téren haladt keresztül, ahol — szemben a városházával — egy disztelen, hajdani szegediek ajkán *vízház* néven emlegetett épületben működött a váltószerkezet.⁸

A tiszavízzel való ellátásról általában minden család maga gondoskodott. A Tisza partján több helyen volt *merigetőláp*, egyszerűbben *merigető*, *merítő*: 3—4 szál fenyőből készített láp, ahonnan megmerítették a Tiszában a vizes edényeket. A lápnak volt korlátja, deszkapallója, és természetesen ki volt kötve. A vödröt, köcsögöt, korsót azután az *abronyica*, régi szegedi magyar nevén *vállgém* nevezetű vízhordórúd két kampós végére akasztották, és vállon vitték. Az *abronyica*, más változatban *abrinca*, *obránica* Tápén, Szőregen olykor még most is használatos.

Hallgassuk meg a szemtanú Kovács Jánost,⁹ aki ugyan kissé körülményeskedve, de mégis találóan örökíti meg ennek a hagyománynak társadalmi vonatkozásait is: „híres és nevezetes érintkezési pont a szegedi népnél a *Tiszára járás*, mert ide nemcsak vízért jönnek a leányok, hanem ismerkedés és a hírek kicserélése végett is.

Alig alkonyult le a nap, már az eladók szépen, puccosan felöltöznek, mert tudják, hogy úton-útfélen, utcáról-utára sok szem kíséri figyelemmel, míg a tiszaparti merigetőig érnek, ahol meg a legénycsoport veszi szemügyre őket.”

⁴ *Dugonics A.*, Etelka, II, 114.

⁵ *Dugonics A.*, Jólánka I, 193.

⁶ Hódoltsági Okmánytár II, 343.

⁷ *Tömörkény I.*, Új bor idején 60.

⁸ Reizner III, 214; A vízházról Csényi Gy., Madarászokról. SzH. 1922, 121. sz.

⁹ *Kovács J.*, 322.

Kovács János szerint *merigető* volt a neve a part vízmerítésre közvetlenül alkalmas részének is. A Tisza-meder sokszor mélyen feküdt, nehéz volt a korszót fölhozni a partra. Ott volt azonban a legény, mint Kovács János nótája mondja:

*Tisza partján áll a legény.
Ha szédül a leány feje,
Korsóját ő meri tele.*

„Ha új a lány korsója vagy köcsögje, — folytatja Kovács — azt hirtelen kell a víz alá nyomni, hogy egyenletesen szép piros legyen a kanta vagy a köcsög, mert az egyenletesen piros korsó a háznak és az eladólánynak dísze.

A merítés után — éppúgy mint mikor inni akarnak — szokásos egy keveset viszalöccsenteni a Tiszába.

A Tiszához közel lakók csak kézben, míg a távolabbiak erős kendővel két kantát együvé kötve, vállon keresztül vetve hordják a vizet, egy korsót kézben tartva visznek.

A takarosan *fölpötyt*, azaz kiöltözött lányok soha nem felednek pár szál virágot is vinni magukkal, melyet rendszeren a szájukban tartanak, és mindig egész csapatban járnak, hogy összegyűlve, míg a Tiszáig érnek, kicserélhessék mondanivalójukat.

A Tisza partján azután a legényekkel is találkoznak. A pihenések alatt váltanak és értenek szót egymással, mert a Tiszára járás és tánchely közvetíti tulajdonképpen az érzelmeiket és a házasságot a szegedi nép egy része között. Egész este tíz óráig folyton tele van, illetőleg csak volt a Tisza partja a Tiszára járók élénk és víg csoportjaival.”

Télidőben a Tisza jégtükrén *leket*, Tápaiasan *veket*, azaz léket vágtak és innen merítették vizet.

A lakosság szaporodásával, továbbá a modernebb étellel járó kötöttségek miatt megélték a *szamarasok* is, akik a tiszavizet számárhúzta lajtokon árusították a Város utcáin.

*

A Tisza kacskaringós folyásáról szóló mondákat a szegedi nép is emlegeti. A gyeviek szerint Szent Péter barázdálta a Tiszát vak lovon, ezért olyan girbe-gurba. A kanizsaiak szamarat fogatnak az ekébe. A csacsi mindig arra ment, amerre bogáncsot látott, ezért görbe a Tisza folyása.¹⁰

A Tiszához fűződő kultikus hagyomány nyilatkozik meg a régebbi nagypénteki és pünkösdszombati fürdésben, amelynek gonoszűző célzata volt. Erről a jeles napoknál bővebben is megemlékezünk.

A szegedi *télkihordás* mágikus szertartása¹¹ a múlt század elején még virágzott: tél végén, rendszeren farsangháromnapokban egy vénasszonnyá formált rongyvázat levittek a Tisza partjára és ott vagy meggyújtották, vagy csak belelőtték a vízbe. Szokás volt az is, hogy a Tisza szélén nagy hóembereket is raktak. Amikor a Város utcáin meghordozott és a Tisza partján meggyújtott bábót beledobták a Tiszába, akkor ezeket a hóembereket is vidám kiabálással utána lökték.

A Tiszára régivágású népünk szorongó tisztelettel, egyúttal meghitt, szinte bizalmas szeretettel tekint föl. Név mágiás szorongásokból született kedveskedő neve *vizecske*. „Harmincyolc esztendeje — írja 1917-ben Tömörkény¹² — már annak az idő-

¹⁰ Kálmány L., Világunk alakulásai 18.

¹¹ Kovács 317.

¹² Tömörkény I., A kraszniki csata. 456.

nek, amikor a vizecske elvitte a szegedi várost.” Máshol: „a vizecske! Mennyi bajt, romlást, pusztulást és halálveszedelmet hozott már ez a víz, mégis szeretik. A neve mégis becéző, kedves és simogató. Mint mikor egy nemzet imádata vesz körül valamely zsarnokot.”¹³

Ez az ösztönös érzés vezérli Szeged egyszerű népét is ki a Tisza partjára. A Városba jövő tanyaiak dolguk végeztével manapság is meg szokták a Tiszát nézni. „Mennek a Tiszapart felé — írja¹⁴ Tömörkény a század elején — megnézni a vizet. Ez szokás: néha a vizet megnézni. Itt folyik ezer esztendőök óta, ezen a helyen, aki tehát már régen nem látta, tekintse föl... Egy sóhajtás az alsóvárosi templom homályos hűvös-ségében az egyedül hatalmashoz: akként keresi föl itt a Tiszát a vízparton ritkán járt külső belső ember. Külső: mert kívül lakik, belső: mert kívül meg a belső pusztákban van az élhetése.”

Ezt a látogatást vasárnap délelőttöként a bérház előtti nagy társadalmi találkozóra iparkodó alsóvárosi emberek is régebben el szokták végezni, miközben a parti bormérésekben egy ital bort is megittak. Hallgassuk meg¹⁵ újra Tömörkény Istvánt: „Gyerünk no — mondják ünnepnapokon a külvárosok és a városszélek kis házaiban — gyerünk befelé, *arra be*. Régebben csak az ünnepek délutánján jártak befelé. Régente a Város hosszan terjedt a Tisza partján, szinte oda volt növe a vízhez. De aztán terjedni kezdett befelé, új városrészek keletkeztek: ezeknek a lakói már csak ritkán látják a Tiszát. Már pedig abba bele van szerelmesedve. A vizecskébe. Azt meg kell látogatni, meg kell nézni, hogy mint van a vizecske? Apadt-e, árad-e? Milyen hajók járnak most rajta? Seprőt, almát, tüzelőfát, mennyit hoztak a tutajosok? Ezt mind megtudni, polgári kötelesség. Valóban, a vizecske időszakonként meglátogató. Ez egészen úgy van, mint ahogy az unoka tartozik olykor nagyapóéknál tiszteletet tenni, mert egy ember, aki hónapszámra nem látta a Tiszát: miféle ember lehetne az.”

Nem is tudjuk, hányszor árasztotta el a Tisza a Várost, mégis mindig ugyanazon a helyen született újjá: szebbé, virágzóbbá. Szeged népének nagy emberi harmóniájához, egyensúlyához, szinte derűjéhez a Tiszától való szorongás éppen úgy hozzátartozik, mint Nápolyhoz a Vezuv: egyiküknek sem jut eszébe, hogy azért hagyja el a szülővárosát, mert a pusztulás bármelyik pillanatban rátörhet. A Tisza nagy, évszázados ajándékai megérik a kockázatot is.

Ez a gazdag érzés sarjasztotta ki és ihlette a szegedi népdalnak azt a hangját is, amely annyszor fordul kép, hasonlat, szemléltetés, érzelmi telítés kedvéért a Tiszához, amelyet Mikszáth Kálmán „szent” jellege miatt *magyar Nilus* néven emleget.¹⁶ E szemléleti alapon egyébként megillesheti a magyar Rajna, Volga, vagy akár Gangesz elnevezés is.

A szegedi Tisza dicsőségét zsoltározza Juhász Gyula, akinek verseiben nemcsak népdalköltészetünk Tisza-élménye, hanem a szegedi nép rajongása is summázódik és válik múlhatatlan kifejezéssé:

*Megállok felhős tavaszég alatt
S míg megy a víz és az idő szalad,
Érzem, hogy az öreg Tisza felett
Az örök élet csillaga remeg.*

*

¹³ Tömörkény I., Új bor idején 61, 311.

¹⁴ Tömörkény I., A kraszniki csata. 253.

¹⁵ Tömörkény I., Hajnali sötétben 442.

¹⁶ Mikszáth K., Szent Péter esernyője. Budapest 1910, 62.

A gyerekek is megtalálják a maguk játékát a Tiszán. Az úszni tudás régebben vízénjáróknál sem volt általános, legfőljebb ha *kutyázni*, azaz kézzel-lábbal hadonászva úszni tanultak meg. Zsineget, kendermadzagot kötöttek a bokájuk fölé, hogy a vízben meg ne fogja a görcs. Keresztet vetettek a Tisza vizébe mártott ujjal, mielőtt beleléptek volna fürdeni. Először *mögbuggyantak*, *mártóztak*, vagyis merítkeztek, azután kezdtek úszni.

Tápai gyerekek vízben fürdő társaiktól így kérdezik, hogy meddig ér: *mösz* *ér a víz? Ezt ér!* Együttal testükön is mutatják a mélységet.

Régebben a gyerekvilág kedves parti passziója volt a *szűrés*, tápaiak ajkán *palintázás*, *parittyázás*, a szajániakén *szüvödözés*: a víz tükrére úgy dobni lapos kavicsot, cserépdarabot, lapos, cserepesre száradt és tápaiasan *cserjeg* néven emlegetett göröngyöt, hogy alámerülés nélkül többször ugorjon a víz fölszínén. Tömörkény boszniai katonaéletéből említi,¹⁷ hogy a szegedi legények ott is *szűrtek* a Lim vizén.

A tápai gyerekek kedves játéka volt a *cserjegvár* építése a parton összegyűjtött cserjegekből. Egy helybeli monda szerint negyvennyolcban Kossuth Tápén is járt. A gyerekek éppen a gyöpön játszottak valamit. Odament hozzájuk és megparancsolta nekik, hogy cserjegvárat építsenek. Azonnal hozzá is fogtak. A vár hamarosan elkészült. Most Kossuth a gyerekeket sorban a várra fektette, és mindegyiknek rávert a hátuljára. Amikor az utolsó is megkapta a magáét, elárulta magát: én vagyok a Kossuth Lajos! Szeretetből történt, hogy kikaptatok tőlem. Mondjátok meg majd otthon is, ti sem felejtétek el, hogy itt járt Kossuth Tápén.

Hajdani szegedi gyerekek *sippadni*, *sibbadózni* is szoktak: a tiszaparti laza, nedves homokba belefűrték magukat és toporogtak benne. Az is járta, hogy a parton mélyen kiszedték a homokot, *kutat csináltak*, árkot vágtak hozzá és vizet vezettek bele, beleültek. Bekeverték sárral magukat, azaz *ördögöt csináltak*. Azzal is játszottak, hogy ki tud homokot mély bukással a fenékről felhozni. Erről egyik világteremtési mondánk is eszünkbe jut, amelyet Kálmány hagyatékából máshol mutatunk be.

A Tiszába, vízbe fulladt ember felkutatását a néphit szerint a *nagypéntöki kinyér* segítette elő. Erről bővebben a nap hagyományvilágánál emlékezünk meg.

*

A Tisza vízének, folyásának, medrének számos megkülönböztetett, névvel illetett része van. Tömörkény hallomása szerint *Szintisza* a Tisza medrében levő víz a kiöntések, holtágak, pocsolyák nélkül. A szabályozással nyert medernek *Újtisza*, a *holtvíz*, *dögvíz*, *dög* néven emlegetett holtágaknak *Öregtisza*, *Dögtisza*, *Döglött-Tisza*, polgárisan *Holttisza* a neve.

A Tisza anyamedrében folyó víz a *csapat*, régi kihalt szóval *vizágyás*. Ha a Tiszának nincs meg a kellő *sodra*, folyása, akkor a halászok ezt mondják: *gyöngye a csapat*. Ha megvan: *erős a csapat*. Hallható *vízjárás* néven is. A víz sodrának olykor járja a *víz sebje*, a Tiszáról szólva: *Tisza sebje* megnevezése is. A víztükör egyes részeinek ráncosodása a *sorlás*. A Tisza fenekén lévő nehéz, halászó szerszámra is rátapadó gaznak a vízénjárók nyelvén *alsógazlás*, a víz színén úszónak pedig *fölsógazlás* a neve. Az alsógazlásra tapasztalt halász már a víz állásból, színéből következtet.

Voltaképpen a csapat jelentésével egyezik a régi hajósnép nyelvén az *országút*, *ország útja*, másként *nyári meder* is: a Tisza hajózásra alkalmas medre, amelyet nem foglalnak el a partnál kikötött bárkák, hajók, vízimalmok, partfürdők.

¹⁷ Tömörkény I., Szegedi parasztok és egyéb urak. 214.

A *kada* jelentését Nátly József így magyarázza: „vízkivájta gödrös hely folyók fenekén, melyben a halak egész télen által tanyáznak, s oly sűrűen feküsznek, mint hering a hordóban. A ketzeháló is úgy eltsúszik hátokon, hogy egyet sem kaphat fel és csak a víz fölmelegedésével, midőn a pondrók kopolyójok és szárnyaik alatt háborgatják, ki szoktak a kadából jönni. Ez az oka, hogy nyáron több halat lehet fogni.” Öreg gyevi halászok a szót még így ismerik.

A Tisza, Maros porondos részein, árterein lévő sekély, alig mozduló víznek *szélvíz*, másként *langó* a neve. Eszerint a *langóódal* a Tisza lapos, porondos partja. Viszont *szirt* az omló, szakadékos magas part, más neve: *szirtódal*. A meredek partoldal: *szirtos*. Ha itt partifecskék is tanyáznak, akkor *fecskepart* néven is emlegetik. A partot rongáló víznek *folyósvíz* a régi neve. Herman Ottó hallomása szerint¹⁸ az omló partok apró rögének régebben *fődmorzsa* volt a neve. Ezt a ponty kedvelte, mert sok volt benne a növény finom gyökere. A mai halászok a szót már nem ismerik, de a jelenséget igen.

A hajósok nyelvén a Tisza jobb partjának *magyaródal*, a balnak pedig *bánátódal*, *bánáti ódal* a neve.

A főleg marosi kis homoksziget, zátony *porond* néven ismeretes. Már Dugonicsnál olvassuk: *a hátas Porondok mellett a Kecéket nézte*.¹⁹

„A Tisza elfogja — magyarázza²⁰ Terescsényi György — és visszanyomja a beléje ömlő Maros folyását, mire a szemcsés homok szép szabályos rétegekben leül a kanyarodók hónaljaiba. A kanyarodók hónalja pedig nem más, mint a porond. Városi népek úgy hívják ezt, hogy *strand*. A Szeged környéki kubikosok, bágerosok, hajósok és halászok csak *zátony*, *hordás*, *porond* néven ismerik.”

Két zátony közötti, főleg marosi víznek *változó* a neve.

Kovács János örökítette meg²¹ annak az ünnepnek emlékezetét, amelyet a felsővárosi vízimolnárok a Tisza porondján tartottak. „E Szent István napi molnárünnep — írja novellisztikus színezéssel — minthogy a Tisza augusztus hóban rendszeren és mindig kicsiny volt, a folyó közepén képződött zátonyon, porondon tartattak meg, vagy esetleg a Tisza partján végighúzódnó füzeserdő tisztásán.

Gyönyörű látvány volt az a sok szép kackiás menyecske meg pötyke leánysereg ott a Tisza közepén és valódi tündérmesébe illő kép volt a homokzátony tetején víg táncot lejtő sokaság, melynek csillogó keretét a porondot körülfolydogáló szőke Tisza vize képezte.

A hatvanas évek végén azonban a molnároknak egy ily ünnepélyét a rendkívüli égháborúval párosult hatalmas felhőszakadás teljesen elpocsékolta, és a megfélemlített babonás nép ezután nem mert többé ott megjelenni. Ez idő óta a felsővárosi füzesek mellett, a Tisza partján tartották meg a molnárok hírneves Szent István napi ünnepélyüket, de alig egy évtized alatt a gőzmalmok füstje végleg elborította őket.”

*

A *vízpart*, *vízszél* jellegzetes alakulata volt különösen a szabályozás előtt a *fok*, vagyis a Tiszával egyesülő erek, mellékágak földközé, amelynek közelében jól lehetett halászni. 1668. *Mind az Porganon, mind egyéb fokokon az ő török uruk jobban megszerezheti nekik az halat.*

Annak a Tiszába vezető mesterséges ároknak, csatornának is *fok* a neve, amelynek torkába a folyóvíz benyomul. Ez is jó halászó hely.

¹⁸ Herman O., II, 787.

¹⁹ Dugonics A., Etelka I, 224.

²⁰ Terescsényi Gy., Lesz, ahogy lesz 182.

²¹ Kovács J., Szegedi emlékek 132.

A Tápai rét egyik dűlőneve *Zsegenye*, amely a foknak régebbi *zsegenye* nevét, változatát őrizte meg. A szó jelentése Nátly József szerint: eretske, kiseded fok.

Szintén Nátly szerint *pősölés* „a folyó vizek és tsatornák partjainak fűzgallyakkal, rőzsével való megbélelése, hogy a sebes víz ne szaggathassa.” A szó a szűcsök szakmai nyelvéből származik. Itt-ott még ma is látható, a névre azonban már nem emlékeznek.

A tápaiak nyelvén *gencsokádék* a Tisza nyáron kiszáradó kiöntése, amelyben töméntelen apró hal pusztul el.

A fiatal, sűrű, partmenti füzesnek *sumár*, *sumárerdő*, többesben *sumarak*, Tápén *suha*, *suhás* neve is hallható. Állítólag *nyék* néven is emlegették, ezt azonban mi nem hallottuk. A *sumaras*, tápaiasan *suhákos* part nemcsak védelmül szolgál, hanem a kaskötőket, kosárfonókat is rendszeresen ellátja vesszővel. A *kosárfonyás*, *kaskötés* részben téli, házi foglalkozás, részben önállósult, olykor vakoktól fűzött iparág.

A sumár közeit *szödör*, *szödörbokor* tölti ki. Nyár végén itt elkezdődik a gyűjtögetés sajátos módja, a *szödörzés*, vagyis szederszedés. Gyerekek eszegetik, de akadnak szegénysorsú tápai asszonyok is, akik már eladási célzattal piacra szedik. A szárított *szödörlevél* teának is igen jóízű.

*

A Tisza árvizei sokszor tartották rettegésben a szegedi népet és befolyásolták a táj életét. Az áradások történetével és gazdasági, települési hatásaival rendszeresen még nem foglalkozott a kutatás. Erre mi sem vállalkozhatunk. Vedres István, Reizner János és Tápay-Szabó László nyomán csak néhány eseményt emelünk ki.

Első dokumentumaink a XVIII. századból származnak. 1711-ben — mint Cserey Mihály természeti csodaként leírja²² — Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék. Annyira, hogy, a számtalan halak a Tisza száraz fenekén künn maradván, nem győzték az emberek kifogdosni. Ugyanott közel a mezőben nagy öreg saskeselyűk sereggel gyűlvén össze, a barmokat kergették és ölték, úgy kergették az embereket. A sáskák hasonlóképpen ellepték a földet, az embereket is. Sőt a falukba is minden tartózkodás nélkül bementenek a házakra sereggel, és minden zöldséget megemésztettek.

Még ez év őszén azonban a Tisza áradni kezdett és 1712 júniusáig nem apadt. A nép hasztalan védekezett, Alsó- és Felsőváros házai sorra összedőltek. A víz a Palánktól, ennek magas fekvése miatt, távolmaradt. A nép vagy ide, vagy a szőlőkbe menekült. Őthalom felé csónakon közlekedtek és csak itt jutottak szárazra. A városi tanács a vészről így írt bécsi ügyvivőjének, Király Ádámnak: *Minapi levelünkben is tudósítottuk vala az árvizek felül kegyelmeteket, melyek mindekkorig csak dagadnak és áradnak, főképpen a Tisza. A Maros indifferenter van, de meggondolhatja kegyelmetet, hogy Arad felé a hajók nem a Maros járásán, hanem valamerre tetszik, fel- s alájárhatnak. A kegyelmed vivariumja is közel van a vízhez, mivel a töltést már nem győzi a nép mindennap continuálni. Pincéje pediglen bár annyi borral volna teli, mint vízzel. Felsőváros egészen kiszaladott a szőlőkhöz. A gabonákban és kaszáló helyekben nagy károkat tett a víz, úgy annyira, hogy Tokaj tájékán, egész Szolnokig és Csongrádig megemlegetni fogják a lakosok. Aradhoz semmi élést sem vihetni, mindenben penuria (szükség)*

²² I dézi Reizner I., 232.

van. Se bor, se kenyér, se ökör, se számár. Egy prófont is nyolc és feljebb poltúrán adatik. Adja Isten, hogy visszajövet Őthalomtul fogva hajón ne kellessék akkor behozatnunk.

A földönfutó nép egy része ekkor Makón, Hódmezővásárhelyen, Mindszenten, Szentesen, vagy — akkor még török földön — Szőregen, Kiszomboron telepedett meg, és vissza sem tért. Az a magyar városok történetében páratlan kolonizáló készség és folyamat, amely Szeged népét az utolsó jó két évszázadban annyira jellemzi, ezzel a kényszerű kivándorlással kezdődik.²³

Több kisebb árvíz után, 1770-ben volt veszedelem, amely rettenetes károkat okozott. Felsővároson, Cseh András háza előtt törte át a víz a töltést, és mind nagyobb rést vájt. A nép kétségbeesve fogott hozzá a rés betöméséhez. Hajókat süllyesztettek, cölöpöket vertek le, amelyeket sövényfonattal kötöttek össze, majdpedig földdel telt zsákokkal igyekeztek a vízömlést megakadályozni. Éjjel-nappal váltott erőkkkel folyó munkával erősítették az elázott töltéseket. Alsóvároson is több helyen mutatkozott a csurgás, de itt szakadás nem történt. Egy vármegyei küldöttség megállapítása szerint Felsővárostól egészen Agyóig csak eget és vizet lehetett látni.²⁴

1816 tavaszán a téli hatalmas havazások után, a Tisza ismét fenyegette a Várost. Egy szemtanú így jellemezte a kétségbeesztő helyzetet: „leírhatatlanok városunknak a víz árja által okozott kárai. Nemcsak egész környékünket lepte el a víz, hanem a töltéseken is általverving magát, a városnak nagy részét elöntötte, úgyhogy 1500 háznál több leomlott. Ahova a felső víz nem juthatott, a föld árja lassanként eláztatván a házak alját, hasonló veszedelmet okozott. Vásárhely és Szeged között ama szép töltést úgy megrontotta, hogy e két város között mindenütt hajón kell járni. A vízözön ereje miatt oly nagy volt a rémülés, hogy majd egy hétig szüntelen félreverték a harangokat, hogy ki-ki a töltésekre siessen, mely közsegedelem nélkül kimondhatatlan lett volna a pusztulás...”

A kétségbeesztő helyzetben a plébániák április 20-ára általános böjtöt, nyilvános vezeklést és istentiszteletek tartását hirdették, hogy az ég büntető haragját kiengeszteljék... Híttel érdemlő öregek még azt is beszélik, hogy Felsővároson oly vizek voltak, hogy a csecsemőket csónakon hordták a keresztelőkre.²⁵

1830-ban sikerült a nagyobb veszedelmeket ismét elhárítani.²⁶ Kreminger György, palánki plébános az alsóvárosi templomban tartott hálaadáson, ezt a zsoltárverset választotta beszédje alapigéjének: *általmentünk a vizen és kivittél minket a hívesre. Bémegyek a Te házádba épen égő áldozatokkal, megadom Néked fogadásimat, melyeket az ajakim kimagyaráztak.*²⁷ Vedres István már ekkor megjósolta, hogy Szegedre éppen a kezdődő, de kellően át nem gondolt ármentesítések, szabályozások még rettenetes katasztrófát fognak zúdítani.

A magára hagyott Város erőfeszítéseit itt nem részletezzük, mert nem történelmi munkát írunk. Mégis megjegyezzük, hogy Szegeden évszázadokon át a polgári kötelességekhez tartozott az árvízvédelem, a tiszai töltések hordásában való részvétel. Az új polgár esküvel kötelezte magát, hogy még élete árán is megvédelmezi a Várost. Erre különösen a tiszai árvizek idején nyílt alkalom. Jellemző adatként említjük Wó-

²³ Reizner, I., 233.

²⁴ Reizner, I. 365.

²⁵ Reizner, II. 24.

²⁶ Reizner, II. 29.

²⁷ Kreminger Gy., Hálaadó beszéd mely a' vizáradás veszedelmének megszűnése alkalmával Nemes Szabad Királyi Szeged Városában a Havi Boldogasszony tiszteletére fölszentelt templomban tartott Szent István hava 27-kén 1830-ik eszt. Szegeden Grün Orbán Örökösei betűivel.

ber György városbírónak Széchenyi Istvánhoz írt leveléből (1846), hogy a városi földek holdját 8 évre méltányos áron 5—15 forintért szokták bérbeadni, de a bérlő kötelezettséget vállal holdanként 10 köbméter tiszai töltés felhordására.²⁸

1855-ben ismét árvíz fenyegette a Várost. Kétségbeesett mindenki. A szemtanú Jókai Mór novellisztikus, egyébként hiteles előadásából²⁹ eleven kép bontakozik a védekezésről előttünk. Elmondja, hogy egy egyszerű férfi kezdett a szegedi néphez szólni: „Szeged lakosai, mit jajgattok? Hát nincs Szeged városában ötvenezer ember, ötvenezer embernek százezer keze? Százezer kéz nem elég-e arra, hogy megmentsen bennünket? Isten a mi kedvünkért csodákat mai nap nem teszen, de ha mi teszünk, ő is majd megsegít. Mai nap a vizek nem állanak meg, mint a falak, miként Mózes idejében a Vörös tenger, de ha mi megállítjuk, bizony megállanak... Minden kézbe odaillik most az ásó-kapa. Nem szólnak meg érte sem urat, sem szegényt, ha dolgozni látják. Egy perc imádkozni, a többi dolgozni! Segíts Uram Isten!

Csakugyan százával, ezerével, utóbb tízezerével jöttek a víz ellen urak és szegények, úri leányok. Nem szégyellék a munkát és nem úntak bele. Jöttek a tisztviselők, tudósok, tanult emberek: kimérték, kiszabták a munkálatokat. Jöttek a papok, lelkipásztorok, a tanítók növendékeik élén, lobogó zászlóikkal. A céhek minden munkabíró tagjaikkal, a gazdagok szekereikkel, a szegények ásóikkal, kosaraikkal. Elkezdtek ásni, faragni, tölteni. Itt rőzsekötegeket kötöttek, amott fenyőszájakat faragtak. A lelkesült lakosok leszedték házaik tetőzetét, azokból adták a gerendákat a töltések cölöpeihez.

Nem volt semmi drága, semmi megpanaszolt. Közrebocsátá mindenki vagyonát, erejét, lelkesülését. Honn ezalatt nyitva volt minden tárház, éléskamra, pince. Sürgő gazdasszonyok sütöttek-főztek ott szorgalmas munkások számára. Folyt a munka éjjel és nappal, bámulatos erővel, kitartással. Éjjel és nappal hangzott a karóverő sulykok zuhogása, a szekerek csörömpölése. Nem volt pihenő óra. Ha egy csoport kifáradt, a másik ott várta, egy ásó, egy talyiga sem volt heverőben.” Az árvízveszélyt sikerült elhárítani.

Az 1876 tavaszán lefolyt védekezést Borostyáni Nándor³⁰ így jellemzi: „Két hete immár, hogy Szeged körül és alatt olyan ádáz ütközet tart, mely nagyszerűsége nézve ritkítja párját... Az ellenfelek, kik e nagy harcot vívják: a Tisza és Szeged városának 70 ezer lakosa... Az egész város táborra változott. A percsorai védőtöltéseken, a jobb és bal part mentén, a város alatt, s a Tápétól Rőszkéig terjedő hosszú védvonalon ezer meg ezer ember dolgozott és dolgozik. Cseng az ásó, nyikorog a talyigakerék és egyre erősbül a gát ráhordott földdel és bevert karókkal...”

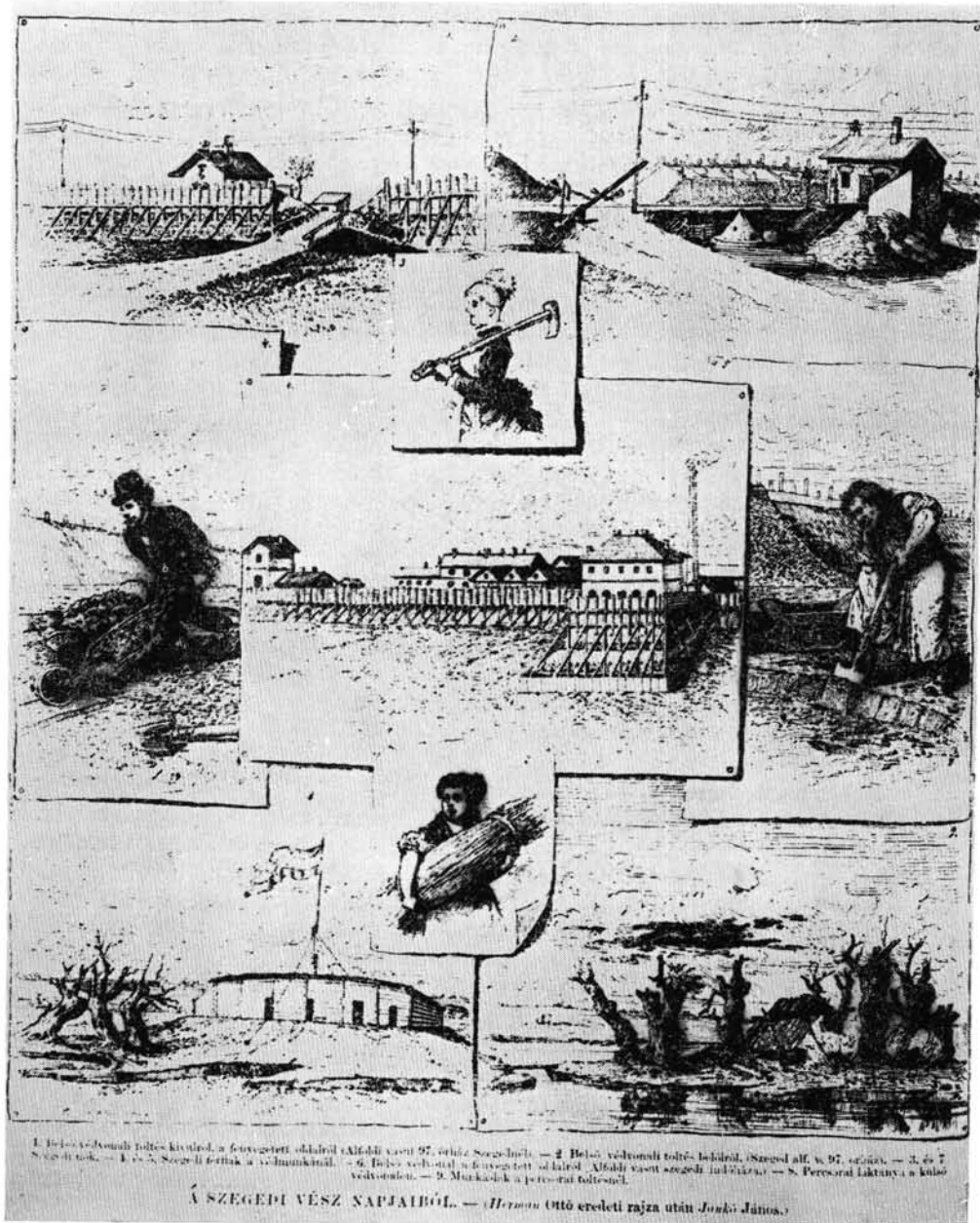
Herman Ottó beszámolója színesebb.³¹ Elmondja, hogy az alföldi vasút (Nagyvárad—Szeged-Rókus—Szabadka) töltését, a percsorai gát belső védővonalát kellett megerősíteni. A munkát nyolc nap alatt végezte a szegedi polgárság osztálykülönbség nélkül nyolc mérföld hosszúságban. Ez 50 ezer napszámnak felelt meg. Ugyanilyen feladatot teljesített a marostói és vedresházi töltések megerősítésével is. Ezzel együtt tizennégy mérföldön történt a védekezés. „Összesen véve körülbelül 100 ezer ingyen munkanap, 100 ezer forint készpénz, félmilliónyi karó, 40 ezer forintnyi egyéb faanyag, a nád-, rőzse-, gyékénykötegek megszámlálhatatlan mennyisége. Több ezer

²⁸ *Bártfai Szabó L.*; Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. II. Budapest 1943, 521.

²⁹ *Jókai M.*, Szeged vésznapjai. VU. 1855, 257.

³⁰ *Borostyáni N.*, A szegedi ütközet. VU. 1876, 14. sz.

³¹ *Herman O.*, A szegedi „nagynapok”. Az iparkiallítás alkalmából. VU. 1876, 579.

Árvízvédelem (*Herman Ottó* eredeti rajza után: VU)

targonca, ásó, kapa, lapát és furkó volt használat végett kiszolgáltatva. A munkát polgárok intézték, végezték, a rend fölött maguk őrködtek. Egyes polgárok nyolcvan-száz munkással állottak ki és még magok is dolgoztak”.

A szegedi népélet történetében a török óta nem volt olyan korszakos esemény, mint az 1879 március 12-én, Gergely napján betört árvíz. Ahhoz, hogy valami ré-gibb esemény — jegyzi meg ³² Tömörkény — mikor történt, „vannak az embernek bizonyos határkövei... Nálunk ezekhez még egy csatlakozik, de ez jókora nagy, súlyos és emlékezetes. A hetvenkilences árvíz. Köznyelven: a nagyvíz. Vagy csak úgy, de hangsúlyozottan: a víz. S mondják az öregek, ha valami régi dolog elmondásába fognak: még a víz előtt történt...”

Az árvíz fölbecsülhetetlen anyagi károkat okozott ugyan és döntő csapást mért a város ősi hagyományaira, életformájára, de ugyanakkor parasztnépe előtt is újabb fejlődés, alkotó munka lehetőségeit nyitotta meg.

Mint eddigi áttekintésünkéből is láttuk, a csapás már régóta fenyegetett. 1878 ka-rácsonyától kezdve Szeged népe újabb rettegésben élt, a végzetet ezúttal nem sikerült elhárítani. Az alsóvárosi templomon, a régi zsinagógán és a Városnak néhány meg-maradt házán egykorú jel őrzi a víz magasságát.³³

Ezúttal mellőzzük a gazdag történelmi forrásanyagot.³⁴ Egy paraszti szemtanú lényegében hiteles előadásához, a dorozsmai Balázs Barna Mihály verselményé-hez³⁵ fordulunk:

³² Tömörkény I., Munkák és napok 462.

³³ A víz magasságát több megmaradt épületen jel, illetőleg emléktábla őrzi. Ezek a követ-kezők: 1. az alsóvárosi templom belső oldalajtóira vésett vízszintes nyilak. Egyiknek szövege: *víz itt vót 1879. március 12-dikén.* 2. a régi zsinagóga külső oldalfalába illesztett rövid magyar és hosszabb héber szöveg. Ennek magyar fordítása: „A nagyvíz áradásának emlékére, amely rátört városunkra és egész környékére Adar hó 17-ének éjszakáján a hét ötödik napján, az 5639. esztendőben. A vizek a frigyáda aljáig értek. EDDIG JÖJJ ÉS TOVÁBB NE MENJ. JÓB 38, 11”. 3. Emléktábla látható még a Feketesas (Bajcsy-Zsilinszky) utca 9; 4. Mérey utca 18: *Árvízmagasság nul felett 821 cm. 1879 Martius 12-én Kovács István*; 5. Szent Miklós utca 15: *Az 1879. év március 12-én betört árvíz magassága*; 6. Kormányos utca 18: *1879 martz 12-diki árvíz magassága*. Kerámia tábla, mert Kovács Ignác fazekasnak volt itt a háza.

A körtöltésen ott, ahol az árvíz betört a Városba, az ötvenedik évfordulón elhelyezett emlék-tábla áll, rajta *Móra Ferenc* 1929-ben írt verse:

*Petresi töltésnél szilajon áttörve a gátat,
Ránk e helyen szabadultak az ár hullámparipái.
Égi harag után kisütött az égi szivárvány,
Szöke Tiszánk örökös békét kövte Nagy Szegedünkkel.*

Teljesség irénye nélkül néhány szemtanú visszaemlékezésére is utalunk: *Kákai Aranyos* [= Mik-száth Kálmán], Szeged pusztulása, Szeged 1879; *Mikszáth K.*, Szeged könyve. I—II. Budapest 1914. *Jókai M.*, Magyarhon szépségei. Budapest 1956; *Lázár Gy.*, Visszaemlékezés a nagy árvíz napjaira; Szeged 1909. *Tömörkény I.*, A nagyvíz, In: Egyszerű emberek. 88; *Tápay-Szabó L.*, Szeged halála és feltámadása. I—III. Szeged 1929; Regényben való megörökítése *Berczeli A. K.*, Hullámsír. Budapest 1974.

³⁴ Az árvíz és újjáépítés történetéhez *Kulinyi Zs.*, Szeged új kora. Szeged 1901; A szegedi árvíz 1879. Vízügyi Történelmi Füzetek. I. Bp. 1969.

³⁵ A Nagy Árvíz Rombolása. Szeged és Kiskundorozsma városoknak veszedelme 1879. évi március 10. és 12. napjain. Írta és kiadta az árvízkárosultak számára Balázs Barna Mihály Do-rozsmán. Szeged 1879. Burger Gusztáv könyv- és könyvnyomdájából.

Fordítsuk szemünket Szeged városára,
Kebleket megrázó elpusztulására,
Melynek az Alföldön már nem is volt párja,
De semmivé tette Tiszának nagy árja.

Édes hazám, Szeged, de gyászba borultál,
Sok millió kárt most víz miatt vallottál.
Ilyen történetet nem hallottál,
Ó emberi nemzet, amely ilyet láttál.

Hetvenkilencben ezernyolcszáz után,
Március havának éppen Gergely napján,
Tiszának a vize városunk derekán,
Ostrommal reánkjöött, sok felől az utcán.

Nem létezett erő, amely megtarthassa
Istennek ostorát, vagy meggátolhassa,
Mert ő szent Fölsége mihelyest akarja,
A föld kerekességét vízzel elborítja.

Szeged városában hetvenezer lélek,
Ki csak fölkelhetett, tölteni menének.
Nyolc egész nap a katonasággal,
A gátakon voltak szorgalmatossággal.

Sötét éjjel tölték Szillérnél a gátat,
A szél eloltott valamennyi fáklyákat,
Habok elboríták mindenütt a gátot,
Sok ember nem látott többé napvilágot.

Mert a szél dühöngött rettenetesekppen,
Fölfelül a vizet reánk verte éppen,
Nem bírták elejét állni semmiképpen,
Senki sem bírt ezzel, csak az Isten éppen.

Március hónapnak tizenkettedikén,
A víz megzúdulván a Makkoserdőnél,
Városban a sok nép az ágyban pihenvén,
Ki sem szaladhatott, halálát ott lelvén.

Éjjfelután történt éppen két órákor,
Városházánál volt vészbizottság akkor,
Dáni főispán és Pálfy polgármester,
Sírásra fakadott itt mind a két ember.

Sírva adták ezek ki a rendeletet,
Mert akkora a víz már odaérkezett,
A vészharangoknak a meghűzésára
Fusson minden ember, ki merre tud, arra.

A víz előbb Rókuszt aztán Felsővárost,
Már három órákor elborítá azt most.
Virradatra a víz tíz láb magasan állt,
Folyton emelkedett, utcákon zúgva járt.

Torlaszokat emelt deszkák-, gerendákból,
Háztetőkből és a sok házi bútorokból.
Csolnakkal járnai nem lehetett attul
Igy a sok ártatlan vízből nem szabadult.

A gázvilágító csövek megromlottak,
Mindenütt egyszerre lámpák kialudtak.
Mentésre ladikok elhelyezve voltak,
De a sötétben semmit sem láthattak.

Háztetők megteltek, a fák emberekkel
Onnan kiáltoztak összetett kezekkel,
De két óra alatt házak összedőltek,
Némelyek deszkákon, ajtón menekültek.

Reggelre a város nagy része romban volt,
A torlaszok között volt a sok ember holt.
Némely édesanya, ki még életben volt,
Gyermekeit mentsék meg, sajkásoknak így szólt.

Házak a népekkel halomra dőltenek,
Sok ezer lelket azok itt eltemettek.
A vihar egész nap mindéig egyre dült,
Az időjárás is a télire fordult.

Keményen megfagyott, újabb csapás érte,
Födél, ruha nélkül levő szegény népre.
Vízben álltak, váron, bástyán, töltéseken
Ég alatt szenvedtek, vagy át Újszegeden.

Alsóvárosnak is csak a temploma van,
Még a nagyoltár itt is a víz alatt van.
Házakat az árvíz elsodorta már mind,
Az egész városban szomorúságot hint.

Halpiac és Palánk főparokiája
Nyisd meg ajakidat a hálaadásra,
Hogy a nagy árvíznek nem lettél prédája,
Hogy tégedet megtartott az Úr erős karja.

Hát a temetéssel miképp foglalkoznak?
Száz ember egész nap mind azon dolgoznak,
A torlaszok közül akit kihúzhatnak,
Sok jóbarátjai, testvéri láthatnak.

Temesvár, Kikinda, Zombor elsőbb küldte
Ide az élelmet, az Úr áldja érte.
Hogyha ezt a csapást Isten reánk mérte,
Kérjük, hogy több várost több veszély ne érje.

Elpusztult a város, nincs is már most Szeged,
Hanem lett belőle egy vízvette sziget.
Bár fenix módjára ismét megújulna,
Hogy az egész környék mind oda tódulna.

Mint tyúk a csirkéit, mind úgy hitta össze,
Elhallott a hangja Szegednek jó messze.
Mint egy jó anyának adakozzunk neki,
Ha Isten akarja, muszaj élni neki.

Öregektől hallottuk, hogy az árvíz Isten büntetése volt azért, mert a *nagypiac* (Széchenyi tér) barokk Szentháromság-szobrát a hetvenes évek elején lebontották, de máshol a Tanács fogadkozása ellenére sem állították föl. Méltatlan helyen porosodott, amíg az árvíz el nem sodorta. A közvélemény állandó sürgetésére állították föl mintegy engesztelésül a Dömötör-templom előtt (1896). Most is a Dóm téren áll.

Az 1879. évi nagyvíz emlékezetére március 12-ének, Gergely napjának hajnalán még századunk első évtizedeiben is az összes szegedi harangok egy órahosszáig zúgtak. Így a városháza öregharangja is, amelyet különben csak legritkábban, igen tragikus vagy nagyon ünnepélyes alkalommal szólaltattak meg. Amikor a víz betörését jelezte, a városháza öreg harangja elhallgatott. „Szárnyra kelt — írja Tömörkény — Szegeden a szerteszét szóródott nép nyelvén a monda arról, hogy a harang megnémult. Nem bírta el a nagy fájdalmat, a gyászos pusztulást és a szíve megszakadt. A monda szerint négy és fél álló esztendőig hangtalan maradt és csak akkor szólalt meg újból, amikor eljött Szegedre a király. Akkor magától megkondukt.”

Amikor az árvíz élménye még eleven volt, ilyenkor virasztottak is. „Tíz év előtt — emlékezik szintén Tömörkény — még alig volt szegedi család, amely fönt ne virasztott volna az éjszakán: mögvárni, még a harang szól, és szép erős hangjának mély bűgása földidézte a lelkekben a régi emlékeket a megpróbáltatás éjszakájáról. Ma már ezt is feledik.” Ez volt a *Gergő napi harangszó*.³⁶

Újszegedet nem öntötte el az árvíz. A menekülés első és szinte egyetlen stációja erre volt. Innen irányították a hontalanok elhelyezését. Sokan kirajzott rokonságuknál, a Temesköz szegedi településein húzták meg magukat.

Miután a Város temetői víz alatt állottak, Újszegeden nyitottak ideiglenes temetőt az árvízi halottak számára. Közeliében, az egykori százlábú hídnál volt a *halálbarátka*. Azokat a hullákat, melyeket a vízből kifogtak vagy a romok alól kiszedtek, itt tették negyvennyolc órára közszemlére. A lakosságot felszólították, hogy a halottak azonosításában legyen a hatóság segítségére. „Elfacsarodott a szív — írja Lázár György — s a legerősebb idegzetű férfi szemébe könnyek toluultak azon szívzaggató jelenetek láttára, melyek e kis hevenyészett bódé rozoga falain belül lefolytak. Itt találta meg fehér lepel alatt a kétségbeesett férj felesége és gyermeke hideg tetemét, kiket a víz rohanó árja benn szorított, mielőtt ő az alföldi vasút nyúlgátjáról hazaérhetett volna. Itt találta meg halva, eltorzult arccal, megkékült ajakkal a szerencsétlen feleség férjét, aki övéinek biztonságba helyezése után visszafutott az akkor még szárazon levő otthonba, hogy ágyneműt hozzon, melyre földönfutó fejüket lehajthatják: ott érte az ár és nyomorultan elveszett benne...”

*

A Város újjáépítését, rekonstrukcióját Tisza Lajos királyi biztos, egykorú népünk ajkán *királyi komiszáros* irányította. Ezt itt nem részletezzük,³⁷ csak a parasztházakat illető előírásokról szólunk. Ezek megszabták a Tiszához viszonyított padozati magasságot, a tűzbiztonságra való tekintettel az építkezési anyagot, a helyiségek és ablakok méreteit, a háznak a telken való elhelyezkedését. A több változatban készített tervrajzok alkalmazkodtak a szegedi polgáriásodó parasztház beosztásához, kemencés és szabadkéményes fűtőberendezéséhez, napsugaras oromdíszítéséhez.

Az urbanizációt szolgáló új előírásokat, így a jószágtartás szabályozását sokan nem tudták megszokni, ezért inkább a tanyákra vándoroltak.

³⁶ A harang beszéde. In: *Tömörkény I.*, Rónasági csodák. 49; Gergelynapi harangszó. In: *Móra F.*, Véreim. Bp. 1927, 175.

³⁷ Szeged városa. 112; Vö. *Lechner L.*, Szeged újjáépítése. Bp. 1891.

Újabb árvízveszedelmek ellen elhatározták a Város feltöltését és körtöltéssel való védelmezését. Ebben a munkában a mi kubikosaink mellett lombardiai olaszok is részt vettek, akik a Póvidék ármentesítése során gazdag szakmai tapasztalatokat szereztek. Népünk *digó*, *kordésdigó* néven emlegette őket. „Mebámultuk — írja³⁸ a szemtanú Tápay-Szabó László — hogy a digó öt-hat öszvérrel öt-hat talyiga földet visz és csak az első öszvért vezeti egy gyerek, a többi megy magától is. A saroglyadeszkrét egy rántással föl lehetett emelni, mert a teher nagyobb része a talyiga — akkori népünk ajkán *digókocsi* — elejére esett. Azután a talyiga két rúdját felszabadította a digó azzal, hogy leoldotta a hevederhez kapcsolt szíjat: a két rúd fölemelkedett a magasba, mint a kútágas, a talyiga terhe pedig lecsúszott a földre, anélkül, hogy hozzá kellett volna nyúlni.”

*

Talán itt emlékezhetünk meg, sajnos csak röviden, a mi szegedi kubikosaink világáról is.³⁹

A múlt század derekával kezdődő hatalmas folyószabályozás és vasútépítés különleges földmunkát követelt. Elvégzésére leginkább az első világháború kitöréséig szinte az egész monarchiában és a szomszédos balkáni országokban: Szerbiában, Romániában, sőt olykor Bulgáriában és Törökországban az alföldi, főleg tiszavidéki színmagyar agrárproletár réteg vállalkozott. A mi tájunkon: a móravárosi, ószentiváni,⁴⁰ gyevi, Mindszenti, továbbá a más törzsekhez tartozó dorozsmai, szegvári, csongrádi szegénység. Nyilvánvaló, hogy rátermettséget az árvizek, vadvizek elleni évszázados küzdelmekben szerzett földismeret is gyarapította.

A kubikosok elsősorban testi erejüket vetették verejtékes munkájukba.

Szerszámuk ásó, lapát, csákány, továbbá földszállító kubikos *tajicska*, amelyet kívánságuk szerint először helybeli talicskások készítettek. Két fajtája volt, ki melyiket szerette. A *szögedi tajicska*, más szakmai néven *szögedi kubikos* úgy épült föl, hogy a teher tolás közben megoszlott a kerék és az ember között. Nehezen, de egyenesen lehetett tolni, mert nem „bukott”. A másik fajta a *szentősi tajicska*, *szentősi kubikos*. Ennek kereke nagyobb, feneke kisebb, mint a szegedié. Hátránya volt, hogy könnyű és ennél fogva „bukott”. Ugyanis a teher súlypontja egészen a kerékre esett s így megtörténhetett, hogy a gyakorlatlan kubikos átesett rajta. Egyébként kitűnően használható, ha a terhet *partnak*, tehát fölfelé kellett tolni. A kubikosok mellett a téglaverők, homokoshajóból rakodó munkások inkább ezt kedvelték.⁴¹ Hozzátartozott a *kubikosham*, *kubikosnyakló* is.⁴²

„A talicskába berakják — írja⁴³ Tömörkény — a cókókot, bőrszakot, korsót, gyékényt, subát. Az oldalba kerül az ásó, szélre a bogrács... Szikár és alacsony emberek, rövid pipákkal, bocskorban, tótnak is nézheti őket, aki akarja. Haladnak sebesen, mert soha lassan nem járnak a talicskával. Úgy tetszik, mintha a talicska húzná őket, pedig ők tolják.

Levelet nem írnak haza, csak utalványon küldik az asszonynak a pénzt, úgyis ez a legjobb üzenetvivő. Sokáig oda vannak, hónapokon át, olykor tavasztól, őszig.

³⁸ Tápay-Szabó L., III, 108.

³⁹ A kubikoságról összefoglaló, számos szegedi utalást tartalmazó kiváló munkák *Katona I.*, A magyar kubikosok élete. Budapest 1957. *Uő.* A baráber. A kubikosok egy típusa. Ethn. 1956, 13. *Uő.* Vándormunkások toborzása a kapitalista Magyarországon. Ethn. 1958, 29. *Uő.* A kubikoskordé és a kordés munka. Ethn. 1961, 56.

⁴⁰ Banner J., Világlató ószentiváni kubikosok. Szeged 1932.

⁴¹ Bővebben Szeg.Sz. I, 843.

⁴² Katona I., Az emberhárom főbb típusai és a kubikos nyakló. Ethn. 1960, 381.

⁴³ Tömörkény I., Vizenjárók és kétkézi munkások 52.

A lakás a gyékényponyva, a butorzat a suba, az élelem a szalonna és kenyér. Ha meleg ételre vágyunk, a közös bográcsban főz a bokor tarhonyáshúst, krumplistarhonyát szolgafán. Ugyanis bokrok szerint oszolnak meg, mint a halászok. Fejük a *gödörgazda*, aki munkát vállal és számol.”

Segítséjük volt a *tajicskahúzó*, *kubikcsikó*, röviden *csikó*: a maguk serdülő gyermeke, esetleg fogadott fiú, aki a kubikolásban segédkezett. „Az apja talicskája elejébe — írja⁴⁴ Tömörkény — a kerékfelől való részen bele van verve egy vaskarikka. A csikó nyakába pedig bele van akasztva egy hám, a *farmatring* nevezetű. Annak a végéhez oda van kötve hosszacska vaskapocs. A csikó ezzel a készséggel a tolódeszkán áll, ott, ahol annak a meredeksége kezdődik. Ahogy odaér a talicskával az apja, futtában beleakasztja a kapcsot a vaskarikába és most már ketten viszik a talicskát föl a magasba: a csikó húzza, az apja tolja. Ahogy a meredek helyen átsegítette az apját, megy vissza helyére, hogy a másik ziháló embert segítse föl a terhével”. Embertelen sorsukról, kiuzsorázott életükről az egykorú szegedi sajtó sokat cikkezett,⁴⁵ de megszüntetni nem tudta. Az öntelt, orrát fennhordó embert jellemző helyi szólás: *kényös, mer az apja kubikcsikó vót*.

A kubikosok sokat próbált emberek voltak, akiket a vállalkozó, olykor a mérnök is iparkodott megrövidíteni. Ezért fordultak olykor járandóságuknak csalapinta fokozásához. A kubikgödör közepén ugyanis 30—50 cm átmérőjű földoszlopot szoktak kihagyni amely a gödör mélységének, illetőleg a végzett munka mennyiségének kiszámítására szolgált. Ennek neve *buba*, *fődbuba*, *figura*. Éjszakának idején aláverték, azaz pár arasznyi földet hozzá toldottak. Ez volt a *bubanevelés*, *bubaépítés*, amelyet nagy ügyességgel végeztek.⁴⁶

Sokfelé megfordultak, nyitott szemmel jártak-keltek a világban. Érthető tehát, hogy igen korán ébredtek szocialista öntudatra.

Nehéz munkáikkal aránylag sokat kerestek, könyelműek is akadtak közöttük. Nagy szenvedélyük volt a *ferbli*, a leghazárdabb kártyajátékok egyike.⁴⁷ Századunk elején hallott szegedi nótájuk szerint

*Fene látott, fene látott kubikosbú jó gazdát,
Mind mögissza ékártyázza az utolsó garasát.
Ha nincs péze, bemögyön a barákba,
Ád a zsidó, ád a zsidó a gödörcédulára.*

A *gödörcédula* igazolás volt, amelyet a kubikos a munkavezetőtől, mérnöktől kapott, hogy a munkának egy-egy szakaszát elvégezte. A gödörcédulára a barakban, falusi boltban, kocsmában minden további nélkül hiteleztek.

*

A partot egyébként a Víz után modern gátakkal, töltésekkel erősítették meg. A Tisza kikövezett városi, jobb parti részének, kikötésre, rakodásra szolgáló szakaszának *rakpart* a köznyelvből átkerült neve, amelynek magyartalan kiegészítését Tömörkény már hiába teszi szóvá. „A minkfajta ember — írja⁴⁸ — csak az innenső oldalról,

⁴⁴ *Tömörkény I.*, Napos tájak 120; *Uő.* Vizenjárók ... 52; *Uő.* Hajnali sötétben 40; *Katona I.*, A „csikó”. Ethn. 1957, 109.

⁴⁵ *K. k.*: A homokos csikó. SzN. 1913, 110. sz.

⁴⁶ *Tömörkény I.*, Főretteg János 17.

⁴⁷ *Tömörkény I.*, Homokos világ 171.

⁴⁸ *Tömörkény I.*, A Szent Mihály a jégben 379.

a kővel kirakott partról, mit a magyar nyelv fokozottabb tiszteletére rakpartnak neveztek el, csak innen nézi, hogy a tulsó part csekély vizén miként vonja a fenékhálót a halász.”

Építésének idején népünk ajkán még *kúpart*, korlátjának, támaszkodó párkányzatának pedig *könyékfal* volt a szép magyarsággal képzett, találó neve. *Senex* még nótát is följegyzett⁴⁹ róla:

*Márványkúvel, kühányással
Támasztik a kúpartot,
Tisza Lajos kögyelmes úr
Most kösd mán föl a kardod,
A szögedi nép fundussát elvötte,
Hogy Szögedön talpat nyálnak,
Tisza Lajos tē tötted.*

Egy századunk legelején élt, *Kossuth* néven emlegetett félkegyelmű, víz mentén ténfergő csavargót ezzel szokták ugrasztani: *Kossuth dül a rakpart!*

A rakpartba épített erős, vastag vaskarikának, amelyhez a hajókat vaskötélnél fogva, vasmacska segítségével kikötik, *kikötőkarika* a neve.

A Városon kívül húzódó *tiszatötés* a múlt század utolsó évtizedeiben készült. Több fajtáját különböztetik meg.⁵⁰ Az *élőtötés*, *anyatötés* közvetlenül a folyó mentén húzódik. Az *alvótötés* már elvesztette eredeti hivatását, mert újabb, jelentősebb töltés épült eléje.

*

A szegedi tájnak a Tisza mellett jelentős folyóvize a *Maros*, öreg tápaiak, szöregiek, kiszomboriak ajkán *Maruzs* is. Tápé alatt, Felsővárostól nem messze északkeletre ömlik a Tiszába. Erről a helyről mondja Dugonics András, hogy addig nem leszünk igazi magyar emberek, amíg itt nem iszunk a Tisza vizéből. Egy irodalmi eredetűnek látszó, a *Fontana Trevi* római hiedelemvilágára emlékeztető hagyomány szerint, ha pénzt dobunk itt a torkolatnál a vízbe, nem halunk meg addig, amig ismét el nem jutottunk Szegedre, amíg meg nem látjuk újra a Maros és Tisza találkozását.

A Maros igen szeszélyes, kiszámíthatatlan folyó, amelynek hatalmas vízvidéke volt a szegedi tájon. Érthető tehát, hogy a *Világos* várára, illetőleg a mellette lévő *Radna* búcsújáró helyre utalással öreg tápaiak, főleg áradások idején szómágiás szorongásokból *világosi víz*, jámbor tápai öregasszonyok pedig *radnai víz* néven is emlegetni szokták.

A hozzájuk fűződő régi szegedi mondákból tudjuk, hogy Világos a gonosz tündérek vára volt, amelynek romjairól búcsújáró népünk Kálmány Lajos idejében bizonyos félelemmel beszélt.⁵¹ Görgői világosi fegyverletétele a nevet a nép körében még ellenszenvesebbé tette. Ezzel szemben a radnai víz áldásra, égi kegyelemre emelkedtet. A radnai búcsújárásról máshol részletesebben is szólnak, itt csak annyit említünk meg, hogy hagyományörző tápai asszonyok, akik már félszázada nem mehetnek Radnára, illetőleg régebben akkor is, ha itthon kellett maradniok: pünkösöd és Kisasszony, tehát éppen a búcsújáró ünnepek hajnalán le szoktak menni a Maros torkolatához, és ott, a radnai vízben mosdanak meg, hogy megtisztuljanak.

⁴⁹ *Senex* 310.

⁵⁰ *SzegSz* II, 593: *töltés* címszó.

⁵¹ EA. 2801, 2810.

Idősebb tápaiak még manapság is ügyelnek arra, hogy kenyérszegésnél a púpja a Maros felé álljon. Okát már nem tudják adni. Régi, ma már nem élő néphit szerint, amelyet a felsővárosi Kovács János jegyzett föl, a sárkányt nagy vihar és forgószél idején a boszorkányok áthozva a *határon*, a Maros torkolatánál eresztették a víz mélyére, ahonnan azután hatalmas örvényeket, limányokat szokott kavarni, és ebben hajók, hajósok pusztulnak el. A „határon” való megjelölés nyilván még az 1686—1779 között Temesközben fennálló katonai határőrvidék emlékezetét őrzi: túlnan még a török világ, illetőleg a bánáti senkiföldje.

Lehetséges, hogy ezzel a hiedelemkörrel függ össze a Maros egykori, szabályozás előtti torkolati táját megjelölő *Tündérhát*, továbbá a Vedres István színdarabjában olvasható *Tündérok kapuja*,⁵² amely a szegedi Vár egyik, nyilván északkeleti kapujának volt a sajnos, magyarázatlanul hagyott neve.

A Marosban olykor áramló habarcsos víztömegnek, amely halakat sodor maga előtt, a szegedi halászok ajkán *lippai víz* a neve. Ebből a Marosban halászni nem lehet. Amikor azonban kijut a Tiszába, akkor sok halat lehet benne fogni.

A Maros szegedi részét-megjelölő partrészek: a *Marostorok*, a tápai réten elterülő *Marosdülő*, *Maroshát*, *Marosszél* dülőnevek, a *Marostű*, részletezve *Nagymarostű*, *Kismarostű*, amelyek a Maros, főleg a *Hóttmaros*, öregek ajkán *Dögmaros* árterületét jelentik Újszeged és Szőreg között. Egyik Szőreg alatti szakaszának egyébként *Cserőke* a külön neve. Nagyhirű kertészetről, faiskoláiról más összefüggésben szólunk. Egy 1782-ből származó levéltári adatot Inczeffi Géza idéz: *Marostó*, amelynek azonban fekvése, jellege ismeretlen.

*

A szegedi határban folydogáló erek között legnagyobb a szeszélyes *Maty*, amely a Várostól nyugatra, jó órajárásra, a Fehértó tájárul indul és Röske alatt ömlik a Tiszába. A József császár idejében készült térkép szerint északi folyásának *Kismaty*, a délinek pedig *Nagymaty* volt a hajdani neve.

Egykori *Főere*, *Fevere* néven emlegetett partmenti erdőségeiről Vedres István emlékezik meg: *azt magam is hallottam a régi öregektől, hogy a Szegedi Tisztelendő Péter Barátok Templomának Fődeles Fája, a Maty partján volt Fevere nevezetű erdőben vágattatott, tehát régenten volt Erdeje Szeged Városának.*

Vedres István műszaki terveiben egyébként a Maty tiszai hajóink telelőhelyeként, illetőleg superteleként szerepel.

A Matyban vízállásos években még századunk elején is halásztak, madarásztak, nádat vágtak, csónakkal közlekedtek. Halászatát 1884-ben évi 85 forintért Boros István hajósgazda bérelte a Várostól.⁵³

A Maty Város felől eső bal partján voltak még a múlt század derekán is az alsóvárosi gazdáknak kertségei, gabonanyomtató helyei, szérűskertjei. E feketeföldeken bontakozott ki legelőször az alsóvárosi paprikatermesztés.

A Matypart megnevezett határrészei, dülői északról-délre: *Ződfás*, *Matyoninnen*, *Belsőmaty*, *Maty-ódal*, *Puskaporos* (katonai lőszerraktár után), régebbi nevén *Delelő*, *Terehalom* (1717), *Matytorka*. A tulsó oldalon *Matydérek*, illetőleg *Matyontúl*, másként *Tüllamaty*, *Borzás* (1748), másként *Csízikhalom*, *Sárosögy* (1811).

A Matyon már régebben épült két kőhíd. Mellettük vám, illetőleg csárda. A szegedi és dorozsmai határ összeszögellésénél, hatalmas nádas tövében állott a *Putricsár-*

⁵² Vedres I, A haza szeretete 87.

⁵³ SzN. 1884, 19. sz.

da, röviden: *Putri*. Pásztorok, betyárok szívesen ivogattak benne. Érthető, hogy nőtájkukba is belekerült:

*Putriba lakik a Sári,
De jó vóna vele hálni.
Van még egy rongyos forintom,
Azt is a Sárinak adom.*

A másik volt a *Matyhídjai csárda*, a Horgosra, Szabadkára, illetőleg Zentára vezető országút mentén.

*

Jelentős még az egykori szegedi és szabadkai határt elválasztó *Kőrös-, Kőrís-ere* is, amelyen a XVIII. században malom is járt.

*

A Tisza és Maros mellett föltétlenül meg kell emlékeznünk a vízelőtti Városban szétszórt *tanka, csöpörke, kácsafészök* néven emlegetett nádasokról, vízállásokról, amelyek még száraz nyarakon sem tűntek el teljesen. Az árvíz óta már sokat feltöltöttek, de még mindig akad belőlük a körtöltésen belől is.

Szívesen telepedtek a közelükbe szúcsók, tímárok, kékfestők, akiknek olcsó áztatóvízre volt szükségük. A környékbeli szegénysorsú asszonyok libát, kacsát neveltek bennük, amelyeknek tolla is értékes volt.

*

A városi vízállások után szólanunk kell még a szegedi határban nagy számmal található, *széktó* néven emlegetett szikes tavak világáról is. Sajnos, az aprólékos néprajzi kutatással már alighanem elkéstünk, de a *Fehértó*, kisebb részben a *Madarásztó*⁵⁴ népiéleti tanulságairól még szólhatunk.

A Város közelében északnyugatra, a feketeföld és homok határán terül el a rendszeren 3000 hold kiterjedésű, vadvizes esztendőkből azonban 9000 holdat is elárasztó Fehértó,⁵⁵ hazánk egyik leggazdagabb madártelepe, amely Lakatos Károly és Beretzk Péter⁵⁶ úttörő madártani kutatásai, továbbá a „Vadvízország”, Homoki Nagy István filmje, és Tildy Zoltán képeskönyve, nemkülönben a szegedi múzeum remekül rendezett Fehértó-kiállítása (1952—1962) révén beleépült az ország művelt köztudatába, és a szegedi táj egyik természeti nevezetességeként ismeretes.

A Város gazdasági életében közelsége miatt mindig hasznos hivatása volt. Szikes partjain évszázadokon át virágzott a juhászat. Jelentős volt a széksősöprés, halászat, madarászat, nádvátság is. A *csatak* néven összefoglalt sás, káka kitűnő takarmány. A szél a sekély medrű vizet ugyancsak meg tudta hajtani. Másik szél pedig vissza-söpörte. Tömörkény gyermekkorára visszaemlékezve írja,⁵⁷ valamikor „vihar idején olyan hullámokat hányt, hogy a halászladikok nem mertek ráereszkedni.” A környékbeli tanyai gazdák, juhászok az ilyenkor visszamaradt apró hallal jószágot etettek.

A húszas években ártézikutak fúrásával, északról a Tiszával összekötő gyevi csatorna kiépítésével, dél felé a Tiszába ömlő Maty-ér szabályozásával sikerült a

⁵⁴ Papp K, A szegedi Madarász-tó. Búvár 1943, 254.

⁵⁵ Irmédi Molnár L., A szegedi Fehértó. Szeged 1929.

⁵⁶ Műveinek bibliográfiája Csongor Gy., Beretzk Péter munkássága, A Szegedi Egyetemi Könyvtár Kiadványai. 25. sz. Szeged 1954.

⁵⁷ Tömörkény I., A kraszniki csata 151.

Fehértó vízmennyiségét szabályozni, illetőleg mozgásba hozni. Azóta a modern, jelentőségében egyre növekvő halgazdaság mellett, a madárvilág védelme érdekében a tó egyik részét rezervációs területté nyilvánították. Ennek a környékbeli nép ajkán *Vadfehértó* a találó neve. Említsük itt meg, hogy a tó délkeleti hajdani nyúlványát *Kákáslapos* néven emlegették.

A tóra kelet felől hatalmas, termékeny fekete föld szolgál, amelynek *Nagyfekete* a neve. Itt terül el, de a Fehértótól kissé távolabb a híres *Óthalom*, amelyről más vonatkozásban is többször szó esik. A tó partmenti részei a *Székhát*, amelyen már a XVIII. században is folyt földművelés. 1773. évi végrendeletből: *vagyon ismét Szék háton egy zsákrul való szántó földem*. A Székhát egyik, néhány házból álló részének *Rácok kertje* a neve. A múlt század elején dohánykertészek dolgoztak itt. Adatok híján sajnos, nem lehet eldönteni, hogy a *Rác* család használta, vagy szegedi szerbek kezén volt-e. Északabbra van az *Úrgehalom*, továbbá *Tápaihalom*, keletebbre a *Sörkéd* dűlő, amelyet azonban az ottlevő régi mezei kút miatt inkább *Sörkėti kút* néven emlegetnek. A középkorban itt falu állott. Mindezekből nyilván következik, hogy a parasztelepet a Fehértó mentén már a középkorban virágozott.

Az északkeleti oldalon van a már 1722-ben említett *Székhalom*, körülötte pedig a *Fertő*, *Förtő*, olykor *Gyevifertő*: székes, vízjárta legelő. Ennek részei: a *Vaskapu* és a nyilván még török eredetű *Hodzsatelek*, másként *Hoccsatelek*.

Északra, a Fehértó és Sándorfalva közötti vízállásos terület neve *Macskástó*, röviden *Macskás*. Egyik része *Diliér*, a szomszédságában élő *Dili*, igazi névén *Karácsonyi juhásznemzetség* után.

A Fehértótól nyugatra kezdődik a homokvilág. Itt van a *Ádókhögy*, *Székalj*, délnyugatra pedig a tóval valamikor összefüggően a *Balaton*, *Balatonhalom*.

A Fehértó paraszti madarászatáról, vadászatáról, továbbá a széksősöprésről, székfűvirág gyűjtéséről, továbbá a juhászatról más összefüggésekben emlékezünk meg.

A Fehértóban a vízjárás mindig egyirányú volt, ezért az erek, horpadások, mély fenekék mellett szigetek alakultak rajta. „A víz járása — írja Beretzky — mély vajúlatokat is vésett. A legmélyebb volt a *Csukásér*. Ide húzódott be a csuka. Ez az ér csak a legritkábban száradt ki, és a torkos rabló hal annál könnyebben meghúzhatta itt magát, mert a Csukásérben járni veszélyes is volt. Egyes helyeken hónaljig süllyedt benne az ember. A sok apró ér közül nevezetes volt még a *Pogányér*, mely a nevével állítólag a török időkből nyerte, amidőn a csaták során a vértől pirosra festődött ennek az érnek vize. A szigeteknek is külön nevük volt. Azokat a szigeteket, ahol a juhászcsaládok „uralkodtak”, a juhászok neve után keresztelték el... Alakjuk után is nevezték el a földnyelveket: legnevezetesebb a *Kereksziget* volt. A víz apadásával ez bújt ki először, és mindenkor oly szép kerek volt, hogy cirkalmazni sem lehetett volna szebbet. Ez volt a madarak legkedvesebb tartózkodási helye... A *Szamárszigeten* legeltek a szamarak, hiszen a birkanyájhoz hozzátartozott a szamár is. A szamár a széki növények között válogat, és csak ennek a szigetnek volt olyan termése, mely ízlett neki...”

A szigeteket másként *telek* néven is emlegették. Volt tehát a magunk kiegészítéseiivel: *Csányitelek*, *Csukáséri szüget*, *Faszcatelek*, újabb néven *Kalapácstelek*, *Görbeszüget*, *Jóskaszüget*, *Kerekszüget*, *Kisszüget*, *Kónyaszüget*, *Koromtelek* (ez volt a legpartosabb, mintegy 15 hold területen), *Kovácsstelek*, másként *Kovácsszüget*, *Nagyszüget*, *Pogányéri szüget*, *Szamárszüget*, *Szörisszüget*, *Szücspálszüget* (mintegy 25 holdnyi), *Zomborisszüget*. Mint látjuk, az elnevezések leginkább családnévi eredetűek, az itt élő juhászdinasztiák után. A *Faszka* ragadványnév. Egy szigetnek egyszerűen *Perecös* volt a neve Horváth Ferenc után, akit így csúfoltak. A tó Sándorfalva felé eső része a *Kanászjárás*, mert a birkanyájak, disznófalkák egyaránt legeltek a partjánál.

Ezeken a szigeteken, telkeken a múlt században juhászkunyhók, isztrongák, sajtnyomó színek is voltak. Halásztanyákat ütöttek föl még 1919-ben is, amely nagyon vizes esztendő volt.

Száraz évjáratokban megesett, hogy a Fehértó vize nyári időben teljesen elenyészett. Ilyenkor a birkát, sőt kocsit is szárazon át lehetett rajta hajtani, csak a Pogányér dágványát kellett gondosan elkerülni. A növényzet⁵⁸ közül egyedül a *vízimuhar* bírta ki a nagy szárazságot.

⁵⁸ *Felszeghy E.*, A szegedi Fehértó növényzete. Debreceni Szemle 1936, 129.

PÁKÁSZAT, MADARÁSZAT

A Tisza és hatalmas régi kiöntései, árterei, mellékágai évszázadokon át félelmetes világgént ékelődtek a szegedi tájba. „A víz hatalmas volt — emlékezik¹ Tömörkény — és terjeszkedő. Nyár közepén, szárazság idején megvonult a mederbe, hogy messziről nézve bárki azt hihette volna, ha jól nekiszalad, át is ugorhatná: a víz ilyenkor gyermekies álmokat alszik. Más időben földuzzadt és elhatalmasodott, a partra kilépett és tovább legett. Kiment a rétbe. Rokonait, az elhagyott mocsarakat új vízzel köszöntötte. Körülölelte a nádasokat. Megmosta tocsogó, apró hullámaival a fák törzseit és rejtelmes titokzatos csendű vízi életet teremtett a sumárok, morotvák, erdők messzi tájain. Útját nem állta más, csak a magaslatok, amik maguktól voltak ott, ahol voltak, mert nem vitte őket oda senki. Úgy álltak ott, ahogy időtlen idők előtte odatétetettek mennybéli hatalmak által, s ezek ellen küzdeni valamit merne-e bárki is? Nem mertek az emberek, inkább tökéletesen bele voltak állapodva, hogy úgy helyes minden, ahogy van. Hogy a víznek maradjon hatalma, de annak a határát magának a földnek a tulajdon hatalma szabja meg. Így volt ez sok ideig, míg nem a föld hatalmát a földtől elvette az ember és harcba állott a vízi világgal. Az embernek kevés volt a föld és sok volt a víz. Próbálta tehát, hogy elvegyen ennek a birodalmából valamit. Mint a pusztaszéli nem egyeneslelkű ember, aki évente el-elszánt a szomszéd földjéből egy-egy barázdát, azonformán lépésről lépésre próbálgatták elvenni a víz birodalmát.”

Nyilvánvaló, hogy a vízi gyűjtögetés, vízi vadászat, *pákászat*,² *madarászat*, továbbá *gyékényszövés*, *nádvágás*, *kaskötés*, *homokhordás* ósidóktól fogva virágzik a szegedi tájon. Első, nagyon jellemző megörökítését a már többször emlegetett *Bertrandon de la Brocquière* burgundi lovagnak köszönhetjük, aki a Város egykorú életéről szólva (1433), többek között ezeket írja: „Itt sok darvat és tüzokot fognak. Egész piacot láttam tele e madarakkal.”

A pákászokdásra utalnak az 1522. évi tizedjegyzék következő családnevei: *Gémes*, *Varjas*, *Füres*, *Fürjekes*, *Madarász*, *Púzsza* ('csigabiga'), *Rákos*, *Gyöngyér* ('lili-madár'), *Kereset* ('sólyomfajta').

Takáts Sándor, törökkori népéletünk nagyérdemű kutatója mutatott rá³ egyrészt arra, hogy a régi magyarságnak mennyire szívéhez nőtt madara volt a daru és kedvelt ékessége a darutoll, másrészt pedig, hogy a régi szegedi *madarások*, *darvaszok* valamikor milyen hírnek örvendtek országszerte.

Mint Takáts elmondja, a hódoltság korában a táj elvadulása, azaz a mocsarak szaporodása és a lápok terjedése nemigen búsitotta ez embereket. A nádasok jó vé-

¹ *Tömörkény I.*, Egyszerű emberek. 250.

² A szót magyarázza *Nyíri A.*, Pákász szavunk története. Néprajz és Nyelvtudomány II. (1958), 33—42.

³ *Takáts S.*, Rajzok III, 74.

delmet nyújtottak az ellenség ellen, azonkívül a szegényember kedvére csikászhatott és halászhatott, továbbá vadmezet is gyűjthetett bennük. Konyháján felhasználhatta a súlymot és a fióknádat. Sást, füzet, nádat kedvére vágthatott háza födésére, nyáron pedig füvet kaszálhatott jószágának. Mindez magyarázza, miért ragaszkodott a föld népe a múlt században is annyira az állóvizekhez és miért kellett ellene olykor fegyveres erőt is kivezénelni lecsapoláskor.

Voltak ennek az életnek árnyoldalai is. Elég csak a hideglelésre, maláriára utalnunk, amelyet mocsarak terjesztettek. A levegő fertőzött volt, hiányzott a jó ivóvíz is. Az alföldi magyar ember voltaképpen kényszerűségből szokott a török hódoltság idején a boriváshoz. A malária orvosságául egyébként a paprikát is sikeresen alkalmazták.

A mocsárvilág madarai között őseink a darvakat különösen szerették. A darut nemcsak szép tolláért, hanem főleg jó tulajdonságaiért kedvelték. Éberségével sokszor figyelmeztette az embereket, ha veszedelem közelgett. A hódoltság idejében népünk ajkán és énekeiben alig szerepel annyit más madár, mint a daru. A lármás gyüleketet *darvak diványa* néven emlegették. A strázsáló katonát vigyázó daruhoz hasonlították. A népnyelv szerint *darulábon szaladt a német*. A jól rendezett államot darvak társaságához hasonlították. A hódoltság korában várainknak, kastélyainknak, udvarházainknak rendes lakói voltak a darvak. Akadtak azonban a múlt századbeli szegedi polgárházakban is. Olykor bolondos játékokat űztek és táncolgattak.

„Tavasszal megérkeztek után rövid időre — írja⁴ az ősi szegedi madárvilág kitűnő ismerője, Lakatos Károly — midőn a vándorút fáradalmait kipihenve kissé már föl-vették magukat, kedvenc és rendes reggeli foglalkozásuk volt a daruknak a táncolás. Reggel 7—8 óráig messzelátó segítségével mindenfelé lehetett a környéken táncoló darukat látni vagy hallani még oly távolból is, hogy a madarak kivehetők sem voltak, csak a tánc zenéje hallatszott.

Ami táncukat illeti, az oly művészileg szabályos figurák és mozdulatokból állott, hogy szinte elragadta az embert...

A darutáncnál mindig egyetlen vén hím szolgáltatja a zenét és egy vagy két darunál egyszerre több sohasem lejtett. Ha párban táncoltak, a táncosok szorosan egymás mellett, szinte egymáshoz símulva rakták a magyar darust, mely menetére, beosztására nézve erősen különbözött a magános darutáncától. A kezdésnél a táncosok szabályszerűen és lassú méltósággal kiléptettek a sor elébe és szorosan egymás mellett, a néző közönséggel szemben foglaltak állást. Ha magános tánc volt soron, ami úgy látszott felváltva történt, a lejteti óhajtó daru hasonlólag állott ki.

A kiállást követőleg a muzsikus daru megkezdte a zenét, teletorokkal egy nagyot kurjantván, mire a táncos kiterjesztvén szárnyait, fölemelkedett 2—3 méter magasra és gyors egymásutánban érinti a földet alálóggatott lábaival. Azután tánc módjára szökelt le s föl és meg-megaprózta oly keccsel, hogy gyönyörűség volt nézni.

A tánc hol gyorsabb, hol lassúbb menetű volt a zene üteméhez képest, amennyiben mindig taktusra történt. Ahogy a muzsikus daru szaporázta a *kru, kruru, kruru* nótáját, azonképen lejtett a táncos is. És ez így tartott hosszú ideig, még csak a táncos ki nem merült. Aztán előlépett egy másik, vagy következett egy kettős lejtés.

Újabb tánc kezdetét mindenkor egy nagy kurjantás előzte meg a zenész részéről és amikor ez elhangzott, teljes erővel utána szaporázva következett a zene folytatása.”

Nyilvánvaló, hogy a *darudöbögős* néven emlegetett szegedi tánc ennek szemléletéből eredt.

⁴ Lakatos K., Vadászati és madarászati emlékeimből. Szeged, 1891, 293; Még néhány jelentéktelen adat: Lakatos K., A régi szegedi nép tollkultusza a darumadárral. Délm. 1910, 99. sz.

Elsősorban mégis a tollukért tartották a darukat. Ugyanis a magyar viselethez valamikor elválaszthatatlanul hozzátartozott a darutoll. A tollat hordták a süvegen, sisakon, pajzson, lovon, lóféken, asszonyok ruháján. Kézfogóra, lakodalomra, keresztelőre mindig fölékesítették magukat darutollal.⁵ Ez a szokás nyilván még a magyarság ősi totemkultuszában gyökerezik. A darvakat természetesen nem ölték meg, csak úgy tépték meg a tollukat. Az egykori nagy szükséglet kielégítésére a darvászok vállalkoztak, akikre a török adót is kivetett. Az 1549. évi szegedi defter a vadak, apró madarak után beszedett piaci jövedelmekről is megemlékezik.⁶

Takáts Sándor kutatásai szerint leghíresebbek voltak közöttük a szegedi, mezőszegedi darvászok, akik voltaképpen fészekszedők voltak. Kiszedték belőle az öregek elhullajtott tollát, és a fiókákat. A kicsinyeket azután fölnevelték, és magukhoz édesgették. A darutoll egyébként adószámba is ment. Így Nagykőrös városa évente sok darutollat szolgáltatott a töröknek részben adó, részben pedig ajándék fejében. A szegediektől vásárolta drága pénzen. 1647. *János deák által Mező-Szegeden ajándékbá való daru tollakat vásárlattunk 22 ft 40 d.*⁷ 1657-ben 13 forint 6 dénárt költ szegedi darutollra. 1669-ben Szegedi Ferenc 5 aranyat kap Kőrös városától reá. Egy-egy szép szál darutollért olykor egy forintot is fizettek, amikor egy borjas tehén nem került 10 forintnál többre. A szegedi madarászatra később még visszatérünk.

A XVIII. század végén egy kiváló német természetbúvár, *gróf Hofmannsegg* hazánkban utazgatva, Szegeden is megfordul, hogy az itteni nagyhirű madárvilágot tanulmányozza. Mint írja,⁸ Szegedre érve „első tudakozódásaim tárgya a mocsarak voltak, ahol mint hallottam, mérföldnyi távolságokra is lehet csónakázni és számtalan vadat lőni. De mily kellemetlenül csalódtam, midőn hallám, hogy az idei nagy szárazság miatt, minőre még a legidősebb emberek sem emlékeznek, a körülmények egészen megváltoztak, s a környéken több mérföldnyire, a folyókat kivéve egy csöpp vizet sem találhatni, és így semmiféle vízi madár sincs, legföljebb egynéhány elég távoli helyen” Megismerkedik azonban a városi kéményseprő mesterrel, aki jeles vadász hírében állott. Ez „elvezetett néhány jó mocsáros vidékre, de mindig 3—4 mérföldet kellett tennünk odáig és gyakran valami szálláson meghálalni. Itt mindig a legkellemesebb volt előttem egy magyar nemzeti étel, hús paprikával, mely pompásan ízlett és igen egészségesnek kell lennie. Habár este elég sokat ettem, mégis legkevésbé sem ártott meg. Másféle húsból nem lett volna szabad ennyit ennem.” Itt a vízen, lápok között a paprikát nyilván a maláriás megbetegedés elhárítására is fogyasztották. Később a gróf még megjegyzi, hogy a nagy szárazság miatt a felét sem gyűjthette össze ama madárfajtáknak, amelyek rendes vízállás mellett itt találhatóak. Mégis már vagy húszfajta sneff került a birtokába, de vagy ötvenféle van itt, amit „alig hinne az ember, ha nem látná.”

A régi szegedi pákászvilág már elmúlóban volt, amikor a múlt század utolsó évtizedeiben, igazán a végső pillanatokban Lakatos Károly vállalkozott⁹ a megörökítésére. Mellette főleg Tömörkény Istvánnak köszönhetünk egy-két hasznos adatot, megfigyelést, hagyományt. Előadásunkban leginkább Lakatost követjük, de a más-honnan adódó kiegészítésekről sem feledkezünk meg.

⁵ Takáts III, 82. Vö. még *Apor P.*, *Metamorphosis Transsylvaniae* (lapszámozás hiányzik).

⁶ *Velics-Kammerer* I, 65.

⁷ HódOkm. I, 138.

⁸ *Berkeszi I.*, *Gróf Hofmannsegg utazása Magyarországon 1793—94-ben*. Bp. 1887, 88. A különben jó magyar fordítás egyes részleteket, így a vadászati kalandokat megrövidíti. Ezért az eredetit is megnéztük: *Reise des Grafen Hofmannsegg*. Görlitz 1800.

⁹ *Lakatos K.*, *A pákász vagy nádlaci, a régi Szeged eltűnt alakja*. Népr. Ért. 1912, 25—38.

A pákász a rétből, lápból élt. Ott is lakott. „A régi víziélet réti világában — mondja találón Tömörkény¹⁰ — voltak emberek, akik valahonnan valamiképp kiszármaztak a vízre. Félig benne éltek, mert nekik a sárcsónyikot meg a tapogatót ott hullajtotta el kenyérül az élhetés. Mondják emlékező öregek, hogy ezeknek az ilyenforma népeknek a vízzel való barátság nyomán halbőr nőtt a lábán. Ez azonban nem mese, mert ezek emberek voltak, nem pedig halfarkú kisasszonyok, mint a szép Meluzina...”

A pákász, egykori tréfás nevén *nádlaci* — fejtegeti Lakatos — meghúzódott a nádrengeteg sűrűjében. Nem kérdezte tőle senki, honnan jött. Így aztán olyanok is bevették magukat a vizek világába, a nádasok porondjaira, szigeteire, így a szegedi tájon a Gyálai rét, Dókató, Marostó, Algyő ingoványaiba, akik a társadalomból, az emberek közösségéből valamiért bujdosni voltak kénytelenek: verbuválás elől meglépő legények, katonaszökevények, helyzetükkel meghasonlott jobbágyok, bajba jutott pásztorok, bojtárok. Így volt ez egészen a víz-szabályozásig. Utána elvesztették lápi menedéküket és így életlehetőségeiket is.

A viharvert pákász elszokott a beszédől. Szavát is alig lehetett venni, amikor előjött az emberek közé, hogy szerzeményeit, gyűjtögető életmódjának zsákmányait eladja. A réten, lápon kívül nem érezte jól magát. Nem ismert el semmiféle urat, állami tekintélyt a feje fölött. Néha pedig a betyárok lopott holmiját, elrabolt és odahajtott jószágait is rejtegette, amiért a törvénnyel is meggyúlt volna a baja, ha a zsandárok az ő birodalmába ugyan bemerészkedtek volna.

A szegedi pákász fajtáját a folyószabályozás mellett Ráday Gedeon irtotta ki, hiszen a betyároknak segítő társaik voltak, amikor a zsandárok elől a nádasokban vonták meg magukat. Ha ezek bemerészkedtek a lápok világába, rengetegébe, élve alig kerültek vissza.

A pákász a puskát nagyon szerette. Legnagyobb boldogsága volt, ha fegyverhez juthatott, mert ez megkönnyítette a madarak zsákmányul ejtését. Örült, ha szolgálataiért az úri vadászok puskaporral ajándékozták meg. Ő ismerte ugyanis egyedül a láprengetegét. Ismerte a vadak járását, pihenőhelyeit. Ő kalauzolta — sokszor csónakon — az úri vadászokat.

Családi hagyományokból azt is tudjuk, hogy a múlt század derekán egyes rókusi *vágók*, azaz hentesek és *cincárok*, vagyis juhvágók, akik a vendégfogadók, továbbá a lakosság és katonaság számára napról-napra friss húsról gondoskodtak, a szegény *puskás embörök*, pákászok számára puskaport is tartottak. Ezek azután nyúlra, fácánra, vízimadarakra vadásztak. A zsákmányból elsősorban a szegedi szükségleteket elégitették ki, de jutott belőle a fővárosba, sőt Bécsbe is.

A pákász hajléka sárkunyhó volt. A kéménye hiányzott, nehogy a füstje nyomán a zsandár ráakadjon. Egyik sarkában sásból, szénából, jószágú füvekből vetett nyoszolya és rögtönzött pad. A falon kifeszített madárszárnyak, orrok, fejek, lábak, pelikánfej, róka farkok, botra húzott kígyóbőr. A polcon só, paprika, citera, furulya, továbbá evőeszközök, így nádvilla, továbbá kanalasgém orrából gyerekeknek való kánnál.

Tömörkény többször említi,¹¹ hogy a régi rétségeken sokszor láttak kazlakat, amelyek voltaképpen álcázásra szolgáltak. „Úgy volt megépítve ez a szénavár a vizes réten, hogy messziről boglyának látszott, amit gazdája száraz időben gyűjtött, de ott felejtett, s most a víz miatt nem bírja behordani. Pedig csak szénafalak álltak ott voltaképpen, amik mögött nyolc-tíz lovas ember is elfért. Az idegenből ideszakadt né-

¹⁰ Tömörkény I., A kraszniki csata. 486.

¹¹ Tömörkény I., Új bor idején. 233, 492.

met zsandár nem tudhatta az ilyesmit. A réti vizek környékén járván legfőlebb azon tűnődhetett, hogy miért füstölög olykor az a boglya.”

A pákász magányos ember volt. Alig akadt asszony, lány, aki megosztotta volna az ő ősprimitív életét. Ha mégis született gyermeke, rajongásig szerette a kis lánvirágot. „Nem volt a lánknak — írja Lakatos — oly elrejtett kincse, melyet föl ne kutatott volna a számára. Fényes kagylókat hordott rakásra neki. Cifra tollakkal tűzködte teli szegényes kis pólyácskáját. Majd később nádmuzsikát, vízítők szárából készített trombitát hozott a számára, továbbá mindenféle apró madárkölykeket: bibickéket, sárgyókát, vízicsirkét s megymást, melyek vékony zsineggel kipányvázva, mulattatták ugráندozásukkal a kis vadoncvirágot.”

Végő szükség esetén az emberek között is vállalt a pákász munkát: házak nádalását, nádvágást, fűkaszáást. Igazi foglalkozása volt a csikászat, vadtojás gyűjtése, sulyomszedés. Halért lisztet, sót, paprikát cserélt. A zöldfejű kacsá tojását a gazdaszszonyok az ünnepi kalács ízesítése miatt szívesen megvették. A szárcsa, dárévöcsök tojásával levestésztát gyúrtak. A bibictojást vérmes, szerelmes természetű urak, főleg szerbek férfierejük fokozására vásárolták és fogyasztották.

Vasárnapokon a pákász a maga módja szerint ünnepelt: hálót kötött, csikászó szerszámait javígtatta, főleg azonban tollait rendezgette. Különösen a *kótyagtoll* válogatására volt nagy gondja. Minden szálát külön-külön nádcsőbe rakta. Ezekért az úri nép szép pénzeket fizetett. Olykor a *tollkupec* vásárolta össze a pákásztól a szebb tollakat. Vásár alkalmával a rétszéi csárdában ő is árulgatta az alsóvárosi parasztlegényeknek a gém-, bakcsó-, darutollakat. A kócsagtollért a vadászó úrfélék sokszor helyébe is mentek a pákásznak. Darut és kócsagot mellesztés, tépés céljából nevelt is a pákász.

A szebb darutollat 4—5 pengőforintért is megvették az alsóvárosi gazdalegények. Kocsisok és béresek 1—2 forintért vásárolták a kevésbé szépeket, továbbá a gémtollat. A bakcsótollat csokorba kötve viselték a kalap mellett.

A kócsagtollat a szerb lányok, asszonyok is nagyon kedvelték, ünnepeken a hajukba tűzve hordták. Ha rásütött a nap, ezüstként ragyogott a fejükön. Szívesen megvették a zöldfejű kacsá acélkék bodros tollát is. Ezeket a homlokuk körül, meg a fülük mellé, a hajukba tűzdelték a lányok.

A pákász szorultságból halászattal is foglalkozott. Ennek a halászok nem örültek. Olykor verekedéssé is fajult az ellentét, mert a pákások bizony elemelték a kecét, vejsét, más szerszámokat is.

Télen megnehezedett a sora. Ilyenkor léket vágott a jégen, úgy halászott. A falánk kacsákat horgon, szigonyos picével fogta, melynek végén ízes csalétek volt. A horgokhoz erősített zsinet gyökérzethez, jégbevert cövekhez kötötte ki. Ha friss hó esett, maga-fundálta kelepcebén fogdosta a nyulat, rókát, vidrát, olykor farkast is. Ez utóbbinak eszköze a cigányfabrikálta *kaptány* volt. Ha a farkas bőrre szüksége volt, akkor agyonütötte, más szóval kiverte a párát belőle. Máskor a csikaszt mutogatta is: „jól fejbe ütötte — írja Lakatos — hogy erős spárgával körülköthesse a száját a harapás meggátolása végett. Majd pedig bicskával kivette mind a két szemét... Aztán láncra vagy erős kötélre kötötte és a tehetetlen vadállat magát megadva ment, amerre a pákász kormányozta.” Bejárta vele a rétkörüli falukat, ahol krajcárokat vetettek neki a mutogatásért.

Ha már a farkasoknál vagyunk, említsük meg, hogy a védekezés néha súlyos gondokat okozott. A Város 1772-ben fölszólítja Dorozsmát, hogy „egyenlő akarattal” űzzék ki a nádasból a farkasokat.¹² Tömörkény még hallotta, ha valamikor a pász-

¹² Sztriha K., Kiskundorozsma története. 101.

tor leütötte a réti farkast, annak bőrét kötözte föl, nyilván mágikus megfontolások alapján is, a lábára.¹³ Más helyen elmondja,¹⁴ hogy a farkas „ménessel, gulyával nemigen mert kikezdeni, bár a lófélét már a szaga is szétzavarta. Hanem a birkát hordta. Bottal hadakozott ellene a juhászlegény. A juhászbót acélkampója még élesre volt akkor fenne... Nagy küzdelmek történtek ott, s neves legénynek tartatott az a juhász, aki meg bírta védeni a nyáját a rabló ellen. A legnagyobb virtus azonban mégis csak az volt, ha valaki az elejtett farkas bőrét lóháton vitte be eladni valahová.”

Szintén Tömörkény emlékezik meg¹⁵ arról, hogy még a múlt század derekán is nagy komondorokat tartottak a juhászok, pásztorok, de nagyobb tanyai gazdák is. A nyakukra szöges vasörveket verettek, hogy a réti farkas el ne tudja kapni a torkukat, ha a nyáját, tanyát megtámadta. A komondorokat, hogy jó erőben legyenek, lóhússal is táplálták.

A farkasbőr kimunkálása a szűcsök 1803. évi árszabásában előfordul. Ez azt bizonyítja, hogy vidékünkön régebben nem volt ritkaság.

*

A pákász ügyesen tudott egyes hálófajtákat, egyéb halfogó eszközöket is készíteni. Főleg az *emelő*, *kece*, *pöndörháló*, továbbá a fűzfavesszőből font *tapogató*, *csik-kas*, azonkívül *csirkeborigató* alkotásában jeleskedett.

Egyik-másik pákász jól ismerte az orvosi füveket. Piócat gyűjtött. Szemfájásról halepéből, nyavalyatörésről pedig kékgyíkból és tarajos kígyóból készített hathatós szert. Lakatos szerint egyesek a hátfájások szakszerű megtaposására is vállalkoztak.

*

A régi vérbeli szegedi madarászoknak, halászoknak megvoltak a kiválasztott, nagyartott madaraik. Legtiszteltebb volt közöttük a *nömös* jelzővel is illetett *kócsag*, nyelvükön *kótyag*, amely a gémek csoportjának legnemesebb fajtája, a szegedi vizek legszebb ékessége volt. Lakatos Károly ismerte¹⁶ a *fattyúkócsag*, másként *feketelábú kócsag* (*Ardetta garzetta*), *galambkócsag*, másként *üstökösgém* (*Ardea ralloides*), *lovaskócsag* (*Agretta alba*), *nagykócsag* (*Herodias alba*) fajtákat, illetőleg megnevezéseket. A nagykócsag volt közöttük a legkülönb. Ha a pákások emlegették, mindig harmadik személybe tették és ilyenkor a kócsagra gondoltak: *ű a leg szöbb madár! Ű tiszta mint a hó, ragyogó mint a nap: még a sas sē meri bántani!* Csakugyan, mintha napsugárból lett volna az egész lénye. Amikor a kócsag beleszállt a verőfénybe, egészen összefolyt vele. Csak akkor csillant ki belőle, amikor megcikázott egy kissé a szálló föllegek között. A szó elhallgatásának egyébként föltétlenül volt valami névmágiás háttere. Jellemző, hogy a szegedi népnyelvből a klasszikus víziélet eltűnével teljesen ki is veszett. Nevét még öreg parasztok ajkáról elhangzani, emlegetni sem hallottuk egyszer sem.

*

¹³ Tömörkény I., Homokos világ. 13.

¹⁴ Tömörkény I., Új bor idején. 492

¹⁵ Tömörkény I., Rónasági csodák. 194. Európai párhuzamairól: Zwischen Kunstgeschichte und Volkskunde. Festschrift für Wilhelm Fraenger. Berlin 1960. Schmidt, L., Stechelhalsband des Hirtenhundes.

¹⁶ Nyíri mutat rá, hogy az írónak dilettáns Lakatos egyes helyeken, főleg kócsagról szólva, szószerint követi Havas Sándornak a sárréti pákásról szóló ismertetését (Vadász és Versenylap 1858), nyilván azért, mert a megállapítások a szegedi pákászra is ráillettek.

Nem volt a rétnék, lápnak olyan rejtőzködő helye, ahol a királyi kócsag különösen szeretett tanyázni, fészkelni, hogy a pákász föl ne kutatta volna. Régi vadászok közvetlen tapasztalatok után állították — írja¹⁷ Lakatos — hogy minden rétség pákászai megközelítő pontossággal meg tudták mondani, hogy a rétnék ezen és ezen a részén hány kócsagfészek van? Hány a fán, hány lent a mocsárban címeres nádüstökre rakva? Egy ugyanazon fán mennyi a fészkek száma, melyikben van tojás, melyikben fióka? Mekkora a csapatokba verődött fiatal kóbor kócsagok száma? Hol, melyik porondon, szigeten szoktak tartózkodni éjente, nappal, esetleg a nap különböző időszakában? Röptükben merre tartanak, hova húznak, mit csinálnak és meddig maradnak ott.

Pákászaink érthető okokból nagyon sóvárogtak a kócsagtoll után, de a barbár pusztítástól iszonyodtak. Az olyan kócsagot, amelynek nem volt megfelelő tolldísz, nem fogták, nem lőtték. A fészkeseket nem bántották, csak megszámlálták. Csak ha ivadékaikat már fölnevelték, akkor vadásztak a széptollú öregekre.

A pákász napokig, olykor hetekig kutatta a lápon azokat a helyeket, ahova a kócsagok reggelente seregestől le szoktak szállani. A lövéssel fukarkodott, csak akkor célzott, ha egy célzással többnek elejtését remélhette.

A hasadó hajnal a nádlacit már lesen találta. A messze távolban kócsagok közeledtek, majd a tanyájukra leszállottak. A pákász meg sem mozdult. „A kócsagok szemerkélnek, szedegetnek az iszapos parton, majd játékot kezdve kecses mozdulatokkal szaladgálnak ide-oda a sekélyeken, üzve-csípve egymást jókedvükben, miközben itt is, ott is egész csoportok verődnek össze, meg ismét szétválnak. Így folyik ez jó ideig. A pákász még mindig nem mozdul, csak figyel erősen, még nincs itt a kellő pillanat. Végre a kecses madarak megelégedik a hancurozást, a bögyüket is teleszedik már minden kívánatos táplálékkal. Összecsoportosulnak, hogy madár majdnem madarat ér: a nyakukat behúzzák, szemük lezáródik.”

A pákász csak erre várt, ez a kedvező pillanat. Lassan céloz és öt-hat nemes madár fetreng a vérében. A többi elmenekül. Egy elmarad a többitől, megsebesült. A lőtt madarakat a nád között jól elrejtett lélekvesztőjébe helyezi. Aztán tolorúdra kap és iparkodik a sebhedt kócsag után.

Órákig tolja nagy keservesen a lélekvesztőjét. Csak az ösztön igazítja az útján. Nem lankad. Végre egy nádlombon piros harmatot vesz észre, amit más ember meg sem látott volna. Ez a kócsag elhullott vére. A pákász megelégnül, nyomra talált. Hamarosan rábukkan a halott kócsagra.

Les után a madárdelelőket, porondokat, gerinceket is sorra veszi, úgy kutat az elhullajtott kócsagtollak után.

Kunyhójában azután a tollak rendezéséhez látott. A szép tollakat tőben összekötözte és átfűrt vastag nádcsőbe zárta, ahol sértetlenül, épségben megmaradt. A *tollkupec*, *tollesiszár* vásárolta föl a pákászoktól a kócsagtollat és továbbította Kosztál Adám híres pesti szabómester részére, aki az önkényuralom magyaros úri viselét irányította.

*

A kócsag után legjelesebb madár a *daru* (grus) volt. A történeti áttekintésben láttuk, hogy a régebbi évszázadokban is milyen becse volt a szegedi tájon. Lakatos Károlynak köszönjük, hogy a vadászatokról is tudunk valamit.

Az Alföld néptelen pusztáinak valamikor olyan megszokott madara volt, mint akár a szélkiáltó vagy a túzok. Népszerűség dolgában más madár itt alig versenyez-

¹⁷ A pákász vagy nádlaci. 35. Vö. még Vadászati és madarászati emlékeimből. 50—55; *Beretzky P.*, Kócsagok és kanalgémek a szegedi Fehértón. Délm. 1937, 132. sz.

hetett vele. Ami a nemességnél volt a kócsag — mondja Lakatos¹⁸ — az volt a népnél a daru. Drága volt a szép *darutoll*. A múlt század derekán egyetlen szép tollért 5—6 osztrák forintot is megadtak, silányabbjára is akadt 2—3 forintért vevő. Voltak emberek szerte az Alföldön, akik daruvadászatból, tollcsiszárból éltek. A vásáron mindig akadt egy-két *darufogó*, másként *darulívő*, akiknél tucatszámra volt a szebbnél szebb darutoll és rendszeren kitűnő vásárt csináltak vele.

A sikeres daruvadászatnak elengedhetetlen föltétele volt, hogy jóval naplemente előtt el kellett rejtőzni, nehogy az őrdaru észrevegye, különben az éber darucapat nem szállott le megszokott helyére. Még ekkor sem volt azonban bizonyos a vadász szerencséje, mert a legcsekélyebb neszre is azonnal szárnyra kapott.

Az abszolutizmus idején — amikor tilos volt a fegyverviselés — a darvakat fogóvassal próbálták megkaparintani. Ehhez először is ki kellett kémleni azt a helyet, ahova reggelenként leszállottak, és előtte az éjszaka sötétségében fölállítani a vasakat. A daruseregnek ugyanis az a különös szokása volt, hogy amelyik árpaföldről este háborítatlanul elszállhatott, reggel biztosan odaszállott vissza.

A fogóvasakat a darvászok lerakták, majd az árpavetésen kukoricaszemekből egy-egy lépésre vonalat szórtak. A daru ugyanis épen akkorát lép, mint az ember. Ha aztán a leszálló darufalkából valamelyik csak egyetlen kukoricaszemre is rátalált, akkor végig haladt a soron. Fölszedegette az útjába eső szemeket, végül azonban eljutott a porhanyós földdel betakart fogóvashoz, amelynek pöckére szintén egy szem kukorica volt fölhúzva. Ebbe is belevágott és már fogva is volt.

Amikor a vas rácsapódott a csőrére, a zajra a többiek szétrebbentek. Azonnal ide-sietett a lesbenálló ember, mert a daru sokszor ki tudta magát a fogóból szabadítani: hanyatt vágódott és lábait nekivetette a különben is elég kezdetleges szerszámnak. Ha ideje volt rá a darvász odaérkezéséig, mindig lerugta. Sokszor azonban a csőre beleszakadt a vasba, de megmenekült. Olykor előfordult az is, hogy a daru a vassal szállt föl. Hosszú erőtlen nyakán azonban a nehéz terhet sokáig nem tudta fönttartani, bukfcenet vetett, majd kimerülve és halálra rémülve alázuhan. Különös, hogy az elszakított csőrű daruk mind megéltek. Az ilyeneknél a megmaradt csőr végén dió nagyságú bunkó forrott ki.

*

Lakatos kissé terjengős vonásokkal azt is megrajzolja,¹⁹ hogyan vadászott egyéb vízimadarakra a múlt században a Fehértó keleti partjánál települt *Székhát* parasztság.

Kora tavasszal, Mátyás napja táján mutatkozni kezdtek a vízen a sneffek, vadkacsák, vadlibák. Ilyenkor előkerült a padlásról a csalétekül használt és eltett *golya*, ami voltaképpen aszalt szélkiáltó volt, de sneffet is „preparáltak” hasonlóképen. A frissiben lőtt madarakat a kemencében csontkeményre szárították, a hasukba pedig fanyársat szúrtak láb gyanánt.

A vadászatra induló férfiak legrosszabb ruhájukba öltöztek, amelyet egyébként éveken át csak ilyenkor vettek föl. Ugyanis a széki sár, a Fehértó lúgos vize kimarta, összeluggatta a szövetet. Leginkább mezitláb indultak útnak, mert a lábbelit is kimarta volna a széksós lé.

¹⁸ Vadászati és madarászati emlékeimből. 287—290. A hazai múlt rövidre fogott, találó összefoglalása *Gunda B.*, Die Jagd und Domestication des Kranichs bei den Ungarn. Anthropos 1968/69, 473—496.

¹⁹ Vadászati és madarászati emlékeimből 64, 80; Vö. még *Beretzk P.*, A szegedi Fehértó madárvilága. Aquila 1943; Népszérű ifj. *Tildy Z.*, Fehértó. Bp. 1955; Emlékezetes a „Vadvízország”, *Homoki Nagy I.*, filmje.

A felszereléshez hozzátartozott a tarisznyaszíjhoz kötött 10—12 *gólya*, hátul a *pöckölők*, vagyis kétarasnyi hosszú villás fűzfaágacsok, amelyekre a gólyák kerültek. Vállra vetve vérmocskos, félig szalmával megtömött szák, továbbá kis kurta-nyelű ásó.

A furcsa menet a Fehértóhoz érkeve, az ásóval felújította tavalyi lessgödrt: kimerítette belőle a vizet, kihányta a sarat, végül pedig kiszalmázta.

Ha a vízállás alacsonyabb volt a szokottnál és a tóban sziget mutatkozott, akár-csak akkora is, mint egy hordófenék, akkor a lest ideásták. A madár itt bent kevésbé gyanakszik. Attól nem kellett tartani, hogy ezekbe a gödrökbe fakadóvíz szivárog. A talaj ugyanis szívós, áthatlan. Csak az esővíz vagy hullámverés töltötte meg.

Ha ilyen sziget nem mutatkozott, akkor a lessgödrt a tó szélére ásták. Oly mélyre, hogy a bennülő puskásnak csak a félféje lássék ki belőle. Egyébként ezt a kilátást is felrakott sárral, göröngyökkel elálcázták, de lőréseket hagytak rajtuk. A kiásott földet beledobálták a vízbe, nehogy a madár a földhányástól gyanút fogjon. Ismervén a madarak járását, lesipuskásaink mindig a tó északi és északkeleti részén ásták gödreiket. Ezután következett a gólyák felállítása. A gödörtől 15—20 lépésnyire úgy rendezték el őket, mintha szedegetés végett leereszkedő madárfalkáról volna szó. A „sneffeket” külön csoportban, vagy hosszanti irányban állították föl, amint a füttylősneffek és székisneffek éppen a partra szoktak szállani. Olykor úgy rendezték el, ahogyan „feltartott fejfel figyelve, a szélkiáltók siestájukat tartani szokták”.

Szeles időben a családkeket orral fordították szélirányba, hogy a tolluk ne borzolódjék föl, mert ez a lesszálló rajokat bizalmatlanná tette volna.

Míndezeknek elkészítésével végezve, a lesipuskás sáros odvába húzódott. Szinte állandóan benne tartózkodott, amíg a *madárhúzás*, azaz vonulás meg nem szakadt.

Szükséges volt ezeken fölül a *hívogatás*, vagyis a madarak hangjának utánzása, ami a gyakorlott vadásznak kitűnően szokott sikerülni. Párzás idején már a hívogató hangra sincs szükség, mert a madarak bódulatukban megfélemlenek a szokott óvatosságról. A hangutánzó parasztvadász meglepő messzeségből le tudta csalni a magányosan kóborló, tapasztalatlan szemnek észre sem vehető madarat.

Embereinket a hasadó hajnal már a gödörben találta. Ott is maradtak késő estig. Ilyenkor a gólyákat összeszedték és megindultak haza. Amikor azonban váratlanul korai vagy erős madárjárás mutatkozott, akkor az éjszakát is kint töltötték. Egyébként a vadlibát, kacsát, szélkiáltót nem számítva a sneffek csak jóval napfeljötte után harmat száradtján szoktak mutatkozni.

Lakatos állítása szerint esztendőn át egyetlen lesipuskás zsákmánya a rengeteg elejtett kacsát és ludat nem számítva, a szélkiáltóból és a sneffekből ezrekre ment. Ebből tartották fenn magukat és családjukat, bár vadjukat potom áron vesztegették a madárpiacon. Szintén Lakatostól tudjuk, hogy fűzfaboton rovásra vették, hogy évente hány madarat ejtettek el.²⁰

Amikor a tó kiapadt és a madarak elszéledtek, akkor embereink alkalmi munkából, így csőszködésből, szőlőkapásból éltek. A vadászati évadban azonban aranyért sem lehetett volna őket más munkára bírni.

Eláll a művelt ember szemé-szája — írja Lakatos — hogy ez a székháti népség mennyire ismerte a madárvilágot. Ismerték és részletesen meg tudták különböztetni minden vízi és víz körül élő madárnak a fajtáját. Tudták mikor, melyik hónapban jár és mikor távozik ez vagy amaz, hogyan változtatja a színét. Találóan nevezték meg az egyes fajtákat. Így a *Plilomachus pugnax* fiataljai emlékeztetnek csapatos járásukban, repülési módjukban, alakjukban a galambokhoz. Innen a *galambsnEFF*, másként

²⁰ Lakatos K., Fehértói puskások. Adat a régi Szeged ethnographiájához. SzN. 1911, 91. sz.

cankócsirke elnevezés. A kitollazott nyakörves, bibircsókós hímeknek viszont *fácán-sneff* a nevük. A szélkiáltónak jellegzetes *tu, tu* hangja után *tutuka* neve is hallható. A sneffeket *cigány-, csirke-, eső-, fácán-, fecske-, fekete-, fütyülő-, galamb-, gólya-, hajóorrú-, háromujjú-, karólábú-, kéklábú-, kubik-, lotyó-, mónár-, mór-, paprika-, páva-, pörgeorrú-, réti-, szőke-, szürke-, tarhonya-, tarló-, tengöri-, tiszai-, vonyó-, zöldlábú sneff* megkülönböztet, részben rögtönzött neveken emlegette. A sneff, ajkukon olykor *snyeff* egyébként számos fajtának összefoglaló neve volt. Így a *gulipán* (Recurvirostra avocetta) más neve *hajóorrú sneff, pörgeorrú sneff*. Nyilván van azonban úri eredetű elnevezés is közöttük. A Totanus fuscus két néven is ismeretes volt. A pettyes tollazatúnak *kendőrmagos sneff*, fekete nászöltözetében pedig *feketesneff* volt a neve. A hangos Limosa aegocephala neve *vonyósneff, lotyósneff*. Hangu-tánczó eredetű a *pirpió* (Glareola pratincola). Ennek Lakatos *rácrap* elnevezését is hallotta.

*

Vegyük most szemügyre főleg Lakatos Károly és Beretzk Péter kalauzolásával a szegedi vadvízország és szárazföld többi, néphagyományban is számontartott mar-darait.

Lakatos írja,²¹ hogy a régi szegedi víziember, de maga a köznép is tudta, ismerte a lápi madarak minden nemzetségét, szokását és természetét. Ha egy madár elsikkantotta magát, tudta, hogy miért tette. Tudta, hogy ez meg az a fajta madár milyen alakú falkával jár, hányan vannak, honnan jöttek, hová mennek. Tudta, hogy amikor a magasban kivált egy-egy madár a csapatból, miért tette. Tudta, hogy mit beszélnek a madarak. Értett a nyelvükön és néha jót nevetett, amikor zajongtak. Azt mondta, hogy pörlekednek valamiért.

A *bakcsó* (Nyctiardea nycticorax) tulajdonságait már Nátly József²² magyarázta: „baktsó, gém neme, a vízi bikánál kisebb. Lakik vizes helyeken, apróbb szigeteken és fűzfa ágakon. Sokszor csoportonként három-négy óra hosszat mozdulatlanul állnak, innen azon közmondás: *úgy néz, mint baktsó*. Nappal, ha nem háborgatják, nem repül, csak estve eledel keresés végett kiabálva vízszélekre megy. Kétféle: hamuszínű és fejr. Ennek háta téglaszínű, amannak hangja kellemetlenebb.” Más nevei *vak-varnyú, olájpap*.²³ A fehérnek *fehérbakcsó* (Buphus comatus) a neve. Jegyezzük itt meg, hogy régi vízenjárók nyelvén *halvágó* azoknak a madaraknak (bakcsó, cercó) összefoglaló neve, amelyek hallal élnek.

A *batla* (Plegadis falcinellus), vagyis fekete szalonka. Más népi nevei: *lengyel-zsidó, zsidómadár*.

A *bölömbika* (Botaurus stellaris) más neve *nádibika*.

A *cërkó* (Sterna hirundo) más neve *csér*. A halász húséges kísérője, mindig „a falatért kunyorál”. Innen *kúdúska* neve is. Családjába tartozik a *halcërkó* (Sterna fluvialis). Tömeges megjelenése öreg halászok szerint áradást jelentett. Inkább a Fehértón tanyázik a *kiscërkó* (Chlydonias nigra). A *lócërkó, lócsér* (Larus ridibundus) hangos természetéről híres.

A *dárévöcsök* (Podiceps cristatus) szegedi halászok ajkán *dáré*, másként *bujár*. Nem kelendő: *kapós, mint Kistelekönn a vöcsök* (Szatymaz).

A *dílimadár* meghatározása nem sikerült. Lakatos emlegeti²⁴ hogy a vízenjárók-nak a szelet jósolta.

²¹ Lakatos K., A régi szegedi halászok jelképes madarai. Ethn. 1910, 83.

²² Nátly J., Némelly vélekedések a magyar nyelv ügyében. Szeged 1825.

²³ Lakatos K., Természeti és vadászképek. Szeged, 1879, 120.

²⁴ Uő. A régi szegedi halászok jelképes madarai 83, 151.

A *gém* (ardetta), népünk ajkán *gencs*, *gemecs*, egyike volt a legismertebb és sokféleképpen megkülönböztetett vízimadaraknak. Vegyük szemügyre őket.

A *faszbagém* (*Ixobrychus minutus*) neve nyilván összefügg a fehértói Faszkaszigettel. A *görbegém*, *görbelábú gém*, továbbá a *kanalagém* (*Platalea leucorodia*) nevét Lakatos Károly, illetőleg Tömörkény örökítette meg.

A *gencs* szót a tápaiak önmagukra értve, különösen sértőnek találják. Lakatos a madárnak *tápai előljáró* tréfás nevét is hallotta. Ha a gencsek *böfögtek*, akkor a vízi emberek melegezt vártak. Tömörkény följegyzése szerint *gencsokádék* volt a Tisza nyáron kiszáradó kiöntésének neve, mert ezernyi ezer apró hal pusztult el benne.

A *törpegém* (*Ardetta minuta*) népi neve *fakutya* volt. Ugatásra emlékeztető hangjának árnyalataiból a halász részben szélre, részben jó időre következtetett.

A *gojzer* (*Numenius arquatus*) öregek ajkán *gujzer*, olykor *póling*, szokottabb neve *szélkiátó*. „Ha szokatlanul sokat kiabált és darvadozott a rétszéli apadásos helyeken, akkor a halász biztosra vette, hogy szél lesz.”

A *kánya* (*Milvius korschun*), Cserzy Mihály szerint²⁵ *kurhēja*. Fajtái a *bagoly-szömmű kánya* (*Circus veruginosus*), *hókánya* (*Circus cyaneus*), *kerékszárnyú kánya* (*Astur palumbarius*). A *szomorúkánya* nevét Tömörkény említi.

A *karakatona* (*Graculus carpo*), tápaiasan *kárkatona* Lakatos értesítése szerint²⁶ népünk körében baljóslatú madár volt. Ha szokatlan időben, helyen, avagy szokatlan nagy számban jelent meg, árvizet, döghalált, háborút jósoltak belőle. Repülő alakjuk ugyanis fekete keresztet sokaságának látszik a magasban. Lakatos azt állítja, hogy „ez a madár volt régen a parasztság *tengőri herkentyűje*.” Akinek folyton jár a szája, az a tápaiak szerint *úgy csérog, mint a kárkatona*.

A *lilimadár* (*Totanus calidris*), más népi néven, szegedi vízenjárók ajkán *lidike*, *esősnyeff*, *réti snyeff*. Lakatos szerint éjszakának évadján a legnagyobb sötétben is bejelentette a bujkáló alakokat. Egyik rokona Lakatos hallomása szerint *tyütyüke* (*Totanus glarcola*). Ismeretes volt a *lotyó* (*Limosa melanura*) is.²⁷

A *lüttyü* (*Recurvirostra avosetta*) újabb *gulipán* neve is meghonosodott népünk ajkán. Közismert a *partifecske* (*Clivicola riparia*) is.

A sárszalonka (*gallinago*) helyi neve *nyeffentyű*.

A *szárcsa* (*Fulica atra*) tojása legjobb a tésztába.

A *tatártyúk* (*Syrhaptes paradoxus*) nevét már nem hallottuk.²⁸

Máig számontartott vízimadár a *vadlúd*, *vadliba*, amelynek Lakatos szerint három fajtáját ismerték a szegedi tájon. Ezek a voltaképpeni *vadlúd* (*Anser segetum*), a *nagy vadlúd* (*Anser cinereus*), és a *lilik*, *nagyililik* (*Anser albifrons*), Dugonics Andrásnál *lilik*. Mint olvassuk: *a szárnyas vadállatok, főképpen a virrasztó darvak és Lilikék*.²⁹

Lakatos Károly szerint a *lilik* hangutánzó eredetű, mert vékonyan, sikoltósan folyton ezt hangoztatja: *klilik*, *kiklik*. Mészöly Gedeon *lili*, *lili* alakban emlékezik a hangjára és szintén hangutánzónak tartja — Lakatos nézetét nem ismerve — a nevét. Ezt azonban nem tartja ősrinek, finnugor eredetűnek. Miután népünk csapatban látta őket, így szokta meg: *lilik*, és akkor is így emlegeti, amikor csak egyet akar belőlük megnevezni. Egyébként így nevezte a nagykunsági nép is.³⁰

²⁵ Cserzy M., Vasárnap délután 15.

²⁶ Lakatos K., Tiszamenti madárnevek. Természet 1897, 6. sz.

²⁷ Természeti és vadászképek 124.

²⁸ Természeti és vadászképek 8.

²⁹ Dugonics A., Jólánka I, 24.

³⁰ Mészöly G., Uralaltáji szó- e a *lili* vagy *lilik* madárnév? NNy. 1929, 292, 1930, 125; Vö. még Györffy I., Nagykunsági krónika. Karcag 1922, 29.

A vadludak ősszel húznak át a szegedi, alföldi tájon. Viselkedésükből népünk időjárásra következtet. Ha rossz, hideg idő várható, akkor alacsonyan, délnek röpjülnek. Ha magasban, vagy éjszaka történik a vonulásuk, akkor jó idő lesz. Ha tél végén észak felé vonulnak, akkor már nemsokára tavaszodik.

A *vadkácsa* (*Anas boschas*) máig ismeretes. Egyik fajtájának (*Querquedula crecca*) Lakatos és Kovács János³¹ szerint *trifkó* neve járta. „*Trifkol, csiukol* a Tisza mentén a trifkónak nevezett kis vadkácsa faj.” Egyik apró, fekete fajtájának Nátly József *sótra* nevét hallotta.

A *varnyú* alakban emlegetett varjúnak régi népünk több fajtáját tartotta számon. A kálvinista varjúnak nálunk *ködmenős varnyú* a neve. Tömörkény szójegyzékében fordul elő a *szürkevarnyú* (*Corone Cornix*). A már említett bakcsónak más neve *vakvarnyú*.

A varjú kártékony madár, amelyet rendszeresen irtani szoktak. Így a régi sövényházi uradalom 1945 előtt gyerekeket fogadott napszámra, hogy a magas fákon, főleg a *rezula* néven emlegetett néhány holdas erdőcskében levő varjúfészkekből a tojástszedjék ki és törjék össze. A múlt század derekán elszaporodott varjak irtására alakult alsóvárosi népkört tréfásan *varnyúkaszinó* néven is emlegették.

A *kölökvarnyú*, sövényháziak ajkán *varnyúfiú* leve-se különösen tápláló.

A varjú a szegedi szőlőshagyományba is belekerült. A fiú kövesse csak apja mesteriségét: *varnyúnak varnyú a fia*. Szokatlan helyen a gyereket így biztatják kenyérévére: *a mi kinyerünk varnyúvajjal van ám sütve!*

A ragadozó *vércse* (*Cerchneis tinnunculus*) más sövényházi neve *tilinkómadár*. „Pallavicini őrgrof juhászatól hallottam,³² hogy a nyárfásban vijjogó vércse tilinkózik, miértis juhásznyelven tilinkómadár a neve. Azt is mondják, hogy a vércse *nyívik*, meg hogy *vercseg*, ha nótázó kedvében van.”

Máig ismeretes a *vízibika* (*Botaurus stellaris*) továbbá a *vízityúk* (*Gallinula chloropus*).

³¹ Kovács 43.

³² Természeti és vadászati képek 18.

Döglött varjú mint madárijesztő

A vízimadaraknak díszes, kitűzésre szolgáló tolla, továbbá húsa, tojása mellett tudunk egyéb használatáról is.

Nevezetes madár volt a *gödény* (*Pelecanus crispus*), amely a példabeszédbe is belekerült. Máig mondják a jótorkú, nagyokat ivó emberre: *annyit iszik mint a gödény*. Erre a mohóságra utal a régi halásznóta is:

*Gödénymadár emönt, ritka lött a magja,
Ű vót a halaknak gyohontató papja.
Be nem tellött soha torkának a szákja,
Olyan vót, mint a pap telhetetlen zsákja.*

A gödények csakugyan nagy *halcsiszárok* voltak. „Már a módjuk is — írja³³ Lakatos — amely szerint halászni szoktak, elárulja nem közönséges halászmesteri képességüket. Nagy félkört alkotnak a vízen, s az annak két végén levő vezérhajtók gyorsan úsznak előre, szárnyaikkal csapkodva a vizet, hogy ekként kis térre hajtásuk össze a menekülő halakat. Ott aztán a hihetelenségig kitért csőrüket a vízbe dugva, roppant zacskóikat zsákháló gyanánt használják.”

Lakatos még egy régi vőfélyrigmust is idéz:

*A gödénynek nevét talán hallottátok,
Hogy ez ritka madár, azt is jól tudjátok.
Tűzok, vadlúd, kácsa ime néznek reátok,
Vízityük is lassan sántikál hozzátok.*

A gödény sóprűszerűen egybekötött tollait a régi szegedi gazdasszonyok a gyúrás közben szétszóródott liszt, asztali morzsa összesöpprésére használták. Öblös állzsákjából dohányzacskó készült. Nagy csőrét halászkunyhók ajtajára, csónak orrára szögezték. Mindezeknek nyilván mágikus, oltalmazó célzatuk is volt, amelyet föltétlenül a középkor egyházi szimbólikája ihletett. Tudjuk, hogy a fiókáit önnön testével tápláló gödény, más nevén pelikán, régi Krisztus-jelkép.

A sas húsát tudtunkra nem élték, de tollával a süveget sűrűn díszítették. A *sasláb* sokszor szolgált gyertyatartóul. Szárnyait kapukra szegezték. Ennek a díszítés másodlagos készsége mellett, eredetileg nyilván elriasztó hivatása volt: a bejárat körül ólalkodó gonoszok távoltartására irányult. Ismerve azonban János evangélista koraközépkori szegedi kultuszát, gonoszűző szerepét, azt is föltételezhetjük, hogy a hagyományt az egyházi szimbólum, a sassal jelképezett János alakja is befolyásolta.

Tápén, tanyán imitt-amott még most is láthatjuk, hogy a tisztaszoba tükrének sarkába *pávatollat* tűztek. Ismeretes, hogy a tükörhöz minden népnél számos hiedelem, főleg rontó képzet fűződik. Eredeti célzata szerint a pávatoll nyilván nemcsak díszített, hanem oltalmazta is, aki belenézett. Tudjuk, hogy a középkor képrendszerében a páva a sérthetlenséget, halhatatlanságot jelképezi.³⁴

Talán nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy a felsorolt hiedelmekben a híres középkori „Physiologus,”³⁵ misztikus természetrajz parasztivá honosodott töredékei csillannak föl.

³³ Vadászati és madarászati emlékeimből 74. Vö. még *Uő*. A híres pelikán madárról. SzN. 1911, 306. sz. *Beretz P.*, Pelikánvadászat a szegedi Fehértón. Délm. 1937, 70. sz.

³⁴ *Doering, O.*, Christliche Symbole. Freiburg im Breisgau 1933, 118.

A Tisza szabályozása és ármentesítése után sem hal el az évszázados pákászahagyomány. E primitív, gyűjtögető foglalkozásnak egyes ágai, munkakörei mintegy mellékkereset, esetleg háziipar gyanánt olykor máig tartják magukat. Ilyenek a madarászat, ennek is egyik különleges ága, a galambászkodás. Ilyen a tápai gyékényszöves, továbbá a nádvágás, kosárfonás, homokhordás, piócaszedés, székfűvirág gyűjtése. Miután a pákászelet történeti néprajzáról előbb már szó esett, itt a legutolsó évszázad jelenségeit, csökevényeit, illetőleg fejleményeit tekintjük csak át.

*

A madarászat a századfordulón még eléggé tartotta magát. Legértékesebb forrásunk Cserzy Mihály, aki életképszerűen örökítette meg³⁶ a korabeli madarászok szegedi világát:

Őszi hajnal. Két ember, vállukon zsák. Megérkezve kibontják a zsákot, és kivesszik belőle az apró, négyszögletes kalickákat, melyekben csíz, szokottabb nevén *csíz-zik* (*Chrysomitis spinus*), *stiglinc* (*Carduelis carduelis*), öregek ajkán *tiglinc*, Kisiratoson *tiglinó*, és *vörösbögy* (*Erithacus rubecula*) csapkod. Madarászok ők, akik ilyenkor napszám híján ezzel foglalkoznak.

„A kalickák előkerülvén a zsákokból, hozzáfog a két ember a mesterséghez. Az első dolog a *lépfák* fölállítása. Ezt is tudni kell, mint mindent az életben, mert a léppel való madárfogásnak ez a tulajdonképpeni alapja. A *stiglinc* ritkás, átlátszó bokorra szeret leszállani, a csíz ellenben sűrű ciroksöprű-alakút kedvel. Ez okból a lépfákat is az ő kedvük szerint kell összeszerkeszteni. Levágott fűzfaágakat köt együvé és erősít le a földbe az ember, melyek ha esetleg régiek és fonnyadtak, akkor friss gallyakkal föleleveníti őket. Az ágakat azután arányosan elvagdossa és elhelyezi rajtuk a *makk* névvel illetett, 3—4 cm hosszú podvásbélű (bodza, juhar, tányéricsa) vékony cserjeágakat. Ezeket az ágra tűzi föl az ember olyképpen, hogy a másik végükre ráalkalmazhassa a *spindli* néven emlegetett lépvesszőt.

Amint így elkészülnek a lépfák, a zsák aljáról, vagy a tarisznnyából elővesznek az emberek néhány madarat: csízt, *stiglincet*, amelyek bizony már nem énekelnek, mivelhogy elmondták hattyúdalukat, és ezekkel fölékesítik a lépfákat, hogy könnyebben tévedésbe ejthessék az erre tévedő madarakat. Most még a *lépvessző* marad hátra. Ez meg cirokból vagy tamarikusufa vesszejéből kerül ki, mert ezek vékonyak és hajlósak, ami nagy előny, mert ha az ilyen belépezett vesszőre ráröpi a madár, meghajlik alatta, és a szárnya rácsapódik a lépre, amelyből egykönnyen bajos dolog kihúzni.

A lépvessző 20—22 cm hosszú és egész csomóra való van most itt. Ez szintén igen lényeges. Olyan a vessző, mint a halfogó embernek a giliszta. A csomó pedig a lépbe van téve, mint a kender az áztatóba. A lépet viszont valamely kiérdemesült csizmaszárnak a darabjába burkolják, amit kettéhajtanak, hogy ne érjen semmihez...

A *lép*, ez a csodálatosan ragadós eszköz, a tölgyfának betegsége: kinövés a korona között, mely sárgazöld bibircsókként támad a gallyakon, amit összeszednek a madarászok és ahhoz illő tudománnyal elkészíteneik. Mossák, baltafokkal megtörik, azután olajjal összefőzik, és addig kavarják, amíg nem pattog. Ekkor bekerül az összehajtott csizmaszár közé.

A madarak szárnyáról azután hamuval letisztítják a ragadós lépet és megnézik.

³⁵ Horváth S., *A Physiologus*. Ethn. 1921, 1.

³⁶ Cserzy M., *Alföldi madarászok*. SzH. 1901, 54. sz.

Boldogok, ha hímeket fognak. Zsákba rakják őket. A nőtényt a madarászat végén ele-resztik.

A lépvesszőket felújítják, a madártolltól megtisztítják és kezdődik az egész elől-ről. Két-három farkát is kivárnak. A zsákok megtelnek, különösen több napos eső után, amikor a madarak eléheznek és rajokban indulnak élelemért. Foghatnak 40—50 darabot is, különösen a *hüpp* néven is emlegetett vörösbegy, amely rendkívül együ-gyű madár. Elég egy hüvely vöröspaprikát feltűzni a lépfára, hogy törbecsalja vele az ember. Gyakorlott madarász lebújik a lépfa mellé, füttyszóval *hüppög* neki és jön ész nélkül a vesztére. Ez biztos fogás. Értéke azonban csekély: a hím 20—25 krajcár. Ezt is inkább babonás hitből veszi a nép. Ugyanis azt tartja, ha orbáncos beteg fölé helyeznek vörösbegy, akkor ez a betegséget magábaszívja és elpusztul, a beteg ellen-ben fölépül. A hiedelem tudtunkra már nem él.

A madár-lépezésnek még egy szemtanúját, a botanikus Györffy Istvánt idézzük.³⁷

A Boszorkányszigetről délre egy tisztáson „fűzvesszőkből összetákolt gunyhó, előtte apró kalickába kitett tengelicek, csízek és két lépfa.” Az egyik „négy-öt fűzből összekötött, fent kosárszerű fonadékkal koronázva, alul levéltelenek a vesszők, csu-pán fent képeznek a zöld leveles gallyak sűrűs fonadékot. Oldalába, tetejébe lépvess-zőket tett a madárkedvelők kedvét kereső madarász. Erre egy-két elég rosszul ki-tömött csízet tűzött ki. A másik lépfa is körülbelül 2 m magas, de mindössze két erő-sen leritkített és letűzött fűz, szintén lépvesszőkkel csalinak rajta a kitűzött tengelice. A fonadékos lépfával csíziket fognak. A ritka lépfa a stiglinec veszedelmére van ki-téve.

A lépet dorozsmaiaktól veszik, éppen úgy mint a galambászok. „A lépet rákenik egy csizmaszár darabra, amelyben a vékony lépvesszőket megforgatják és lépfára tűzik, beszúrák. Mivel a szél kifújja, frissíteni kell minden órában”.

Sok baj van a madarak nevelésével: tisztán tartani, homokról, fürdővízről gon-doskodni. A madarak egymástól tanulnak énekelni, de tanítani is kell őket.

Hallottunk az *álló* néven emlegetett madarászszekőrről is. Ez olyan földbe szúr-ható horgas fa, amelynek felső végén kampó van. Erre könnyen ráilleszthetők a csa-létkül szolgáló drótkalitkák, amelyekben a *hívó*, tehát a madár van. Az állókat lép-fákkal szúrják körül. A kalitkákat nem a földre teszik, hanem mindig az állóra akaszt-ják, nehogy valami földi állat a madarakhoz férközzék.

Tömörkény egyik elbeszélésében³⁸ egy öreg szegedi hajóslegényről szól, aki „ami-kor télen be van fagyva a mesterség, madarakat tanít fütyülni. Feketerigókat. Ha van rá vevő, eladja. De van neki egy rigója olyan, hogy azt eddig semmi áron senki-nek oda nem adta. Annak híre van, az nyáron át a hajóban szokott fütyülni. Rettentő módon érti a fütyülést s bármerre, akár a Dunán, akár a Tiszán úszik a hajó, minden vizenjáró tudja, hogy amely hajón a feketerigó ilyen borzasztó szépen fütyöl, ott, ugyanazon hajón tartózkodik Porkoláb Ignác öreg hajóslegény.”

Tavasszal a zöld búzatáblák között történt a *fürjözés*, *fürözés*, vagyis a fürjfogás. A fürjet nemcsak a hangjáért, hanem a húzáért is vadászták.

A fürjözés leginkább a *fürhívó* segítségével történt. Ez nem más, mint bőrből készített zacskó, amelyet lófarokkal költöttek ki. Felső végére pulyka lábszárcsont-jából vagy ónból készített síp került. A megbúvó madarász a zacskót mutató és nagy ujjá közé fogja, ráüt. Így utánozza a fürj hangját, közben természetesen a sípba is belefúj. Tápén két eltérő hangú sípot is használtak. A hímek vakon siettek a hang után, azonban a már előre kikészített zöldre festett háló alá kerültek.

³⁷ Györffy I., A lépfa. Aquila 1929/30, 21.

³⁸ Tömörkény I., Ne engedjük a madarat 11.

A vadlibát Lakatos szerint³⁹ régebben sárgarépával és szemes eledellel körülszórt *vastúr* segítségével fogták. Arra is emlékezett, hogy pusztai parasztpuskások a leszálló vadludfalkát kukoricaszárral, vagy hasonlóval jól megrakott talicskát tolva közelítették meg.

A *csapó* nyers tökből készített cinkecsapda.⁴⁰ A tök felső részét lemetszették csapatónak és felpöckölték. A tök belsejébe vékony keresztcskét szúrtak, amelynek végét cérnaszállal kötötték a felpöckölt részhez. Ha a cinke rálépett a keresztbe tett fára, ez megbillent és a fedő tökrész ráborult a madárra.

A *cserény* ma már csak a galambászok körében használatos, az ő világuk bemutatásánál írjuk le.

Népünk még a századfordulón is szerette a háznál a madarat. „Rendesen vagy egy fűrj szokott *pitypalattynolni, verni* — írja⁴¹ Kovács János — vagy egy stiglinc, cingő, csízik vagy kendőrice csacsogni, énekelni. Ritkábban a rigó fütyülni, a *rütyü*, azaz zöldsármány és a vörösbögy meg a pinty, pintyőke ugránozni”. Ehhez hozzávehetjük még a gilicét, vadgalambot is. A kanári népünk szélesebb köreiben nem tudott elterjedni, kedvelté válni.

Mindezekből kitűnik, hogy a madárféle a szegedi népnek évszázadokon át nemcsak passziója, tápláléka, hanem szerényebb mértékben kenyérkereseti forrása is volt. Bertrandon de la Brocquière útinaplójában ((1433) jelenik meg először a szegedi *madárpiaç* előttünk. A múlt századból Lakatos Károly mellett jellemzi Cserzy Mihály⁴² és Csényi Gyula⁴³ is. Egyértelműen azt írják, hogy a Víz előtt a Széchenyi téren, a *vízház*⁴⁴ mellett állott. „Ott találkoztak — írja Csényi — a madarászok, galambászok, kalitkacsinálók, meg a vadászok és agarászok is.” Viszont Cserzy így emlékezik: „Pár év előtt még rendes madárpiaç volt idebent a Városban. Galambászok és madárfogók típusai verődtek ide együvé, és ki kendőbe kötve, ki pedig kalickában árulta a maga portékáját. Ma zsebből árul a madarász és jár házról-házra a fűrge jószágokkal.”

Végül be kell számolnunk egy különös szegedi diákegyesületről is. A múlt század hatvanas éveiben a szegedi diákok — írja a visszaemlékező Csényi — *szabadság* jeligével „egyesületet” alapítottak, amelynek az volt a célja, hogy a madárpiaçon összevásárolt éneklőmadarokat hatalmas kalickába gyűjtsék. Majd átvitték az újszegedi ligetbe, és szabadon bocsájtották őket. Közben iskolatársuk, Róth Endre [későbbi *Szögedi Endre* helybeli zeneszerző] „*Szabadság*” dalát énekelték el. Nem vették észre, hogy egyik piarista tanáruk is követte őket. A végén ő is kérte az egyesületbe való fölvetelét.

A madárpiaç évszázados hagyományának utolsó nyomait napjainkban a még jellemző *galambpiaç* őrzi.

*

A szegedi célszörű szögényembőr ismerete a vízenjárók és madarászok madártudománya mellett még számos más fajtára is kiterjed: meg tudja nevezni őket, és sajátos hiedelmeket, szólásokat fűz hozzájuk. Ezekről is itt, ebben az összefüggésben emlékezünk meg.

Ismert nálunk is a *borozdabillőgető* (*Motacilla alba*), a *büdösbanka* (Upupa epops), másként *bankamadár*, a *csóka* (*Corvus monedula*), másként *őregpap*, a *fogoly*

³⁹ Vadászati és madarászati emlékeimből 312, 314.

⁴⁰ *Kovács I.*, 252.

⁴¹ *Kovács J.*, 251.

⁴² Alföldi madarászok.

⁴³ Csényi Gy., Madarászokról. SzH. 1922, 121. sz.

⁴⁴ SzegSz. II, 679.

(*Perdix cinerea*), a *fülemüle* (*Iuscinia*), az *ökörszöm* (*Troglodytes parvulus*), *pinty*, *pintyőke* (*Fringilla coelebs*), *pipicske* (*Alaunda cristata*). Hangja: *Szűrt vögyé! Szűrkankó!*

A *bibic* (*Vanellus cristatus*) a helyi monda szerint is jellegzetes *búvik-búvik* hangjával árulta el az üldözött Jézust, aki megátkozta, hogy fára ne tudjon fészket rakni. Ezért van, hogy földön költ. A soha körülírása: *bibicök napján*. Az olyan földnek, amely csak nádat terem, ószentiváni tréfás neve: *bibickocogó*.

A *cinke*, másként *cinöge* (*parus*) Tömörkény hallomása szerint⁴⁵ tud télül és nyáruul fütyülni. Magyarszentmártoni találóskérdés: *Vót a világon egy cinöge. Annak vót háromszázhatvanhat tojása. Olyanok mind mint egy huszonnégy akós hordó. Annak a haját még fejszév sē löhetött szétverni*. Megfejtése: a cinege a világ nagysága, a tojás az esztendő, a hordó a nap huszonnégy órája. Nem lehet szétverni, mert az óra száma nem lehet kevesebb.⁴⁶

A függőcinke neve *fügemadár*. Egy tiszahegyési nóta⁴⁷ szerint:

*Fügemadár olyan drága,
Selyöngyapjúból a háza,
Fészket rakott a faágra.*

Fészke a *fügefészök*, amelyet valamikor szoptató asszony fájós mellére szoktak tenni.

A *haris*, *harismadár* (*crex*) zajos természetéről híres. Dugonics példabeszéde: *ökröt szarván, harist szaván*.⁴⁸ Egyik terjáni nótába⁴⁹ is belekerült:

*Árokiparton szól a harismadár,
Nem sūt többet énrám a meleg nyár,
Mer én pörgekalapot viselök,
Pirosbarna szép kislányt szeretök.*

A *holló* (*Corvus corax*), más tréfás nevén *zsidópap* a szegedi népdalokban is a szomorúság, gyász kifejezője. Amikor holló száll keresztül a házon és *karrog*, vagyis károg, akkor meghal a családból valaki. A szegedi tájon is járja: *ritka mint a fehér holló*. Dugonics szerint a gézengúz, akasztófavirág tréfás neve: *hollók eledele*.⁵⁰ Ha a szakmabeliek egymás között marakodnak is, a kívülállókkal szemben összetartanak: *holló a hollónak nem vágja ki a szőmit*. Kíváncsi valamire: *kilesi, mint dorozsmai embör a hollót*. Emberünk egyszer azt hallotta, hogy a holló száz végig él. Mire ő: *no ezt kilessük*.

A *juhászka* (*Aegialitis alexandrina*), másként *guruló*, *csirkesnyeff* főleg a Fehértó mentén él. Ott szeret lenni, ahol a birka legel, mert a jószágtól felhajtott bogarakat elkapkodja.

A *kakukk* (*Cuculus canorus*) az Úristentől a legszebb ruhát kérte, nem elégedett meg a magáéval. Erre büntetésből az *Ördög taréjt* kapta. Azóta szomorúan kakukkol, mert átok alatt van.⁵¹

Ha tavasszal először hallod a kakukkszót, annyi esztendeig élsz, ahányat meg tudsz olvasni. Ha a beteg tavasszal meghallja a kakukkszót, akkor abban az esztendőben nem hal meg.

⁴⁵ Tömörkény I., A Szent Mihály a jégben 313.

⁴⁶ EA. 2801. Kálmány L.

⁴⁷ Kálmány II, 183.

⁴⁸ Dugonics A., Etelka I, 395.

⁴⁹ Kálmány, III, 29.

⁵⁰ Etelka II, 100.

⁵¹ Kálmány L., Világunk alakulásai 48.

A *mányásmadár* (*Garrulus glandarius*), másként *szajkó* Tömörkény szerint hajdani fogadók kedvelt madara volt, amelyet emberi szóra is megtanítottak. A belépő vendéget rendszeren *betyár* kiáltással üdvözölte.⁵²

Ezzel kapcsolatos Cserzy Mihálynak egy mondai színezetű története.⁵³ Egy Szegedre vándorolt idegen fogadóról azt rebesgették, hogy dúsgazdag marhakereskedő vendégének elemelte 40 ezer forintját, az ügyre azonban nem derült bizonyosság. A fogadós később szerzett magának egy mányásmadarat. Minden örömét ennek a csacsogásában lelte. Szolgálóleányának szigorúan meghagyta, hogy a madárért életével felel. Ez hamarosan és váratlanul el is pusztult. A halálra rémült lányt a fogadós arculütötte: ijedtében összeesett és azonnal meghalt. A holttestet titokban a Tiszába dobta. Valahol Martonos alatt vetette ki a víz. A dolog nem derült ki, öngyilkosságra gyanakodtak, a fogadósnak azonban állandóan a fülébe csengett a madár szava: *betyár*. Ez annyira felbolygatta, hogy a szorongásokba hamarosan maga is belepusztult.

A *nádiveréb* (*Acrocephalus arundinaceus*) tápai hangutánzója: *két kés, három nyárs, három kaszás, hat vellás*. Buta: *okos mint a nádiveréb*.

Nyeffentyű néven emlegeti népünk a sárszalont (gallinago).

A *pacsirta* (*Alauda arvensis*) népünknek igen kedves madara. Hangját fölfelé szálltában ez a régi szőregi mondóka utánozza: *fölviszöm, fölviszöm, fölviszöm baltikámat Boldogasszonyhon, Boldogasszonyhon fölviszöm, fölviszöm*. Csakhogy szegényke nem bírja fölvenni, amit leereszkedőben be is vall: *elejtöttem*.⁵⁴ Én is vagyok azért valaki: *engöm sē a pacsirta kötött*.

Régi hiedelem szerint Zsuzsanna napjára (febr. 19) már megszólal a pacsirta, hogy a közeledő tavaszt jelentse.

A *rigó* (*Oriolus oriolus*) ezt fütyüli: *huncut a bíró*. Éppen ezért a szolgabíró madara, mert mindig annak a tisztességét dicséri. Valamikor én is voltam valaki: *neköm is füttyengetött valamikor a sárgarigó*.

Tömörkény nyomán már említettük, itt még tovább idézzük, hogy az ő idejében még akadtak olyan célszerű szögény embörök, akik ráérő idejükben madarakat tanítottak még szebben fütyülni.⁵⁵ Így egy hajóslegény rigót szoktatott: „atagvakkot fújja, a közönséges marsot fújja. Lē tudja híjni a kaszárnyaárestáncokat. A generálmarsot fújja, mög a czapistrángot fújja” — dicséri a novella egyik alakja, egy nekilkesült vízenjáró, és egy tiszparti kiskocsmában meg akarja akadályozni, hogy a rigót egy hajóvontató szerb ember vásárolja meg, mert hajóslegény gazdája megszorult: „ilyen csúfság régön nem esött mög a Városon.”

A *seregély* (*Sturnus vulgaris*) népünk nyelvén *serege, serögje, seregje*, a szőlőhegyek vendége. Elriasztása külön tudomány volt.⁵⁶

A *sordély* (*emberiza miliaria*) szegedi ajkakon *surdé, csordé, sodrómadár*.

A *szarka* (*pica*) ismert fajai: *bábaszarka*, másként *szőriszarka* (*Lanius minor*), *szarkagábor* (*Lanius excubitor*), Fehértón a *székiszarka* (*Himantopus himantopus*). Ez utóbbinak más neve *karólábú snyeff*.

Szegeden is közismert szólás: *sokat akar a szarka, nem bírja a farka*. Aki a szükségét végzi, a tápaiak szerint: *szarkát fog*. A hitvány föld olyan, hogy *a szarka is éhön veszne rajta*. Az ilyen föld Ószentivánban *szarkamart föld*.

⁵² Tömörkény I., Hajnali sötétben 415.

⁵³ Cserzy M., Régi világból 27.

⁵⁴ Kálmány L., Boldogasszony 13.

⁵⁵ Ne engedjük a madarat 3.

⁵⁶ Rónasági csodák 201. Vö. még SzegSz. II, 401.

A szarka csörög. Dugonics a fecsegésre ezt mondja: *pipere-szarka-csörgések és darálások*.⁵⁷ Ha szarka száll a háztetőre, vendéget jelent. Ez arról jön, amerre a farkával billent. Ha valaki két dolgot szeretne egyszerre, de tétováz közöttük, akkor Tápén ezt mondják neki: *kettős lössz a szarkafészök*.

A *túzok* (Otis tarda) már alig látható, pulyka nagyságú madár. Alakjából érthető meg a már Dugonictól is idézett példabeszéd: *jobb a máj veréb, mint a holnapi túzok*, vagyis többet ér az, ami van, mint amit csak remélni lehet.

A *vércse* (Cerchneis tinnunculus) ragadozó madár, a csirke, galamb ellensége. Innen névmágiás tápai *pétör* megnevezése. Említettük, hogy Lakatos juhászoktól *tilinkómadár* nevét is hallotta. Vörös tollazatához hasonló színű lóra szokták mondani: *vércse, vércseszörű*.

*

A víziélet évszázadokon át egészen a folyószabályozásig jelentős mértékben járvult hozzá a szegedi táj ételkultúrájához is, és az idők folyamán a szegedi konyhának változatosságot, sajátos ízeket, különleges készítési módokat biztosított.

Nézzük is meg azokat a nyersanyagokat, amelyek a pákász szorgoskodása révén kerültek a régi szegediek asztalára.

A pákászt nagy szegénysége rákényszerítette az önellátó életre. Természetesen a piacra is jutott abból, amit összegyűjtögetett. Így a vadmadarak húsa és tojása mellett evett és árúsított halat, csíkot. Nyilván az ő feladata volt régebben a teknősbéka fogása is. Semmi nyoma, hogy népünk ette volna, az úri rendnek azonban kedvenc eledele volt. Az 1726. évi tanácsi jegyzőkönyvben olvassuk: *N. Város számára Teknős békáért 3 ft*. A tanács szívesen küldte pozsonyi és bécsi uraknak, hogy Szeged ügyeit és érdekeit kedvezőbben, gyorsabban intézzék. Az 1827. évi hivatalos városi ár — tarifában olvassuk, hogy piaci helypénz gyanánt fizetendő: *Egy zsák Teknős békától, melly árulásra kitétetik Váltó Tzedulában 3 kr*.

A pákász kelepcebén fogta a nyulat, gyűjtötte a sulymot, nádgumót, gyékényböngyölét, gyökérgumót, amelyeket megtörve, liszt gyanánt is elhasznált. Inséges időkben erre más szegényszerű ember is rákényszerült. Mindebből természetesen eladásra, esetleg cserére is jutott.

Mint előbb is mondtuk, a pákások gyűjtögették a vízimadarak tojását, amelyet a piacon szívesen vásároltak tőlük. A gyűjtésbe egyébként vízmenti gyerekek is bekapcsolódtak. Máig élő hagyomány szerint a dárévöcsök, másként dáré, bujár (Podiceps cristatus) szárcsa (Fulica atra), továbbá a zödfejű kácsa (Anas boschas) tojásával sült ünnepi kalács páratlanul jóízű volt. Rántottának a bibictojást kedvelték. Örömet kaptak azonban vadkacsa-, vadlibatojásan is.

Annak a pákásznak, aki főleg csíkokat fogott, *csíkos, csikász* volt a neve. A *csík* (Cobitis fossilis) öreg tanyaiak ajkán *halcsík*, különleges halfajta volt, amelyet népünk káposztába főzve fogyasztott.

A pákások másik nagy felekezetéhez tartozó *madarász* a piacot bőségesen ellátta vízimadarakkal is, amelyeket a szegedi szakácskönyvek szerint igen változatosan tudtak elkészíteni. Mindez már a múlté. A vízimadár valamikor egyébként a legolcsóbb népeledek közé tartozott. Megúnásig ették. Régebbi följegyzések szerint ez annyira ment, hogy a cseléd fölmondta a szolgálatot, ha szüntelenül madárhús került az asztalra. A koldusok alamizsnául akárhányszor egy-egy vadkacsát, sneffet kaptak. Az ilyen házat azonban olykor el is kerülték, mert maguk is elteltek vele.

*

⁵⁷ Etelka I. 319.

A Tisza egykori világához, főleg a gyűjtögető pákászélethez tartozott a *rákaszás*, *rákaszödés* is, amely nyilvánvalóan igen régi hagyomány volt. Ezt az 1522. évi tizedjegyzék *Rákos* családneve is tanúsítja. Dugonics ezt a kapzsi embert jellemző példabeszédet örökítette meg: *a rákban faggyút kerestet*. S szegedi népnyelvben is járja a hirtelen zavarában elpiruló emberre: *vörös lött mint a rák*.

Élő emberrel már alig találkozunk, aki a tiszai rákszedésre, szegedi rákevéstre emlékezne. Adataink így sajnos, nagyon szűkösek, bár értékesek. „Még az én gyerekkoromban — írja ⁵⁸ Tömörkény — a Város alatt tele volt a Tisza rákkal, míg ma aranyért sem találni benne ezen a tájon... Annak előtte annyi volt, hogy aki egy kis rákésipéstől nem féltette az ujjait, pusztá kézzel foghatta. A gyerek végighasalt a tutajok szélső gerendáin, fölgűrte karján az inget és a vízben a gerendák alá tapogatózott a kezével. Ott mindig talált rákot, előhúzta, játszott vele egy darabig, aztán megingint a vízbe dobta, mert úgyszólván alig volt értéke.

A régi szegedi vár omladékos, mohos falai beszolgáltak a Tisza vizébe és csak nagy nyári apadások alkalmával látszott meg igazán, hogy mennyire bent vannak ezek a romok a mederben. Alighanem azok a nagy omladékok voltak az egész nagy rákcsalád lakásai és nagyon tele lehetett vele a parti fenék, mert szokott gyermekmulatásaink közé tartozott, hogy játékból halásztuk... Hazulról hozta az ember hozzá a *brácsát*. Ez volt a fogóeszköz. Otthon az udvar valamelyik sarkában, az egymásra hányt ócskavasak között talált az „ember” valamely kisebb hordóabroncsot, azt a cukorsüvegről maradt madzaggal hálóra befonta, és három tartószineget kötött rá olykép, mint az a sárkánynál szokás. Ez is elmúlik már, mert nagyon sok a telefondrót. A brácsa hálója közepére nagy parti szitakötőt kötött azután az „ember” vagy dongólegyet, vagy döglött durbincot, amely száz számra hevert azidőben a parton, vagy békát... A brácsa aztán a madzagon leereszkedett a fürdőházi hídról, s nem telt bele sok idő, már újból föl lehetett húzni. Volt rajta rák, olykor sok. Voltak köztük terhes nagyállatok, olyan színűek, mint a kékagyag. Ezeket az óriásokat akkor *vasrák* néven tisztelték.”

A rák gyomrában található kékesfehér, lencseszerű anyag volt a *rákaszöm*. Ha szembe hullott valami, akkor rákszemet dugtak a szemhéj alá, hogy így biztosabban kivehessék.⁵⁹ Ez igen régi szegedi orvosság, mert *rakkő* néven már az *Alsóvárosi Glosszák* is megörökítette⁶⁰ 1510 táján: *raak eov*, vagyis 'capillus qui invenitur in capite cancri'.

*

Úgy véljük, hogy az említett tizedjegyzék egyik szegedi családneve, a *Púzs* összefügg a *puzsa* 'csigabiga' szóval, amely Ormánságban és a szlavóniai magyarság archaikus jellegű nyelvében, sőt az utóbbinak konyháján is ismeretes. Ezekből az analógiákból és a családnévből jogosan föltételezhetjük, hogy a középkorban a szegedi nép asztalán is ott lehetett a csiga.

*

A pákászokodás, vízi gyűjtögetés szinte napjainkig élő maradványa a *piócaszödés*, amelyet az alábbiakban Grynaeus Tamás gondos anyaggyűjtésen épült dolgozatai nyomán mutatunk be.⁶¹

⁵⁸ Tömörkény I., Vizenjárók 77.

⁵⁹ Kovács 388.

⁶⁰ Bálint S., Alsóvárosi Glosszák. Egy szegedi nyelvemlék. MNy 1961.

⁶¹ Grynaeus T., Nadály és nadályosok. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 26 (1962). *Uő*. Gyógynövény árusok Szeged piacain. Uo. (1964); *Vö*. még SzegSz. II, 308.

A *pióca*, elavulóban levő nevén *nadály*, a szegedi táj népi orvosló gyakorlatában is köpölyözésre szolgált. Öregek úgy tartják, hogy legjobb a csíkos hátú, zöld hasú pióca, amely főleg a *csatak* néven emlegetett, sással, kákával teli zsombékban található. A *lópióca*, másként *vadpióca* nem alkalmas orvoslásra, csak horgászásra.

Piócaszedéssel a folyószabályozás óta leginkább szegénysorsú dorozsmai asszonyok foglalkoztak, akik régebben messzibb vidékekre is elvitték és ott árusították. Tréfásan emlegetik, hogy a fölfedezésre induló Kolumbusz Kristófnak már útjába akadtak az Amerikából visszatérő dorozsmai *pióca*kufák. Ismeretes, hogy a magyar pióca már a múlt század elején jelentős szerepet játszott a nyugat-európai orvosló gyakorlatban is, azonban a környéken csak Makóról van adatunk arra, hogy a kereskedelem is foglalkozott pióca-exporttal.

A pióca ősszel sárba bújik, ott telet ki. Csak május elején tűnik elő, amikor a béka is megszólal. A tiszta vizet nem kedveli, csak a csatakot, amelybe a jószág is belejár. A piócaszedő asszony derűs időben gázol bele a vízbe, amelyet bottal is verdes, *csörget*. A pióca a mozgásra, hangra feljön és belecsíp, majd ráragad a piócaszedő lábára, az egészséges vért azonban nem szereti. A felbukkanó piócákat a víz széléről azután bot végére erősített tésztaszűrővel fogdossa ki. Ennek alkalmi neve *piócaszűrő*. A kifogott pióca zacskóba kerül. Előfordul, hogy egy alkalommal több száz piócát is fognak. Máskor kevesebb a zsákmány.

Pióca nagy számmal él a dorozsmai Lápastóban, továbbá az Öregtiszában, Rösze alatt.

A piócát nagy uborkásüvegben tartják. Nyáron háromszor, télen egyszer kell naponként friss, de nem hideg vizet önteni bele. Az üveget nem szabad bedugni, csak lekötni, mert különben a pióca megfullad. A piacra vizes zacskóban viszik. Itt befőttes üvegből szokták orvosi füvekkel, széksóval együtt árulni.

A beteg tagot először vizes ruhával tisztára kell törölni, mert a pióca kényes természetű, így nem szereti az izzadás szagát. Pohár fenekére kevéske vizet kell önteni, és ebbe rakni a piócát, azután fordítani rá a fájó részre. Ha teleszívja magát a rossz, alvadt vérrel, akkor magától is leesik. Ha letépik, akkor a csípés okozta sebhely jobban fáj.

GALAMBÁSZAT

A galambászat, galambászokodás, galambászság a szegedi férfivilágnak alighanem legnagyobb: kártyánál és bornál, dohányzásnál és futballmérkőzésnél is tüzesebb szenvedélye, amely hatalmában tartja a társadalom minden rétegét: munkást és iparost, tanult embert és parasztot, szegényt és gazdagot. Bizonyára az is számít, hogy a galamb rendszeresen ellátja ízletes hússal a szegényember konyháját és így az okozott kerti kár, piszok és bűz ellenére is, de főleg a családi békesség kedvéért az aszszony valahogy eltűri. Trágyája a kertben elsőrangú. Ha gomba bántja a paprika-palántát, a kikezdett helyekre galambgané kerül. Bőrcserezésre is fölhasználták régebben. Szárazon koppasztott tollával olykor párnát töltenek. Ez a hasznosság azonban vérbeli galambásznak nem jelent semmit. Teljesen a sportszervedély fűti.

Hogy a szegedi galambászat mikor bontakozott ki, nem tudjuk. Egyes galambászok a törökökre, török kereskedőkre gyanakszanak,¹ a bizonyítékok azonban hiányoznak. Mindenesetre tudjuk, hogy Szeged 1552. évi ostroma idején előfordul a galambposta: Ali budai basa ezzel biztatja Héder szegedi béget kitarásra.²

Aligha tévedünk, ha a galambászokat a híres régi szegedi darvászok, madarászok³ utódainak tartjuk, akik ezt az évszázados készséget és készültséget: haszon-szerzést és sportszervedélyt a galambászokodás szerényebb, urbánusabb módjában és lehetőségeiben élik ki.

Bizonyos, hogy a szegedi galambászat a múlt század derekán már virágjában volt. Erről főleg Kálmány Lajos jelentős, de sajnos értelmetlen szójegyzéke,⁴ továbbá Kovács János rövid megjegyzése⁵ is tanúskodik. Ebből az időből való az akkori híres galambászok nevét versbefoglaló mondóka is:

*Hódi, Mucsi, Biacsi,
Révész Márton, Kiss Jancsi,
Figler Márton, Pap András:
ez a hét fő galambász.*

Van azonban mindezeknél értékesebb forrásunk is, a múlt század végéről. Ez pedig a szegedi gazdasági kérdésekről sűrűn írogató, egyébként ma már ismeretlen Hege-dűs András újságcikke,⁶ amely a szegedi galambászokat mutatja be. A cikk nemcsak történeti értékénél fogva érdemel figyelmet, hanem számos szabatos megfigyeléséért is.

¹ Magyar Gazdasági Udvar 1931, 1. szám.

² Reizner, I, 128.

³ Takáts S., Rajzok a török világból. III, 38.

⁴ Kálmány, I, 215.

⁵ Kovács 253.

⁶ Hegedűs A., A szegedi galambászok. SzN. 1893, 37. sz.

Azt mondja, hogy érdemes a szegedi galambászokról beszélni, mert „az általuk tenyésztett szegedi röpgalambok (purclik) a legjobb, legmagasabb röpülésű és legkitartóbb galambok a manap hazánkban dívó összes röpgalambok között.”

Nincs az országnak Hegedűs szerint és a magunk ismerete szerint sem egyetlen más városa, ahol annyi galambász élne, mint Szegeden. „Vannak legalább is ezren. Népszámláláskor letagadják — írja Hegedűs —, nehogy adót kelljen fizetniök. Kiállításokon nem vesznek részt. Ennek ellenére is a szegedi purcliknak országos híruk van és díjakat, okleveleket nyernek, így az 1892. évben rendezett zombori kiállításon is.” Az újabb állapotok jellemzésére később rendre még visszatérünk.

„A szegedi galambásznak — folytatja Hegedűs — megvan a jó tenyészanyaga, olcsóért kapja a galambeleséget, az eladásra szánt galambokkal nem kell neki városról-városra kóborolnia, a jó fajtaért helyébe megy a vevő. A szegedi galambász „pak-szióval” neveli kedvenc galambjait, a magasröptű, jól vető purclijait és a nagy, ízletes húsú gatyásokat. Naphosszant elgyönyörködik a purclicsapat keringésében és nem álmodik — legnagyobb részének fogalma sincs — díszoklevelekről, csillogó pénzdíjakról.”

Hegedűs szerint ebben az időben „a szegedi nép a galambászokat nem tartotta „mögélhető” embernek. A szorgos szegedi nép szemében a galambászás csakugyan egyértelmű a restséggel, mert a szegedi galambászok nagy kontingense nem kabátos emberekből vagy értelmes gazdákból áll, hanem többnyire ácsok, kőművesek, molnárok, kubikosok és más, hasonló foglalkozású emberek, a munkásosztály majdnem minden rétegéből. Tán e körülményekben keresendő a szegedi nép ellenszenva a galambászat iránt, hogy éppen azok bibelődnek a sok időt fecserlő foglalkozással, kiknek idejét a kenyérkeresésnek kellene igénybe vennie.⁷

Ennek oka többek között az is — írja tovább Hegedűs — hogy a szegedi galambász nem elégszik meg az udvar közepén felállított galambdúccal, hanem galambjainak nagyrészét a ház padlásán helyezi el. A háznak zsindeletetőzetét a legfelső sorban kilyuggatja, vagyis ún. *lépelő lyukat* szokott fúrni minden egyes zsindeyen. Ezek a lépelő lyukak arra valók, hogyha a galambok közé fönt repülés közben idegen galamb vetődik, azt a galambász megfoghassa, jobban mondva meglépelhesse. A *lépezés*, *dúfázás* a következő: a galambász nádbotot hasogat vékony pálcákká, melyeknek hosszúsága 20—25 cm. E pálcákat megforgatja zúzott, tört lépkeverékben, és ha idegen galamb a tetőre száll, a galambász fölsiet a padlásra és azon zsindeynyíláson, amelyen az idegen galamb áll, kidugja a lépvezzőt a galamb szárnytollai közé. A *méglépel*t galamb szárnyai összeragadnak, a tetőről tovarepülni nem bír, hanem rendszerint legurul a tetőről. Ha színtetőn, tűzfalon, egy más magasabb helyen állapodik meg az idegen galamb, akkor *dúfával* lépezi meg, mely nem áll egyébből, mint 4—5 öl hosszú rúdból, melynek végéhez köti gyöngén a lépet.”

„A lépezés és az azzal járó zörej-börej miatt haragszik — Hegedűs szerint — legjobban a szegedi ember a galambászra, melyhez hozzájárul a tető kilyuggatása és ama körülmény is, hogy a galambnak nagy mennyiségben való tartásával tisztátalanság is jár. A galamb után maradt szemét rothasztja a különben is vékony zsindeletetőzetet.”

„A meglépelt idegen galambot vagy kiváltja búsás váltságdíjért (különösen, ha jóröptű, *vetős* a zsákmányul ejtett galamb) a tulajdonosa, vagy ha ez nem történik, a galambász *mégszoktatja*, vagyis 3—4 hétig felsötét padláson tartja, mely idő alatt a galamb elfeledi eddigi tartózkodási helyét, és azután a csapatához osztja be, össze-*paroztatja*.”

⁷ Ebből a korból való életkép Cserzy M., Börcsök Mihály galambjai. In: Kint a pusztán. Szeged 1899, 121.

„Az elbirtoklásnak e különös módján aztán nem segít se bíró, se kapitány. A szegedi galambászok nem is mennek az elfogott galamb visszaitélése végett a bíróhoz, hanem kiváltják és iparkodnak ők is elfogni a másik galambját.”

„Ezért van Szegeden kevés intelligensebb tenyésztő, mert a művelt ember megúnya a folytonos csereberét, kiváltást, ha a galambász elfogja galambjait.”

„Galambász számba — írja Hegedűs — Szegeden az megy, aki legalább 5—6 pár purclit tart, azokat felkergeti, hogy szép szállásukban, magas repülésükben gyönyörködjék. Mondhatni, gyönyörű látvány is az, ha egy jól betanított purclicsoport (10—14 db) a tetőről felriasztva, csigaalakban a ház fölött keringözve emelkedik följebb és följebb a levegőben. Az együtt keringőző csoportban mindig van egy-kettő, amely *vet* (vetős purcli). Ezek keringőzés közben kivágnak a csoportból, följebb szállnak annál egy pár méternyi magasságra és a repülést elhagyva, mintegy gurulva, forogva a levegőben visszaesnek, *visszabetnek* a csapat közé és repülnek tovább. E látvány élvezete a legédesebb jutalom a galambásznak fáradozásaiért.”

Hegedűs igen találó jellemzése szerint „a galambásznak és galambnak közös ellensége a vércse. Impozáns látvány, mikor a magas rétegekben keringőző csoportot izzóba veszi a vércse. Egy-egy járatlanabbat kiűz a csoportból és azt kergeti, űzi a levegőben. Ha galamb gyors menekültében csak egyszer is megbukik és nem egyenest ereszkedik, *vágódik* lefelé, akkor elveszett. A vércse alája kerül, begyébe vágja a karrait és nyílgyorsasággal repül tovább zsákmányával.”

Végül megemlékezik a galambpiacról is. „A szegedi galambpiac egymagában vetekedik egy kisebb kaliberű kiállítással. Többnyire zsákokban viszik föl a piacra a galambászok az eladásra szánt galambokat. Van ott fehér gatyás, parasztagalamb, fehér purcli, feketehátú, vöröshátú, fésűs vagy örvös galamb, begyes galamb, vadóc, a legkülönfélébb fajták, a legtarkább vegyülékben. Érdekes elnézni, mint húzza ki a vevő előtt a galambász a zsákból a galambot, farktollait, szárnyát és lábait összefogva, gyengén megsímogatja és az öntetszelgés számos dícsérő szavak között kínálja megvételre.”

„Aránylag olcsóért vesztegetik. Jó repülő purcli párja 1—1,50 forint közt ingadozik, míg kiállításainkon 2—3 forintot is, sőt többet is elkérnek érte a kiállítók. Régi galambászfamiliák, a Hódiak és Kaminárok és az általuk és utódaik által tenyésztett galambok is ugyanoly nevet kapnak: Hódi-fajta, Kaminár-fajta. Ezek a fajták azután keresettek és egy párnak ára 5—6—10 forintra is felrűz.”

„Kerül egy-két galambtenyésztő az intelligens elemek között is, akik azután sportként űzik a galambtenyésztést. Így Aigner Ödön és Zsótér Bertalannak szépszámmú kitűnő szegedi fajgalambjai vannak.”

Cikke végén Hegedűs igéri, hogy legközelebb „a legjobb szegedi röpgalambokról, a szegedi fajról fog megemlékezni.” Sajnos, erre nem került sor. Mindebből is azonban világosan kitűnik, hogy Hegedűs értékes állapotrajzot hagyott a századveg szegedi galambászkodásáról hátra.

*

A következőkben egyrészt éppen Hegedűs Andrásnak a maga nemében igen értékes és hasznos beszámolóját egészítjük ki, másfelől pedig jellemezzük a XX. század szegedi galambászkodását is.

Először is magát a galambot mutatjuk be. Felsoroljuk, hogyan különbözteti meg a galambász szín, fej, szárny, farok és láb, egyéni természet és fajtajelleg szerint őket egymástól. Ezt a páratlanul kiművelt szóanyagot már Kálmány Lajos is némi figyelmére méltatta, de sajnos nem értelmezte. Szerencsére legnagyobb részüket öreg galambászok segítségével még meg tudjuk fejteni, sőt ki is egészítettük.

A galamb **szín** szerint lehet *fakó, fehér, fekete, kék, potykáskék* (= apró kék és fekete tollak váltakoznak rajta), *félkék* (= fekete tollazatu, kés farku), *májjas* (= májfoltosszínű), *rezsdás* (= rozsdaszínű, fekete és kék galamb párosodásából), *sárga, vörös, táblásvörös* (= a szárnyakon vörös foltok), *tiszta* (= egyszínű), *örvösféher* (= fehér, de a feje, begye piros), *vörösvörös, nagyörvös* (= az örv terjedelmes), *kisörvös* (= az örv keskeny).

Háta szerint: *szívhátú* (= a hátán szívalakú, tarka tollazat van), *hátas* (= ugyanaz), *vöröshátú, kékhátú, sárgahátú, feketehátú, fakóhátú, májhátú* (= sárga foltok vannak a hátán), *potykáshátú* (= potykáskék a háta), *rezsdáshátú, kishátú* (= kevés a tarka tollazat a hátán), *nagyhátú* (= gazdag a tarka tollazat a hátán), *darabhátú* (= hátának tollazata kétoldalt nem egészen egyforma színű).

Fej szerint *tisztafejú* (= nincs tarkaság a fején), *csöppentöttfejú, csöppesfejú* (= tollazatától eltérő színű csöpp van a fejebűjában,) *kiscsöppesfejú, nagycsöppesfejú* (= ugyanaz a csöpp nagysága szerint), *szeplősfejú* (= csöppesfejú, de még kisebb szeplőszerű tollak is vannak körülötte). *szárcsafejű* (= tarka tollazata egészen az orráig ér), *teleszárcsafejű* (= ugyanaz, de dúsabb), *fűsűs* (= fésűszerű tollazat ível a feje tetején), *kisfűsűs, nagyfűsűs, csákányfűsűs* (= szétálló, fésűszerű bóbítája van), *profás* (= tollakból kis fekete folt van az állánál), *teleprofás, teleprofájú* (= a folt a szája szélétől a szeméig húzódik), *bajuszos* (= kis fekete folt van az állánál), *vastagbajusszú, vékonybajusszú* (= ugyanaz a folt nagysága szerint), *kravátlis, kravádlis* (= bóbítájának színe egészen a begye közepéig lehúzódik), *füles* (= színes tollcsomó van a fülénél), *vinklifüles* (= ugyanaz, de szögletes), *húzottfüles* (= ugyanaz, de egészen a szeméig ér), *rajzos* (= apró tarka tollpihék vannak a fülénél), *karikásszömmű* (= szemgolyóját szürke karika övezi), *döglöttyszömmű* (= ez a karika hiányzik), *pirkaadtszömmű* (= kivörösödött szembőrű), *szömmők* (= szemhéja fölött fekete, szemöldökszerű pihéi vannak), *felemásszömmű* (= egyik szeme fehér karikás, a másik döglött, vagyis nincs karikája).

Begye szerint: *bögyös* (= nagybegyű), *gugás* (= ugyanaz).

Szárnya szerint: *fakószárnyú, feketeszárnyú, kékszárnyú, sárgaszárnyú, vöröszárnyú, csapottszárnyú* (= a vezértolla fehér, a többi tarka), *csapott* (= ugyanaz), *csíkosszárnyú* (= fehér tollazatában tarka is akad), *csöppentöttszárnyú* (= tarka pöttyök vannak a tollazatán), *tarkaszárnyú* (= szárnyában fehér és tarka tollak egymás mellett váltakoznak), *stempliszárnyú* (= hátas galamb, tollazatának szélén a hát színei újra föltűnnek), *abrincsos* (= tarka karikák vannak a tollazatán), *girincös* (= a háta közepén a farktollig egyszínű sáv húzódik), *girinctelen* (= a hát és fark között nincs fehér sáv), *tyúktarka* (= tolla a tarka tyúkéra emlékeztet), *szives, koszorús, nyergös* (= hátának és farkának tollazata feltűnően, nyeregszerűen ível), *ódalas* (= tollazatának, szárnyának színe kétoldalt kissé eltér egymástól), *elejes* (= kis fehérség van a begyén), *kékcsikos* (= kék galamb fehér szárnytollakkal), *feketecsikos* (= fekete galamb fehér szárnytollakkal), *vöröscsikos* (= vörös galamb fehér szárnytollakkal), *sárgacsikós* (= sárga galamb, fehér szárnytollakkal).

Orra szerint: *rütyüörű* (= rövidorrú).

Farok és láb szerint: *teľifarkú, telefarkaljas, farkaljas* (= olyan galamb, amelynek farka alatt 3—4 hosszú fehér tolla van, a többi az alapszínnel egyezik), *nadrágos* (= a tollazat tarkasága egészen a lábszárig ér), *telenadrágos* (= a fekete hason fehér csík húzódik végig), *gatyás* (= a lábujjak is be vannak növe tollal), *kisgatyás* (= kevés toll van a lábujjakon), *nagygatyás* (= lábujjait teljesen beborítja a toll).

Tulajdonjegy szerint: *vágottörű, vágottkörmű*.

A galamb egyéni **temészete** szerint: *fönnjáró, magosröpiülő* (= magasan szeret repülni, főleg a purcli, bécsi), *födígető, léesős* (= olyan bécsi, amely fönn a levegőben

elkezd forogni, nem tudja abbahagyni és a végén a földön rendesen agyonzúzza magát), *vetős* (= olyan galamb, amely repültében több bukfcencet is vet), *vetőpurcli* (= ugyanaz), *vetőgalamb* (= ugyanaz), *forgós* (= olyan bécsi, purcli, amely hátrafelé is tud bukfcencezni), *fűvós* (= a csőrén át fel tud fűvódni), *amambrukkus* (= „ki-búgta az amambrukkut”. Kálm. I.: 215. Nem hallottuk), *szokott* (= házhoz szokott, már nem lehet elzavarni), *szokatlan* (= még nincs a házhoz szokva, szoktatni kell), *léálló* (= a gazdájához szokott, leszáll hozzája), *kijáró* (= ki lehet engedni, mert ugyis visszajön), *szálló*, *szállós* (= alkalmas a hajtásra), *kódorgó* (= a levegőben egymagában kóválygó, falkájától elszakadt galamb), *őgyelgő* (= ugyanaz).

Nem szerint: *kangalamb*, *bakkgalamb* (= hím), *nyőstény galamb*, *csiragalamb* (= ennek nem kél ki a tojása). Két galamb *párzik*, *páradzik*, *épárik* (= megtalálja a másikban a maga párját,) *kőt* (= költi a tojását), *visszakőt* (= olyan fiókát költ ki, amely nem felel meg a várt fajtának, hanem az ötödik-hatodik ósre üt vissza).

Kor szerint: *fiók*, *fiókgalamb*, *galambfi*, *galambfiók*, *sipítós* (= kisgalamb, fióka), *páradzós* (= olyan fiatal galamb, amely már alkalmas a költésre), *őreggalamb* (= kifejlett galamb). A fiókák neve szerint van *bécsifiók*, *parasztfiók*, *póstaifiók*, *purszlifiók*, *vadócfiók*, *pávaifiók*, stb.

Hang szerint: *búg* (= turbékol), *brukkol* (= ugyanaz), *sipít* (a fiókgalamb).

Mozdulata szerint: *száll*, *vet* (= bukfcencet vet a levegőben), *forog* (= hátrafelé bukfcencezik a levegőben), *ereszködik* (= leszállóban van), *gurít* (= hátravágódik, röpében hátára dobja magát), *tűnik* (= eltűnik a szemhatárunkból), *szű* (Kálmány I, 215. = ?), *szövődik* (Kálm. T, 215 = leszállóban keresi a helyes irányt), *terít* (= kiterjesztett szárnyakkal lassan ereszkedik lefelé), *húz* (= egy-két galamb a falkában élre tör és vezeti a többi).

A galamb föl nem sorolt testrészeit a szokott, köznyelvben is ismert, más szárnyasoknál is használt nevekkel jelölik meg. Mégis ki kell emelnünk a tollazatnál a *vezértoll* (= a szárny legfejlettebb 10—12 tolla), *szárnytoll* és *farktoll* nevét.

Ami a *fajtat* illeti, vérbeli szegedi galambász csak olyan galambfajtákat tart, amelyek repülésükkel, de emellett húséjükkel és ragaszkodásukkal is különösen kiválnak, és alkalmasak arra, hogy sportszenvedélyét kielégítse velük. Ilyen legelső sorban a *szögedi purszli*, vagy *purcli* (nyilván a német *Purzel* szó származéka), amelynek országos híre van, és a magyar galambászok társadalmában *szegedi keringő* néven ismert. Egy szakíró, Winkler János⁸ így jellemzi:

„A szegedi magasrepülő keringők kivétel nélkül mind kontyosak (fésűsek, búbosak), síma (suta) fejű eddigelé még nem észleltetett köztük. Igénytelen megjelenésű külseje után ítélve, első pillanatra nem teszi nagytehetségű galamb benyomását a szemlélőre, de aki elemükben, munkájukban látta őket, annak rögtön kedveltjei lesznek. A szegedi magasrepülő keringők kitűnő tulajdonsága a hosszantartó és szabad szemmel alig, néha pedig ki sem vehető magasrepülésben áll. Vannak egyes példányok, amelyek 8—9 óra hosszat is repülnek egyhuzamban a szédítő magasságban, s ez a tulajdonságuk a szegedi keringők otthonában, Szegeden és annak környékén már föl sem tűnik. Mennél magasabban (1200—1400 m) és mennél kitartóbban röpülnek, annál nagyobb a tenyésztők öröme és büszkesége.

⁸ Winkler J., Galambtenyésztés. Budapest 1925, 111; A szegedi pruszli egyéb jellemzései Balassa Gy., A szegedi magasrepülő keringők. Szárnyasaink 1891, 85. és 1896, 190; Dudás J., A Szegeden megtartandó galambroptetésről. Szárnyasaink 1896, 91. 109, 126; Szőke P., A szegedi magasrepülő galambokról. Szárnyasaink 1896, 159; [névtelen]. A szegedi keringők ügye. Szárnyasaink 1896, 238; Lovassy S., Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásai. Bp. 1927, 403; Leidenfrost Gy., Házi állatsereglet. Bp. é. n. 32; Legújabbban Teremi G., A galamb. Bp. 1956, 128; Péterfi I., A házigalamb és tenyésztése. Bukarest 1970, 177—180.

Színváltozatuk igen gazdag. Mind a négy alapszínben és fehérben is előfordulnak, azonkívül vannak még fakók is minden színben és deresek. Vannak jelzettek is, így *csapottszárnyúak*, *szívhatóak* és külön szegedi különlegességként szerepelnek az úgynevezett *örvösök* (tarkák)."

„Nagyságra nézve — írja tovább Winkler — a kis sirályka-galamb és az erős, teljesen kifejlett parlagi galamb között váltakoznak. Az evezőtollak majdnem a farktollak végeit érintik. A szép, büszke, karcsú, hattyúszerűen hajlított nyakon nyugszik a keskeny, nemes fej. A melle széles, kissé kiálló. Teljesen kifejlett és jól gondozott állatoknál a túlszélesség miatt közepén a mellet ketté metszőnek látszó mélyedés van: szárnyait könnyedén oldalához simulva hordja. Tollazata gyengén testhez simuló és laza. Csőre és körmei a tollazat színezete törvényeinek megfelelő, ugyanis: a kék és feketénél fekete, a vörös, sárga és fehéréknél, valamint a fakóknál világos szaru színű. Szemük színe az egyszínűeknél gyöngyszín és narancssárga, vagy narancspiros, a szívhatóaknál többnyire sötét, ún. bükkönyszem, de vannak gyöngyszínszemű és sárgaszemű egyedek is. A legtöbb kedvelő a gyöngyszeműeknek ad előnyt. A szemgyűrű némelyeknél keskeny, más példányoknál erős, kissé dudoros. Színe csukvartartottnál halavány, a szabadonszállók némelyikénél világos, míg a túlnyomó részénél barnás, de sohasem piros. A piros szemgyűrűs állatok nem kedveltek, sőt ezt a szegedi tenyésztők jellegi, vagyis határozott szépséghibának tekintik.

A magas repülésen kívül még egy figyelemreméltó jótulajdonsága van a szegedi keringőnek: a galambházhoz való ragaszkodása, ahol született, vagy ahol fiatal korától fogva megszokott. Képes néha napokon keresztül is étlen-szomjan kedvelt otthonát keresni, anélkül, hogy más udvarba vagy galambházba bepörlne."

Mint mondtuk, a szegedi keringő eredetére semmi biztos adatunk nincs, de Winkler szerint a legnagyobb valószínűség mellett szól, hogy e keringők őseit — miután jellegük keleti vérré vall — annak idejében a törökök hozták magukkal.

Megemlítjük itt, hogy Winkler János szerint a *bácskai keringő*, és a *miskolci kontyos keringő* a szegedi keringőből tenyésztődött ki, de Péterfi István szerint még a *kaposvári magasszálló*, *aradi szalagos keringő*, a *szabadkai rözgőszives* (suboticki drhtavi golub), a *szabadkai magasszálló* (suboticki visokoletac), *stapári magosszálló* (staparski visokoletac), *topolyai magosszálló*, *zombori magosszálló* (somborski visokoletac, kru moletac), *makai keringő* is.

Itt Szegeden az egyes purclifajtákat kitenyésztőjük neve után is meg szokták különböztetni. Sok családban nemzedékről-nemzedékre öröklődő szenvedély a galambászkodás, ami aztán sajátos típusok kinevelésében is megnyilatkozik.⁹ Így a már idézett mondókában is előforduló *Hódi*-család nevéhez a hófehér tollazatú, sárgaszemű, csontfehér körmű és orru *fehér purcli*, másképpen *hódigalamb*, *hódifehér* kitenyésztése fűződik. Hasonló a *máléfajta*, *máléfehér*, *máléörvös*, amely nevét a *Málé* csúfnéven emlegetett *Kalmár*-családtól kapta. Már eltűnőben van: tollazata, csőre fehér, a feje pedig paradicsompiros. Ismeretes volt régebben a *Kaminár*-család után a *kaminárgalamb* is. Nem emlékeznek különösebb jellegzetességére, de kiváló gondallal tenyésztették. Ilyen purcliféle a manapság is kedvelt és elismert *badéféle*, *badéféle* is, tenyésztője *Bozóki*, csúfnéven *Badé* István alsóvárosi galambász, foglalkozására nézve vasutas után. A purclival való foglalkozásnak, hajtásnak *purclizás* neve is hallható.

Kálmány Lajos megörököltette még a szintén tenyésztőjükről elnevezett *bátori-fehér*, *lipaikék*, *hubertsárga*, *Kismiska Náciféle lépes* nevezetű purclifajták emlékeztét is, de korunk galambászai ezekről már alig tudnak a nevük híréen kívül valamit.

⁹ Látogatás a szegedi galambörzén. Délm. 1929, 279. sz.

A *hubertsárga* azonban nyilván *Hubert* András felsővárosi szűrszabó nevével függ össze.

Szakmai leírásokban előfordul még a jórészt szintén jeles szegedi galambászok nevét őrző *aignerfekete* (fehér csőrű, kockás fejű), *batancsfekete* (fekete csőrhegyű), *batancskék* (kockásfejű, világoskék), *batancssárga* (hosszúkásfejű), *batancsvörös* (nagytestű), *bézdánkék* (közepescsőrű, világoskék), *bitópiros*, *bitóvörös* (széles szembőrű, dülledt szemű, kiváló röptű), hasonlóan családnévi *címervörös*, *gácsérfekete* (nyúlánk, körtefejű), *gálfekete* (kistestű, közepes csőrű), *irhägerkék* (világos), *irhagersárga* (kis testű), *kekezovicskék* (— közepes csőrű, sötétes), *kocsisfehér*, *kopaszvörös*, *kopaszhatás*, *liptaisárga* (hosszúcsőrű, körfejű), *mecekekifekete* (vörös szemű), *mészároskék* (világos), *révészvörös* (keskeny kontyú), *roziárvörös* (szép állású), *sütőkék* (világoskék), *szankakék* (homályoskék), *zsóterfekete* (kicsiny, kitűnő röptű). Ezeket mi nem hallottuk, de használatuk biztosra vehető.

A másik igen kedvelt keringő fajta a *bécsigalamb*, vagy röviden csak *bécsi*. Kerek, sima a feje, kurta a csőre, nincs fésűje. Tollazatának színe szerint van *bécsikék*, *bécsivörös*, *bécsisárga*. Winkler szerint még nem sikerült tisztázni, vajon Bécs vagy Pest-e a szülőföldje. Úgy véli azonban, hogy a török hódoltsággal került hazánkba, és innen Bécsbe, Pozsonyba, Prágába. Hogy a mai jellege szerint hol, melyik városban tenyésztették ki, nem tudjuk. Kitűnő tulajdonságainál fogva világszerte elterjedt.

Szegedre talán a céhesség korában került, amely az akkori iparosvándorlás mellett egyúttal természetesen kultúrjavak nagyfokú cseréjét is jelentette. A szegedi galambászok erősen ragaszkodnak mind a purcli, mind pedig a bécsigalamb fajtisztaságához. Sem egymással, sem más fajtákkal nem keresztezik őket. Az esetleg mégis előforduló korcsokat levágják, megeszik.

Törzsökös szegedi galambász csak ezt a két fajtát: a purclit és a bécsit kedveli, becsüli igazán. Mégis a purclitartóké a túlnyomó többség azokéhoz képest, akik a bécsiért lelkesednek.

Mellettük ideig-óráig más sportgalambok is divatoztak Szegeden. Ilyen volt a kilencvenes években a *hanóvergalamb*, röviden *hanóver*, amelyet Winkler János "hanoveri keringő" néven jellemez. Öreg galambászok értékes fajtaként emlegetik, teljesen meghonosodni azonban nem tudott. Ma már csak az idősebb nemzedékek emlékeznek rá.

Ugyanez a helyzet a *sturtli* néven ismert keringőnél is, amely a bécsihez hasonló tarkatollú fajta. Szintén a bécsigalamb rokona a *pörtli*, de nyaka és orra rövidebb, feje kerek. Jellemző rá, hogy forogva, hemperegve, örvénylő mozgással ereszkedik le. Főleg Budapesten kedvelik. Városunkban több kezdeményezés ellenére sem tudott népszerűvé válni, elterjedni.

Végezetül megemlítjük, hogy a purclinak van egy régebbi, de már kihalóban levő változata is. Ez a *bibicgalamb*, amelynek csákányfésűje, bajusza vagy pofája van. Jó fajta volt, de nem mutatós.

*

A vérbeli szegedi galambászt a keringő, sportgalambok mellett más galambfajták, így a *hús-* és *díszgalambok* nemigen érdeklik. A teljesség kedvéért mégis megemlékezünk róluk, hiszen a galambtenyésztőknel előfordulnak.

A húsgalamb a szegény, sokgyermekes munkásnak, altisztnek, szegény iparosnak családjában értékes táplálék. Ebbe a körbe számos galambfajta tartozik.

A *parasztgalamb* tollaslábú, vagyis *gatyás* fajta. A tollazat bősége szerint van *kisparaszt*, *nagyparaszt*. A *törökgalamb* a Szegeden tenyésztett legnagyobb fajta, ne-

hézkesen repül, kevesebbszer költ. A húsgalambok közé tartozik a *csirkegalamb* is, amelynek nagysága a csirkéével vetekszik. Az *angolbögyös* nagyhúsú idegen, de már Szegeden is itt-ott előforduló galambfajta. A begyét beleheléssel labdaszerűre föl lehet fújni. Díszből is, húsáért is tartják. Ez a helyzet a *strasszergalamb*, tanyaiak ajkán *drasszer* esetében is, amely Ausztriából került át hozzánk. A *postagalamb*, különösen pedig a vadóccal keresztezett *póstakeverék* változata éppen úgy, mint a *félpáva* (elkorcsosult pávagalamb) szintén a húsgalambokhoz tartozik.

A *postagalambokkal* való foglalkozás Szegeden csak újabban kezd jellegzetes sporttá válni, de azért már akadnak egyes kiváló tenyésztők. Beidomításának legfőbb eszköze a *röptetés*. Ez abban áll, hogy a fiatal, kifejlett postagalambot kalickában elviszik valamelyik környékbéli faluba, így Tápéra, Szentivánra, Dorozsmára és itt a Város felé fordulva eleresztik, vagyis mint mondják: *röptetik, beröptetik*. Könnyen hazatalálnak. A következő alkalommal már messzebbre: Félegyházára, Kecskemétre viszik és itt eresztik szabadon. Ezután még távolabbi vidékekre kerül sor.

A díszgalambok között első helyen áll a *pávagalamb*. Ritkán előfordul még a *kariergalamb*, amelynek orrán szemölcszerű dudorodás van, továbbá a *kinai, máltai* és a *szalinett*. Egyesek a parasztot, angolbögyöst, strasszert is díszgalamb gyanánt tartják.

*

Külön emlékezünk meg a parlagi galambról, amelynek nálunk *vadóc*, olykor *rimóc* legszokottabb neve. Van kint a szabadban, tanyákon, de azért emberi környezetben élő fajtája. Van olyan is, amelyet húsáért már tenyésztnek. A vadóc a legértelmesebb fajta hírében áll. Farktolla síma, szálltában nem tud keringeni. Igazi galambász nem tartja. A vadóc egy-két évtizeddel ezelőtt még a Belváros több helyén is tanyázott. „A galamb galamb, mondanók — írja egy régebbi újságr riport — mikor a Csongrádi Takarékszövetkezet szárnyasait látjuk (ámbar onnan már elkergették őket a vercsék), vagy a postával átellenes Wagner-ház üzleti táblái mögül röppenek a felhőbe. Épp úgy gyönyörködünk bennük a Szent István-téren, ahol ingyen dézsma jut a gabonapiac révén, vagy a Klauzál téren, ahol Kossuth apánkat száll-dossák körül. Ide a kenyérpiac hozza őket.” Kedvelt tartózkodási helyük volt még a Fogadalmi Templom és a középkori Dömötör-torony is,¹⁰ ahol lelkes, megszállott állatbarátok dédelgették őket. Innen a második világháború végén koptak el. A Belvárosban ma már csak imitt-amott látni vadócokat, de a piacok és szerűskertek környékén még előfordulnak.

*

Mint ismeretes, a galamb átlagos életkora 15—16 esztendő, 9—12 éves koráig költeni is tud. Évente háromszor-ötször költ. Két tojását 18 nap alatt költi ki.

A galambász anyagi helyzetétől, ráérő idejétől, házi körülményeitől függően 10—100 párat is tart. Állománya rendszeren állandó. A szaporulatot megessi, eladja, elcsere-li. Az alapítás rendszeren 10—12 pár fiókéval kezdődik, amelyeket magához szoktat.

Vérbeli galambász a maga galambjait egyenként ismeri és még tulajdonjegy nélkül is megismeri, ki tudja választani, ha idegenek közé téved és esetleg kiváltására sor kerül. Maga a galamb is ragaszkodik hozzá, helyesebben ahhoz a környezethez, ahol — a galambászok szava szerint — *elsőbb járt ki a tetéjre*. A galambász továbbá maga-

¹⁰ *Kalmár-Martón F.*, A Dóm tér galambjai. Délm. 1941, 285. sz. Galambok jubileumi ünnepe Szegeden. Délm. 1941, 294. sz.

san a levegőben repülő galambfajtákat sokszor gazdái szerint is meg tudja különböztetni egymástól. A galamb, főleg a porszli és a galambász összeforrottságára jellemző, hogy a híres dorozsmai téglaverők, amikor tavasszal egész családostul elmennek vidékre, elviszik magukkal kedvelt purclijaikat és ott lehetőleg az otthonihoz hasonló helyen, környezetben helyezik el őket. Egész nyáron ott vannak, hűségesen ragaszkodnak gazdáikhoz, akik aztán ősszel ismét hazahozzák. Ugyanígy a hajósok is el szokták vinni a galambjaikat magukkal, ott a házuk a mozgó hajón és repülésükből szintén visszatálnak a megszokott környezetbe.

Itt emlékezünk meg a táplálékról is. A *galambeleség* sokféle, így a búzaalj, kukorica, köles, repce, főleg a káposztarepce, kendermag, napraforgómag, cirokmag, bükköny. Rendesen keverve adják. Inséges időkben apróra vágott kenyérré is sor kerül.

Többféle *galambbetegség* van. Ilyen a *himlő*, amelyet vízben feloldott kékkövel dörgölnek. A *szájfájás* orvossága a sós zsír, sós vöröshagyma, legújabban az ultraseptil is. A *diftériát* a torokban forgatott petróleumos tollal gyógyítják. Komoly bajt okozhat a hiányos, rendetlen *vedlés*, amikor a toll *belevakul*, vagyis nem esik ki a galamb testéből. Ebbe olykor bele is pusztul.

Az élősdiek kétfélék. A *galambtetű*, a galambházban, fészekben fordul elő. Fahamu, újabban DDT-por beszórásával irtják. A *tolltetű*, *talltetű* a szárnyon élőszkodik. Benzinnel tisztítják le.

A *galambház*, tehát a galamb tartózkodási és költőhelye kétféle. A régebbi és máig általánosabb a *galambpallás*, leginkább valamelyik melléképület padlásának a galambok számára elrekesztett része. A rendes padlásról a galambász számára ajtaja nyílik, hogy be tudjon jutni: feltisztogatni, a galambokat gondozni. Itt van a *galambfészök* is: a fából összezácsolt ládikába a galambász némi szalmát, szénát tesz. A galamb azután mindenféle csőrében hozott holmival kibéleli. Olykor vasszög, kulcs is található benne. Előfordult már az is, hogy a gazdasszonyának gondatlanságból szemére öntött, elveszettnek, ellopottnak hitt aranygyűrűjére, függőjére sokára a fészekben bukkantak rá.

A galambok a galambházból a kevésbé meredek tetőbe vágott nyíláson járnak ki, amely fölött a *galambcserény*, vagy röviden *cserény* foglal helyet. A cserény a tetőre szerelt kisebb-nagyobb (átlag-mérete szerint 2 m hosszú, 1 m széles, 1/2 m magas) téglalaakú ketrec, amelynek oldalait háló, újabban sodrony borítja. A teteje csapóajtó módjára működik: hosszú, erős zsinag, a *cserénymadzag* segítségével az udvarról felnyitható és lecsapható. Olykor az udvar felőli oldalán még egy kis ajtaja is van a galambok kijárására. A galambok ide a cserénybe kijárhatnak, de nem szállhatnak el, csak ha a gazdájuk is akarja. Az etetés különben nem itt történik, hanem a földön. A cserény még — mint később látjuk — a kódorgó galambok befogására is alkalmas.

A galambház másik újabb fajtája a *galambketrec*, amely több, egyenként 40—80 cm magas emeletet is alkot. Két részből áll. A hátsó része deszkából van. Egyik oldalán annyi ajtó, ahány emelet, elején pedig nyílás, amelyen a galamb kijöhet az erkélyszerű, *gáter* néven emlegetett előrészbe, amelynek falazata felnyitható sodronyból készült. A ketrec mellett természetesen a tetőn vagy megmarad a hagyományos cserény, vagy pedig a *kuppantyú* foglal helyet, amely nem más, mint egy lecsapható, felnyitható sodronylap, szintén galambfogásra. Egyébként a földön is lehet *kuppantyúzni*. A galambász fölszereléséhez hozzátartozik még a *szák* is, vagyis az a nyélre erősített, félgömbalakú háló, amellyel egy-egy galambot kiemel a cserényből.

*

A galambász gyönyörködik galambjainak röptésében, keringésében, levegőben való játékos bukfevezésében, amelynek, ha előre történik: *vetés*, ha hátra: *forogás* a neve. Különös élvezetet a vetés szerez. A *vetős* galamb, főleg a purcli keringőzés közben kivág a falkájából, a többi galambok közül. Mind följebb száll, majd a repülést elhagyva, mintegy gurulva, forogva a levegőben visszaesik, *visszavet* a többiek közé és így repül tovább.

Ennél is nagyobb élvezet, valósággal szenvedély a levegőben magányosan kóválygó, falkájától elszakadt idegen galambnak záskmányul ejtése, befogása. Az ilyen galambnak *kódorgó*, *őgyelgő* a neve. Az elszakadásnak több oka lehet. Vagy egyszerűen lemarad, *ēforog* a többiektől és nem talál vissza közéjük, de egyelőre haza sem. Máskor kánya, vércse — a szegedi galambászok nyelvén *őreg*, a tápaiakén pedig *pétör* — zavarja meg és kényszeríti menekülésre, elszakadásra a falkájától.¹¹ Ilyenkor a galambász azt mondja, hogy a galamb *kiszakad*, másképpen *kiszalad*, *kiválik*. Most sem talál vissza a többiekhez, de riadtan keresi őket. Előfordul azonban az is, hogy hirtelen borulás, nyári zivatar okozza a bomlást, és ilyenkor a purclifalka sokszor a felhő fölött marad és együtt halad vele. Csak ha a fölleg széteszlik, akkor ereszkednek le valahol. Utána két-három nap múlva némi bolyongás után azonban legtöbbször hazatérnek gazdájukhoz. Az is előfordul, hogy a hirtelen nyári vihar hatalmas erejével maga előtt sodorja nemcsak a kódorgókat, hanem a falkát is. Egyszer, még a század elején, egy alsóvárosi vasutasnak 18 galambját egy ilyen vihar egészen Versecig űzte. Ott már annyira kimerültek, hogy egy szerb könnyen be tudta őket fogni. A vasutas éppen azon a vonalon teljesített szolgálatot, és sikerült kinyomoznia galambjai hollétét. A szerbnek annyira megtetszettek, hogy mindenáron meg akarta őket vásárolni, de gazdájuk ragaszkodott hozzájuk. Így aztán némi huzavona után vissza is kapta őket. Sokszor megtörténik azonban, hogy ilyen rettenetes légi hajsza után csak egyes galambok térnek vissza otthonukba.

Előfordul még az is, hogy a galamb mintegy szomorúságból válik őgyelgővé, kódorgóvá. Így különösen ha a gazda valamilyen okból levágja fiókáit, és hazatérve nem találja meg őket. Sok galamb ilyenkor vagy egyedül, vagy a párjával együtt azonnal elhagyja megszokott otthonát és nem is tér vissza többet. Olykor akkor is örökre eltávozik, ha fiókájához hazaérkezve, a galambház bejáratát zárva találja. Érdekes, hogy a kangalamb érzékenyebb. Egyébként az etetésből ő is ki szokta venni a részét, sőt más galambok fiókáiról is gondoskodik.

Végül olykor a *szokott*, *mögszokott* galamb gondolja meg magát, és esetleg évek múlva próbál visszatérni a régi helyére, miközben természetesen kóborogni kénytelen.

A megszokott környezetből és közösségből így vagy amúgy kiszakadt galamb magányosan kóvályog a levegőben. Ezt a galambász éles szemmel azonnal észreveszi és rögtön, sokszor sürgős munkáját is félretéve, iparkodik megszerezni magának. Az eljárások változatosak, ötletesek és mindig a körülményekhez igazodnak. Legáltalánosabb a *lépezés*, mellette azonban előfordul az *aláhajtás*, *törözés*, *hurkolás*, *cserényözés* is, sőt sokszor több fortély együttes alkalmazására is sor kerül.

A *lépezés*, *möglépelés* idegen galamboknak ragasztóléppel való megfogása, lép-reccsalása.

A lép rendszeren Dorozsmán készül és a dorozsmaiak, akik egyébként is mesterei a pióca, orvosi füvek és más hasonlóak gyűjtögetésének, készítésének, a galambpiacon szokták árulni. Nemcsak a szegedi, hanem a környékbeli faluk, továbbá Vásárhely, Makó galambásza is tőlük vásárolnak, nemkülönben a Városban még

¹¹ Néhány megfigyelés *Lakatos K.*, Vadászati és madarászati emlékeimből. Szeged 1891, 158.

tengődő néhány madarász is. A rendkívüli módon ragadós lép voltaképpen a tölgyfának egyik betegsége: kinövés a korona között, sárgazöld bibircsók a galyakon, amit Szent István király napja táján gondosan összegyűjtenek. Utána megmossák, baltafokkal megtörik, olajjal összefőzik. Addig kell kavarni, amíg nem pattog, ekkor azután az összehajtott, elhasznált csizmaszár, a *lépestáska* közé kerül és használható. Néha messzebb vidékekre is elmenni a fagyöngyökért. A lépnek egyébként két fajtája van: *nyárilép* és *télilép*. A kettő ugyanaz, csak a téli lépet lenmagolajban még külön megsütik, hogy ne fagyjon meg.

A lépezés általában ma is a Hegedűstől jellemzett módon megy végbe. Eszköze a *lépvessző*, más neveken *spindli*, *spingli*, *léppáca*, *lépespáca*, *lépelő*, régiesen *dufa*, amelyet a galambász a padlásról a nád-, zsendely-, vagy cseréptetőbe fűrt lyukon, amelynek *lépelőluk* a neve, dug ki, amikor a kódorgó leszáll a tetőre. Ha a galamb a lépvesszővel érintkezésbe jut, szárnyai összeragadnak, maga pedig legurul, leesik a tetőről. Innen a műveletnek *légurítás* neve is.

Magas tűzfal, tető szélén álló kódorgó meglépezésére a *lépezőrúd*, *dufázó* szolgál. Ez több méter hosszú, vékony rúd, amelynek végébe illeszthető a lépvessző. A lényeges az, hogy észrevétlenül és hirtelen nyúljanak föl vele a galambhoz. Az így *lédufázott*, *lélépezött* galamb szintén leesik és a galambász zsákmánya lesz. Most már benzinnel vagy petróleummal gondosan letisztítja a lépét, és a galambot félsötét helyen elzárja.

A lépezést sokszor más műveleteknek is meg kell előzniök. Így a le nem szállt, levegőben kóválygó kódorgót füttyszóval, eledellel lecsalogatja, *léhívi* a galambász, és úgy próbálja azután léppel vagy másként megfogni. Az ilyen galamb sokszor maga is *léhőzik*, vagyis az éhség és fáradtság miatt már nem a gazdájánál, hanem ott, az idegen helyen száll le.

Ha ez nem sikerül, akkor a galambász a maga galambjait is felhasználja. A *hajtórúd*, vagyis hosszú pózna segítségével *mögmozdít*, *főrebenti*, *fölugraszt*, *möggrivaszt* a galambjait, így aztán *aláhajt*, *alámozgat*, *alálegyint*, *aláugraszt* a kódorgónak, hogy ez megzavarodjék és csatlakozzék az idegen falkához, végül pedig velük együtt szálljon le. Most aztán már a körülmények szerint a galambász vagy a lépvesszőhöz, vagy a cserényhez fordul.

A *cserényözés*, *mögcsereényözés* abban áll, hogy a kódorgóval együtt leszállt falkának a felnyitott cserényben ad a galambász enni, nyári időben inni is. Amikor bent mind együtt vannak, a cserénynek távolról zsineggel mozgatható tetejét rájuk csapja.

Régi, egyszerű mód a *túrözés*, amelynek egyik változata a *hurkolás* néha ma is előfordul.

A múlt század végén a galamb *mögtúrözése* úgy történt, hogy a tetőből esernyődrótot, keresztben átfűrt pipaszárat, bodzafát dugtak ki, amelyre madzaghurkot szereltek. Ennek vége a lyukak alatt a padlásra szolgált és a tetőszerkezet kakasülőjére helyezett állványon ide-oda sétáló, leskelődő galambász a kellő pillanatban megrántotta. A fogásnak ez a módja ma már nem igen járja, de emlékeznek rá.

A hurkolásra akkor kerül manapság is sor, amikor a galambok lent tartózkodnak a földön, és a kódorgó hirtelen tűnik föl. A galambász ilyenkor *princöl*, vagyis egy göröngyöt dob a maga galambjai közé, hogy kissé megrebbenjenek, és ezzel fölhívják magukra a kódorgó figyelmét. Ez sokszor közjük is száll, és most a galambász a hirtelen készített hurokkal iparkodik megfogni. Szilárdan álló karóra, szögre hosszú madzgot köt, amelynek végén hurok van. A hurok közébe magot szór, és amikor a galamb belemegy, alkalmas pillanatban rárántja a lábára a hurkot. Főleg olyan galambász *hurkol*, akinek nincsen cserénye.

Még a kódorgó befogását is fölülmúlja az a gyönyörűség, amikor a galambász a maga falkájával, galambjaival *belevet* másnak a levegőben közeledő falkájába. Ilyenkor a két galambsereg *összefordul, összemén, összeforog*, vagyis összevegyül, elkeveredik egymással. Rendkívül izgalmas, mert teljesen bizonytalan, hogy melyik falka kerekedik fölül és ragadja magát a másikat, illetőleg abból egy-egy galambot. Boldog a galambász, ha sikerül *szétveretni* az idegen falkát és az ő falkája kerül ki győztesen ebből a gomolygásból, és a megzavarodott, fejüket vesztett idegen galambokkal tér haza. Ezeknek megfogása egyezik azokkal a körülményekhez képest változó eljárásokkal, amelyeket a kódorgó befogásánál már jellemeztünk.

*

Mint már mondtuk, a szerzett zsákmányt, a *befogott* galambot a galambász *mögszoktati*, vagyis egy-két hétig félsötét padláson tartja, hogy elfeledje régi tartózkodási helyét. Utána a maga galambjai közé ereszti és összepárosztatja. Sokszor előfordul azonban, hogy a régi gazdának valami különösen szívéhez nőtt galambjáról van szó. Elindul tehát a keresésére, és sokszor rá is talál. Most — ha jó barátságban van a két galambász — vagy pedig csak passzióból történt az elfogás — minden további nélkül visszakapja. Előfordul azonban, hogy a galamb az új gazdának is megtetszik. Ilyenkor hiába minden könyörgés. Más eset, hogy ingyen nem akarja visszaadni. Ekkor bizony kisebb-nagyobb váltságdíj fizetésére kerül sor. Olykor, de aránylag ritkán a bíróság elé kerül a dolog, amely a helyi népi szokásjoggal nem törődve, a galambot gazdájának itéli vissza, sőt azt, aki elfogta, tulajdon elleni vétség miatt pénzbírsággal is sújtja. Az ilyesmi azonban a följelentőt a galambászok társadalmában erősen megbélyegzi. Egyébként a mások galambjára tulságos, feltűnő szenvedélyvel sóvárgó galambásznak *galambcsiszár, galambsinter* a tréfás neve.

Végül meg kell emlékeznünk a galambokhoz fűződő szegedi szólásokról, hiedelmekről, és szokásokról is.

A szegedi nép is ismeri a munkára serkentő közmondást: *né várd, hogy a sült galamb a szádba repüljön*. Aki forgolódik, nem találja helyét, arra ezt mondják: *toporog mint a tojó galamb*. Kövérkés, fiatal fehérnépnek *tőtött galamb* a kedveskedő megjelölése.

Elég sok a hiedelem is. Így meghal a családból valaki, ha fehér galamb repüli át a házat. Az is halált jelent, ha valaki fehér galambbal álmodik. A galambokat egyesek koponyából szokták itatni.¹² Algyón egyes galambászok behunyt szemmel kimennek a temetőbe és egyik sírről földet markolnak föl. Szoktatás céljából ezt szórják a galambpadlásra. Mások szerint a koldustól lopott bot legjobb a galamb kijárójánál. Úgy vélik, hogy a galamb megszokik, ha koponyából iszik, és ezen a boton jár ki a házából.¹³ A hiedelem öreg galambászok körében ma is él.

Akadtak Tápén olyan lányos anyák, akik odabüvölés céljából galambszívet törtek, sütöttek abba a kalácsba, amellyel a kérőbe jött legényt megkínálták.

Érdekes újabb szokás, hogy a galambász esküvője után galambásztársai a templomajtóban egy pár fehér galambot eresztenek el. Ha pedig meghal, akkor az egyházi szertartás és a koporsónak a sírba eresztése után ládában vagy zsákban kihozott kedves galambjait szabadon eresztik. Mesélik, hogy egy fiatal alsóvárosi galambásznak, Virágh Györgynek legkedvesebb galambját, nagy megdöbbenésre, véletlenül vele együtt földelték el. A többi elröpült.¹⁴

¹² Ismeri *Tömörkény I.*, Új bor idején 148; *Móra F.*, Utazás a földalatti Magyarországon 21.

¹³ *Kálmány II.*, 227.

¹⁴ Előadásunk első megjelenése: A szegedi galambászat. NK. 1956. Itt kiegészítésekkel bővítettük, tehát ez a végleges szövegezés.

GYÉKÉNYSZÖVÉS ÉS NÁDVÁGÁS

Gyékényszövés

A víziéletnek a szegedi tájon évszázadok óta alighanem a tápai nép a nagymestere. Ebbeli hagyományainak szívósságára jellemző, hogy a vízi gyűjtögetésnek a gazdálkodásnak számos ága máig virágzik a faluban. Főleg a *gyékényszövés* és *nádvágás* kivételes készségére, az önellátáson messze túlemelkedő jelentőségére mutatunk rá.

A tápai gyékénnyel foglalkozó számos értékes, tudományos igényű feldolgozás közül Irmédi Molnár László¹ és Horváth Júlia² derekas munkáját, a Szegedi Szótár címszavait, újabban pedig tanítványaink, Ilia Mihály és Juhász Antal kitűnő jártasságú összefoglalását³ emeljük ki. Előadásunk az utóbbiak nyomán halad, de célunkhoz képest természetesen itt-ott röviddebbre fogjuk, máshol pedig kiegészítjük az ő fejtegetésüket.

A gyékénynek (tipha) — amelynek **Csaplár Benedek** nyilván valami félreértésből előttünk ismeretlen *turak* nevét is följegyezte — két jelentése van. Jelenti magát a gyékénynövényt, azután a belőle szőtt gyékényponyvát. Mint az ismert szólás is mondja: *egy gyékényön árulnak*, azaz egyet akarnak, egy húron pöndülnek. Vagy egy másik: *kirántották a gyékényt alóla*, vagyis olyasmit vettek el tőle, ami megélhetéséhez tartozott. Régi szegedi szólás a durva, darabos modorú embert jellemezve: *nyers mint a tápai gyékény*.

A gyékény részeit a tápaiak gondosan és változatosan nevezik meg. Fő részei: a *böngyöle* és a réteges *szár*, amelynek alsó egyenes része a *nyíl*, *nyílja*, felső elvékonyodó, szétváló része a *farka*. A kötözésre használt zöld gyékénynek Nátly József szerint *csilla* neve is járt. A szőregiek viszont úgy tudták, hogy ennek Tápén *pásztorta* a neve.⁴ Leghasználhatóbb a *nyíl*, amely lehet *ustoros*, *nyilas*, *sugaras*: szép hosszúszerű, *csillás*, *kárászos*: rövid, fejletlen szárú, *pöfetegős*, *pukkad*, *tazsla*, *húsos*, *torzsás*: vastag, duzzadt, durvaszövésű gyékénynek alkalmas, *taknyos*: nyálkás, puha, értéktelen, *vajas*: hajlékony, szatyorfülnek, szakajtónak való, *kádárok tömitenek* vele, *férges*, *furulyás*, *rovászkos*: a kukac összefúrta, ezért a szála töredezik, *nyilas*, *vesszős*: hosszú a selyme, *kácsaóru*: ferdére vágott. A *nyíl* rétegeinek neve a *héjja*, és pedig legkülső rétege a *nagyhéjja*. Ezt vagy eldobják, [=nagyhéjjáznak] vagy pedig a silány minőségű *rossz* készül majd belőle. Alatta van a *második héjja*, amelyből szintén durvább gyékényt szőnek. Ezalatt még a *bélfőhéjja*, vagyis a gyékény belét közvetlenül kerülvevő levélzet. Alatta van a legbelső rész, a *bél*. A bélgyékényt és bélfőhéjját *jó*, *java* közös szakmai névvel is illetik. A gyékény buzogányszerű termésének *páklya*, *páka* a neve, amelyet régebben, tűzcsiholásnál, tápló gyanánt használtak föl. A *páklyás*,

¹ Irmédi Molnár L., Tápé község háziipara. MNy. 1933.

² Horváth J., A tápai gyékényszövés. Ért. 1939.

³ Ilia M.—Juhász A., A tápai gyékényszövés szókincse. Néprajz és Nyelvtudomány 1960.

⁴ Kálmány III, 151.

csak tetőfedésre alkalmas termésnek *kangyékény*, a pöfetes minőségnek pedig *kancagyékény* neve is járja.

A hagyomány szívósságára jellemző, hogy amikor a Tisza szabályozásával a tápai és környékbeli *gyékényrétők* eltűntek, kipusztultak, az élelmes tápai nép messzi vidékre is elment érte. Ilyen, tápaiaktól felfogott gyékénytelepek voltak a régi Magyarországon Szaján, Titel, Apatin környékén, továbbá Alibunár mocsaras vidékén. Az újabb évtizedekben Dóc, Kécske, Gorzsa (Hódmezővásárhely határában), Hortobágy, Polgár, Pákozd, Dunaföldvár, Fonyód, Diósvizlő határában vállalkoznak gyékényszedésre.

Májusban, pünkösöd táján indulnak el a tápaiak gyékényszerzésre. Az alkalmas hely kiszemelése úgy történik, hogy egy ember fölmászik egy fára a gyékényrét szélén, a másik pedig belemegy a vízbe a gyékény minőségét megvizsgálni. Közben levág egy csomó gyékényt, botra vagy rúdra köti, és föltartja a feje fölé, hogy a másik a fáról lássa, és kiáltásával irányítani tudja. A gyékénycsomó neve *gyékényzászló*. A levágott zöldgyékényből mutatóba is visznek haza, Tápéra.

Régebben a bandagazdáknak uraságokkal kellett egyezkedniök, mert a gyékényréték és halastavak általában uradalmi birtokok voltak. A gazdák megalkudtak és megvették kitermelésre a talponálló gyékényt. Az egyezés sokszor úgy szólt, hogy *felibű vágják*, a másik felét viszont a gazdától, tulajdonostól pénzért megvásárolták. A *szödő*, vagyis a vállalkozó tápai jógazdák az egység után azután otthon megszervezték a bandát. A faluháza előtt kidoboltatták, hogy hány *pusztaszödő* néven emelgetett gyékényvágó munkásra van szükségük. A szedők elsősorban a rokonságot vették be a bandába, azután kerestek gyékényvágókat, akik rendszerint *felibű, harmadábú* vállalták a munkát. Leggyakoribb volt azonban az az eset, hogy *ötbű kettő* volt a pusztaszödő.

Egy bandában hat ember szokott dolgozni. A gyékényszedéshez használatos szer. számokat (kasza, kaszakő, ráspoly) régen börtarisznyában vitték, ma szatyorban-Legrosszabb ruhájukban indultak útnak. Lábbelijük a *kancabocskor*, amelyet rossz csizmaszárból, házilag szoktak készíteni. Az élelmet zsákba rakják. Egy hétre való kenyeret, továbbá szalonnát, tarhonyát, krumplit, vöröshagymát, sót, paprikát visznek magukkal. A banda egyik tagja viszi a bográcsot, a másik pedig a *csöcsőkorsót*. Aki a bográcsot adja, annak végül adnak egy kéve gyékényt a használatért. Takarónak régebben subát vittek, manapság inkább pokrócot. Ha közel van a gyékényszedő hely, kocsin mennek, távolabbra vonaton. Visznek magukkal *gunyhófákat*, gyékényt a kunyhó fölállításához. Ha szükséges, még tüzelőfát is, főleg rőzsét hazulról visznek magukkal. A *gyékényszödés* mindig férfimunkának számított. A gyerek már *surbankó* korában szedte, az öregek pedig ameddig bírták. Újban az asszonyok is elmennek olyan közeli helyekre, így Vajhára, Szentésre, ahol szárazon is lehet vágni.

Az előkészületek manapság is hasonlóan folynak. A szervezést most a szövetkezet végzi. Előre szerződést kötnek az Állami Tógazdasággal. Gondoskodnak a gyékényápolásról, így a gyékényes területet ősszel a szedés után felgyújtják, hogy a kártevők kipusztuljanak belőle. A szövetkezet köti a szerződést a pusztaszödőkkel is, akiknek utazási költségeit megtéríti, vagy saját teherautóján szállítja őket.

A tápaiak régi idők óta Szent István (augusztus 20) előtti héten, közvetlenül a gabonacséplés befejezése után, indulnak gyékényt vágni. Megérkezve azonnal előkészülnek a munkára. Akik *egy karra dolgoznak*, megválasztják a bandagazdát. Ez idősebb, tapasztalt pusztaszödő. Ugyanakkor minden kisebb bandának is van gazdája. Ha a rét közelében van tanya, vagy major, akkor ott szállnak meg az istállóban vagy a magtárban. Ha ilyen a közelben nincs, akkor kunyhót építenek. Minden banda külön kunyhót készít: 2—3 oszlopot ásnak le a földbe, ezekre kerül a hazulról hozott

szelemenfa. Ehhez horogfákat támogatnak, majd az egészet kívülről gyékénnyel vagy náddal beborítják. A kunyhó tetejét és oldalát gyékénnyel szegik le, hogy a vihar el ne vigye. Végül ajtót is készítenek gyékényből vagy nádból, sarkait gyékénykötéssel erősítik a kunyhó elejéhez. A gyékényt most kívül-belül rőzsevastagával összefogják, ezt pedig gyékénykötéssel a gyékényhez erősítik. Ennek *karcél* a neve. A kunyhóban derékaljul szalma, széna, gaz szolgál. Ha a közelben nincs kút, akkor több banda összefogásából *kopolyakút* ásására kerül sor.

A kunyhó belsejében a fekvőhelyek kétoldalra kerülnek, a közép szabad. Az ajtónál van a bogrács és korsó helye. Holmijukat a *févaj* mellé, azaz a fekvőhely fejükhöz eső részéhez rakják. A szalonnát és a tarhonyászacskót a horogfákra akasztják. A kaszákat a karcélba dugják.

Mielőtt a szedéshez fognának, minden hatos banda szakácsot választ magának. Rendszerint azt választják maguk közül, aki már az előző években is szakács volt, és szeretik a főztjét. A szakácsember megcsinálja a szolgafát és mércét készít a szalonnaméréshez. Ez úgy történik, hogy levágnak egy akkora darab szalonnát, amekkora egy főzéshez a bandának elegendő. Ezt madzaggal egy bot végére kötik, amelynek közepére és másik végére is madzagot kötnek. A bot a közepére kötött madzagon függ. Most a bot másik végén lévő madzagra hurkot kötnek, amelybe mindig akkora szalonnát tesznek, amekkora egyensúlyban van a másikkal. Ez a mérték, ehhez mér a szakács minden nap egy másik ember szalonnájából.

Miután így a hajlékkal rendbejönnek, megnézik a gyékényt. A vágást csak akkor lehet kezdeni, amikor már *bodorodik a farka*. Ez azt jelenti, hogy a gyékény már érett. Ha zölden vágják, akkor *a tüve mögvakul*, vagyis a következő esztendőre nem hajt ki. Ekkor osztják föl parcellákra a rétet az egyes bandák között. A gyékényt *kicsávazzák*, vagyis elkülönytik, hogy egymáséba ne keveredjenek. Ezzel az előkészületek be is fejeződnek. Másnap kora reggel megkezdődik a szedés.

Leggyakoribb a vízen szedés. Ilyenkor a pusztaszedő öltözete a következő: festő-, vagy vászongatyába öltözik, a lábára kapcát, erre bocskort húz és a bocskor szíjával leköti a gatyaszárat. Így védekezik a piócák ellen. Inget vesz magára, föléje lajbit, fejére pedig kalapot. Aki dohányos, az a zacskót a gatyakorcba köti.

Kétféle kaszát használnak. A régebbi ugyanolyan, mint a *szárvágó*, vagyis elhasznált kaszából készített, nyélbe erősített sarlóféle. Élének mintegy 10 cm a hossza. A neve: *gyékényvágókasza*, *gyékényszödőkasza*, öregek ajkán *darunyak*. Ujabban már sokan használják a *rángató*s vagy *csöttögtető* kaszát is.

Első nap igen korán *beleállnak*. Ha a víz nem hideg, vígan folyik a munka. A szedés combtól, vagy *kötőzködésig*, azaz derékig érő vízben történik. A pusztaszedő marokra fog többszál gyékényt — ha vastagabb, 3—4, ha vékonyabb, 8—10 szálat — lehajol, és a kaszával elhúzza a szálat. A szárvágó kaszával a gyékényszálat elcsapják, elnyisszentik, az újabban elterjedt rángató kaszával pedig berántják. A vágási felület jó gyékényvágó munkájánál majdnem vízszintes. A rossz gyékényszedők a vízben nem nyúlnak el eléggé a tövéhez, és *kácsaórúra* vágják a gyékényt. Vágás után a szedő a szálatat fölemeli. Belenéz a tövébe. Ha férges van benne, kidobja, a többbit pedig a gatzól a kasza fokával megtisztogatja. Ha a gyékényszálok szétcsúsznak, akkor a tövét a hasához vagy a melléhez veri. Utána maga mellé, tövével a szedés irányában a vízre fektetik. A következő vágást erre rakja, amíg egy *hónaljra* vagy *tutajra* való össze nem gyűlik. Amikor a tutaj, vagyis egy-egy kisebb köteg gyékény kész, akkor egy csillás gyékény után néz, amivel a farkánál a tutajt beköti. A következő tutajt az előzőnek a nyíljáról fekteti: a farkát megcsavarja és aládugja a következő tutaj kötelének. Így egészen hosszú tutajsor keletkezik. Vágás közben a vízben található gatz kétoldalra eltoltják, hogy közepén a tutajt majd húzni tudják. A páklyás

gyékényt nem vágják le, mert ez különben is kibillenne a kezéből. Ugyanis az ilyen gyékényt a páklya lehúzza. Ha jó a gyékény, akkor tíz tutaj után rágyújtanak, pihe-
nőt tartanak.

A szakácsok a kunyhó közelében vágják a gyékényt, majd 11 óra körül abba-
hagyják a munkát és a főzéshez fognak. Rendszerint krumplistarhonyát, paprikás-
krumplit esznek, de az ügyes szakács gondoskodik más ételekről is. Amikor kész az
ebéd, a szakács *hujángat*, azaz bekiabál a rétbre. Ha pedig a szedők távol vannak,
akkor gyékényzászlóval, botra kötött kendővel integet. A szedők ilyenkor a már
összekötött tutajokat kihúzzák a partig, de még benne hagyják a vízben. Ebéd után
jó időben pinennek egy kicsit, rágyújtanak, miközben a szakács, régebben a legfiata-
labb szedő ki szokta a bográcsot surolni, majd egy kis darab szalonnával bezsírozza.
Délután a szedés egészen *napáldozásig* folytatódik. Ekkor a délutáni szedést összefűzik
a délelőttivel és megkezdődik a *kihúzás*.

A partig mindenki a magáét húzza, de magát a kihúzást a banda közösen végzi.
Egy ember beáll a vízbe, adogatja kifelé a tutajokat, a másik pedig *lóra rakja*, azaz
bakra helyezi, hogy a víz kicsurogjon belőlük. Az első tutajt lefektetik a földre,
a többit sorban, kissé lépcsőzetesen a tetejére rakják. Így 70—80 tutaj is fekszik egy-
máson. Az utolsó csaknem talpon áll. Mikor ezzel is készen vannak, a kunyhóban
átöltöznek, a vizesruhákat kitergetik a kunyhó elejére. Este kenyeret, szalonnát esz-
nek. Ha a gyékény jó, akkor 50 tutajt is szednek naponta. Ha azonban gazos, akkor
a munka bizony késedelmes. Sokszor csak 20 tutaj a napi eredmény.

Ha köztöködésnél mélyebb a víz, akkor deszkából, fatörzsekből összeeskábált
lápon vagy ladikon szedik a gyékényt. Ketten-hárman vannak rajta, és egy hosszú
rúddal tolják a lápot előre. Ilyenkor hosszabb nyelű kaszával dolgoznak. A levágott
gyékényt a láp vagy ladik mellé teszik a vízre, esetleg a lápon rakják tutajba. Az ilyen
munkát nem szeretik, mert elég veszélyes, és nagy ügyességet kíván.

Az este lóra rakott gyékényt másnap reggel terítik. Erre partos, száraz hely való-
Févajt raknak nádból, gazból a nyílja és a farka alá. Ez a *févajpárna*, *nádfévaj*. A terítést
a banda közösen végzi: négy ember húzza a tutajokat, kettő pedig teríti. Azok,
akik a tutajokat odahúzzák, előbb összeütik a tövét, ráteszik a févajra, közben ki-
oldják és a farkát kicsapják, hogy könnyebb legyen teríteni. A terítés 1—2 sukk vas-
tagságú. Az első szedést vastagabban terítik, mert az hosszabb ideig száradhat. A ké-
sőbbi terítés már vékonyabb. Ezután szalonnát, kenyeret frustokolnak, majd bele-
mennek a vízbe.

Az első napi szedést rendszeren *főlépik*, lépéssel megméri, hogy nagyjából hány
kéve gyékény lesz belőle. A kiterített gyékényt 8—10 nap múlva megforgatják. Eső
után megrázzák. Ha sok eső esik, újból megforgatják, hogy teljesen átszáradjon.
Az eső a terített gyékénynek nem használ, mert foltot hagyhat a nyílján.

A vágás után 10—12 nappal megkezdődik a *kötés*. Még harmatos időben válo-
gatják ki a kötélnek valót. Ezt a terítés alá teszik, hogy puha maradjon. A kötél úgy
készül, hogy több szál vékony gyékényt a farkával szemben összefognak, és egymás-
hoz tekerik őket. Ezután mindegyik ember elfog magának egy terítést, és a kötés meg-
kezdődik. A kötelet a szedő a földre teszi. Először behelyezi az alsótutajt, azután a
sasolást, végül pedig a felsőtutajt. Az egészet a lába közé veszi, *mögnyergeli*, *mög-
zötyköli*. Ezután a kötelet meghúzza, a kévét kicsit megrugdossa, majd a kötél-
kettőt teker, és a megtekert kötelet eldugja a töve felé. A kévét most felállítja, és a
mintegy 30 cm-re kiálló sasolást a kéve földhöz ütögetésével beveri. Most a kévét
újra lefekteti, és következik a farka bekötése. Ehhez vékonyabb kötelet teker. A kötél-
len kettőt csavar, aztán megfog egy félmaroknyi gyékényt a kéve töve felől. Ennek alá-
dugja a megcsavart kötél egyik szárát, majd a kötelet ismét megcsavarja és eldugja.

Így a kötés nem csúszik le a kéve farkáról. Idősebb emberek a fiatalok munkáját úgy próbálják ki, hogy a bocsror orrával belerúgnak a kéve töve felőli kötés csomójába. Ha a kötés rossz, akkor a csomó kibomlik. A két kötés csomójának a gyékénykéve egy oldalán kell lennie, mert ez megkönnyíti a rakodást. Bekötés után a kévét a kötélcsomós felével lefelé fordítják. Kötés közben minden 10 kévénél *pipahuja* van. Itt említjük meg, hogy a tutajnál, tutajkévénél nagyobb, de a rendes kévénél kisebb kötegnak *süldőkéve* a neve.

Bekötés után a kévét *összekúpolják*. Ez úgy történik, hogy két kévét összeállítanak, és a harmadikat közé állítják. Melléje kezdik állítani a többi kévét. Az első öt kéve után keresztbe tesznek egy gyékényszálat, ezt azután minden tizediknél megisméttlik. Így számon tudják tartani, hány kévét raktak a kúpbá. Általában 50—70 kévéből áll egy *gyékénykúp*.

A gyékényszedők vasárnap és ünnepnapokon nem dolgoznak. Ilyenkor ebédre húst is vesznek. Estefelé a fiatalok a közeli falukba is benéznek. Az idősebbek a kunyhó körül beszélgetéssel, kártyázással, esetleg dalolással töltik az időt. Ha hétköznap esős az idő, vagy a szedést már befejezték, akkor az idősebbek *gyékényszék* készítésével foglalkoznak. Ezt otthon mindig nagy örömmel fogadja a család. A szedés 4—7 hét között ingadozik.

Ha Tápéhoz közel, mintegy 60—80 km körzetben szednek, akkor a faluból mennek kocsik a gyékényért. A kocsisoknak a szállításért gyékény jár. Távolsági helyről vonaton, újabban teherautón történik a szállítás.

A kocsira úgy rakodnak, hogy a derékba négy kévét tesznek. Ezután felteszik a keresztfákat, és aladugják a vendégoldalnak. Most már minden sorba 5—5 kévét raknak. Az egyik sorban a farkával, a másikban pedig a tövével fordítják egymás felé, a kocsi hosszába a kévétet. Utána négy helyen kötéllel keresztben lekötik. Egy kocsira 40—50 kévét raknak föl.

A Tápéra érkezett gyékényt a falu szélén, a *gyöpszélön* rakták le, kúpokba. Itt osztzkodtak. Külön választották a munkásrészt és a gazdarszt. Mint mondtuk, leggyakoribban ötből kettő jutott a pusztaszedőnek, három pedig a rétet bérlő gazdának. Az osztás bandánként történt. A hatosbanda hat kúpot rakott egyforma minőségű gyékényből. Ezután következett a *nyilazás*. Ennek több formája volt. Legegy-szerűbben cédulára fölírták a banda tagjainak a nevét, vagy a kúpok számát, utána rámutattak egy kúpra, és kihúzták hozzá egy nevet vagy számot. A húzást sokszor odahívott ember végezte. Ha a fiatal szedők munkája nem egészen felelt meg, akkor néhány kévét levontak a részéből, esetleg csak pálinkával való áldomásra büntették.

Folyómenti gyékényrétről régebben hajón szállították haza a gyékényt. Ott rakodtak ki, ahol valamikor a *merigető* volt, és a vízimalmok horgonyoztak. Ez a mai Iskola-köz tája.

Napjainkban az osztás rendszerint már a gyékényszedő helyen megtörténik. A szövetkezet teherautón mindenkinek a részét hazaszállítja. A szövetkezet részesedése minden szedő részéből 15%. Ebből látják el azokat, akik nem voltak gyékényt szedni. A szállítási költségeket a szövetkezet fizeti, amely bizonyos munkabért is fizet a szedőnek a gyékényvágásért. Ez az összeg 1957-ben kévénként 6 forint volt. Ezzel szemben a szövőkkel a kibérelés és szállítás fejében kévénként 20 forint térítést fiztetet.

Otthon a háznál a kévétet tutajokba kötözik. A gyékényt a szövés idejéig az eresztet alatt tartják. Sok helyen a farkát levágják, és felhordják a padlásra. Ha másutt nincs hely, akkor az udvaron rakják kazalba. Ilyenkor a legelső sor aljára fahasábot tesznek, a tetejét pedig háztetőalakúra formázzák.

A szegedi táj önellátáson felépülő régebbi parasztleletében a gyékényt évszázadokon keresztül sokféle használták.

Első legáltalánosabb alkalmazása szerint terítő, vagyis a ponyva funkcióját tölti be, tehát véd az időjárás viszontagságai ellen. Innen a hangsúlyozottabb *gyékényponyva* megnevezés is. A *gyékénysátor*, vagyis a piacon, régimódi társzekereken, aratás idején a kereszték tövében rögtönzött, vagy kocsirúdra akasztott *enyhely* az eső és napsütés ellen védelmezett. Régebben a kubikos fölszereléséhez is hozzátartozott a gyékényponyva, amely egyaránt szolgálhatott fekvőhelyül, de enyhelyül is. A többi ponyvának, terítőnek való készítményekről később külön szólunk.

Olykor még manapság is nyáridőben gyékényre telepedve eszi meg a tápai, tanyai család a meleg ebédjét is: erre talál a gazdasszony. A középre helyezett ételt a gyékényre telepedve, körülülve fogyasztják. Ma már általános, hogy itt is külön tányérból esznek.

A *gyékényágy*, azaz a földre terített, fekvőhelyül, derékaljul szolgáló gyékény emlékezete már csak archaikus ráimádkozások szövegében fordul elő: *jámbor embör, gonosz asszony, gyékényágy, kúpárna: Jézus mondta szó jusson az eszödbe. Csecsfájásról való régi szőregi ráimádkozás: erős asszony, engödelmes embör, a Jézusnak gyékényágya, kúpárnája: ez a csöcsfájóknak legnagyobb orvossága.*⁵

A szegedi premontrei apácáknak a *Lányi-kódex* lapjain (1519) olvasható rendtartása előírta, hogy a haldoklót tegyék leterített ciliciomra, zsákra, *gyékényre*, és a hamut hintsék rá.⁶ A gyékényágnak e liturgikus jellegű használata Tápén, Alsóvároson a századfordulót még megérte: a haldoklót letették a betegágyról, az anyaföldön elterített gyékényre, hogy a halál pillanata hitük szerint kevesebb kínlódással következze be, és a test nyugodtabban térhessen vissza a porba, amelyből vétetett. Egyébként népvándorlás kori temetőknél, a szegedi tájon gyékényes sírok is akadnak: csónakformán összeillesztett gyékényfonadéka helyezték a holttestet. Ez a hagyomány nyilván később is sokáig élt. Móra Ferenc a szatymazi dombon talált egy gyékénybe temetett gyermeket, akinek a markában 1877-ben vert rézkrajcár volt.⁷

A *padkatakáro* a padka méreteihez és görbületeihez igazodó gyékénytakaró, amely a meszelést kíméli.

A *gyékényszék* hengeralakban összegöngyöltített keskeny gyékény, amelyet fenni szoktak, nem pedig szőni. Össze is fűzik, hogy szét ne bomoljon. Lába, támlája nincs. Kényelmes, mert ruganyos tápai ülőke.

Könnyen lehet, hogy a gyékénynek az ősi tápai ruházatkodásban is volt szerepe, jelentősége. Tudjuk, hogy a lakodalmak hagyományvilágában mennyi értelmevesztett, tréfássá vált régiség él még napjainkban is.

A bohóskodó tápai legényseregnek széles jókedvében, főleg a lakodalom másnapján rögtönzött alkalmi viselete volt a gyékényből sebtében font *gyékénycsákó*, *gyékénykabát*. Játékos megjelenésükhöz hozzátartozott még a *gyékényzászló* is, vagyis az a rúdra erősített gyékénydarab, amelyet a lakodalom másnapján jókedvű fiatal házasemberek, legények szoktak körülhordozni, amikor a vendégeket hazakísérik. Ilyen zászló alatt szoktak valamikor a hazaszökött újasszony keresésére is indulni.

A tápai néphagyomány szerint a legénybandérium is gyékényöltözetben fogadta Ferenc Józsefet, amikor 1883-ban a falut meglátogatta.

A gyékény a rendes táplálkozásban ugyan nem fordul elő, de inséges időkben sor került a gyékény összetört, gumós tövéből sültött *böngyölekinyér*, *böngyölepegácsa*

⁵ *Kálmány II*, 112.

⁶ *Nyelvemléktár VII*, 381.

⁷ *Móra F.*, Néprajzi vonatkozások szegedvidéki népvándorlaskori és korai magyar leletekben. Szeged 1932, 6.

fogyasztására. A gyékénypákának a tűzcsiholásban való hajdani jelentőségére már utaltunk.

A gyékényből különösen régebben sok háztartási tárgy is készült. Ilyen volt a *gyékénykanalas*: mintegy 50×30 cm méretű, falraakasztható gyékényszőnyeg, amelybe két-három sorban gyékényből sodrott fülek vannak beleszőve. Ezekbe dugják nyelvüknél fogva a kanalakat. Ma már csak elvétve látható. Tréfából olyan kézben tartott holmira mondják, amit nem lehet összetörni: *össze ne törd, mint a gyékénykanalast!*

A gyékényből font méhkaptárnak *gyékénykaptár*, a szalmából készített, de gyékénnyel körülfont méhkasnak *gyékénykas*, a gyékénnyel burkolt szalmaszakajtónak pedig *gyékényszakajtó* a neve.

Ma már hagyományörző háztartásban is alig-alig látható a *povájos*, Rábén *povájos*, vagyis az a különleges tojásalakú, mintegy 50—80 cm hosszúságú gyékénykosár, amelybe már Nátly József szerint is „lisztet, vagy télen tojást tartanak”. A kamrában volt a helye. Hasonló célt szolgál a *kupujka* néven emlegetett gyékénykas, amelyben a tápaiak tojást, babot, kukoricát szoktak tartani.

Régebben különösen kedvelt volt a tájon a összefogott gyékényszálakból csavart vagy font *gyékénykötés*. Fonottan ruhaszárító kötélnek, sodrott formájában here, kukoricaszár kötésére, dohányfűzésre, szalonna aggatásra használták. Újabban *gyékénypapucs*, *gyékénycipő* is készül belőle. A finom gyékényszálakból sodrott kötélnek *pintérgyékény* a neve, amellyel a kádárok a hordók csinjait szokták tömíteni.

A szállításra szolgáló *gyékényszatyor* fajainak bemutatására később kerül sor. Ez ugyanis már régóta kilépett a helyi önellátás világából.

A tápai ház földésére régebben elég általános volt, ma viszont már igen ritka a *gyékénytetőj*, náddal vegyesen *gaztetőj*. Erről még az építkezésnél szólnunk bővebben.

A száraz *gazgyékény*, *gyékénygaz* kemencébe kerül.

A gyékénynek a néphagyományban, hiedelemvilágban csak egyetlen előfordulásáról tudunk, ez pedig a *lucaügyű*: bábúszerű 12 gyékénycsomó, amelynek készítéséhez Luca estéjén fognak hozzá, és karácsony estéig minden nap egyet kötnek belőle. Célzataról a Luca-napi néphagyományok jellemzésénél szólnunk.

A gyékénynek a ház körül, háztartásban való felhasználása mellett szélesebb fogyasztókörre számíthattak, és máig számítanak a tápai *gyékénymunka* egyéb alkotásai. A tápai nép adataink szerint már sok évszázada termel piacra. A gyékény nyilvánvalóan már a középkorban a Szegeden adagolt sókockák burkolására szolgált. A török defterekben is szerepel (burija). A szegedi mecsetekben imaszőnyegül is használták.⁸

A szegedi dohánytermelésnek a XVIII. század második felében való föllendülésével szintén burkoltak vele. Az exportra kerülő szegedi dohány csomagolására szolgáló gyékényponyvát tápaiak készítették. A környékbeli kertészekben és szomszédos uradalmakban termesztett dohány tekintélyes részét a szegedi kereskedők Fiume és Lemberg felé exportálták. A dohánytermesztés állandó növekedésével fokozódott a tápai gyékényfeldolgozás is. E gyékénymanufaktúra kibontakozásában Giday Kálmán kutatásai szerint⁹ része volt a falu elszegényedésének is. Az úrbérrendezéssel megszűnt a faluközösség, a zsellérek száma megszorodott. Ezek vagy a Temesközbe vándorolnak, vagy gyékényszövással foglalkoznak és városi kereskedőknek dolgoznak. Giday Kálmán adatai szerint 1814 decemberében a községi kочи 1000 darab gyékényt fuvaroz be Szegedre, majd 1816-ban a községi komp hatszor szállít a Város-

⁸ *Velics-Kammerer* II, 189.

⁹ *Giday K.*, Hozzászólás Tolnai György: A parasztiipar kialakulása és tőkés ipari fejlődése Magyarországon (1842—1849) c. vitacikkéhez. Száz. 1957, 790, 791.

ba gyékényt. A tápaiak 1835-ben kérvényben panaszolják a földesúr Szegeden, hogy a kereskedők 20—30 ezer „szövetet”, azaz szövött gyékényt csekély áron vásároltak össze. Fényes Elek szerint (1851) a tápaiak egyébként már Szerbiába is szállítottak gyékényt.

Az utolsó száz esztendő modern gazdasági életében és háztartásában a gyékény továbbra is megtartja hagyományos fontosságát, sőt számos új alkalmazásáról is beszélhetünk. A készítmények *szüvöttgyékény* összefoglaló néven emlegetett terítők, ponyvafélék, szőnyegek vagy *szatyrok*. Eladásra tehát gazdag, változatos formákban továbbra is a *gyékényponyva* és *gyékényszatyor* kerül.

A gyékényponyva, régies tápai nevén *sátorgyékény* a vízhatlan vászonponyva elterjedése előtt többek között az ekhós szekerek borítására, szállítás idején a holmi lefödésére, gabonanyomtatáskor pedig az ágyásnak hirtelen jött eső ellen való megtaltalmazására szolgált.

Ezzel szemben bent a házban szőnyeg helyett padkatarónak, falvédőnek, ágyba a szalmazsák alá használják, télen pedig az ablakhoz teszik szigetelőnek.

A ház körül a *sírverőm*, azaz krumpli, cékla, téli elraktározására szolgáló verem falát bélelik vele, csirkék alá teszik, szükség szerint búzát öntenek rá, gabonahordásnál az alcsereyre szokták tenni, hogy ne szóródjék el a szem. Kint a szántóföldön ebéd, pihenő idején a kocsirúdhoz erősítve árnyékot vet.

Valamikor a tiszai hajók vontatókötelének rúdja olykor gyékényből szereltek vitorlafélét.

A gyékényszedés férfimunka, a szövést fehérnép végzi. *Dógozni és gyékényt szüni* a tápai asszonyok nyelvében szinte egyet jelent. *Ténnap nem értem rá dógozni, mē mostam*. A szövés ősszel kezdődik és majd egész éven át tart. Igazi ideje azonban a tél. A tápai parasztszoba méreteit ennek megfelelően szabják meg: nagyobb a szokottnál, hogy a bordával elférjenek benne.

Szövés előtt egy tutaj gyékényt lehoznak a padlásról. A tövét a földhöz veregetik. Amilyen széles gyékényt akarnak szüni, olyan hosszúra hagyják a nyílját. A fintorra és a farkára kicsit ráhagynak, a többi farkarészt a kaszakéssel levágják. A nyílja mérésére egy *mérőbot* vagy *mérőgyékény* szolgál. Azt a gyékényt szeretik jobban, amelynek nagy a nyílja, mert ebből szélesebb gyékényt is lehet szüni.

A farka levágása után a szövő kioldja a tutaj kötelét és balról maga mellé helyezi a tutajt. Kisszékre ül. Fölvesz egy gyékényszálat és leszedi a külső nagyhéjját. Ezt a lába közé fogja, a *hámizott* gyékényt pedig magától jobbra. Az előkészületnek ez az első része a *hámizás*. A leszedett nagyhéjjával a kemencében fűtenek, vagy kukoricaszárat kötnek. Ebből készül a *tyúkűlő*, továbbá a *rossz* gyékény.

A hámizott gyékényszálat ezután a szövő bal tenyerébe fekteti, és hüvelyk- és mutatóujja közé fogja. Jobb kezének hüvelyk- és mutatóujjával *selymöz*, vagyis a bélfőhéjjáról lehúzza a selymet és bal kezének begörcsített nagyujjába fogja. A *selyöm* a gyékény legfinomabb része. Ezután lefejt a külső bélfőhéjját és az alatta lévőről is lehúzza a selymet. A bélfőhéjjáról két szál selymet lehet leszedni, a legbelső gyékényrészről viszont csak egyet. Ennek a tovább már nem fejthető résznek *bélgykény* a neve.

A felhasított gyékényt *csumókba*, kis kévékbe kötik és szövés előtt egy órával vízbe mártják, vagy a csumót farkával lefelé tartva, a tövére vizet öntenek. A víz végigcsurog a szálaikon. A kicsurgatott gyékényt most hűvös helyen a földre fektetik, hogy puhuljon. Áztatásra ártésvíz vagy esővíz alkalmas, mert a kútvíztől megvöröszödik. Régebben a Tiszán áztattak. Az áztatott gyékény munkájával sietni kell, mert mind síkosabbá, nyálkásabbá válik. Ha szövés közben esetleg száraznak találják a gyékényt, akkor *mögparáholik*, vízzel meghintik.

Közben készül az *ijan* is, vagyis a gyékény selyméből, rendszeren egy-két szálból sodrott zsinór, amely a készítendő gyékényponyva, szatyor bordázataul, vázául szolgál, és amelyre a gyékényszálakat rászövik. Hallható *ihany* alakban is. Készítésének *sodrás* a neve. Ezt rendszeren férfiak és nagyobbacska gyerekek végzik: a selyemszálat tenyerükbe véve, újabb szálak hozzáadásával, amelyeknek *tódás* a neve, mindig egy irányba sodorják. Sokszor 80—120 m hosszú ijant is sodranak, amelyet rendre, karikába szednek föl. Ha az *ijan* nyolcas alakban összekunkorodik, akkor óvatosan kisimítják, mert ettől még használható. Az ilyennek *kacimbás, kócsalábas, kócalábas, nyócas ijan* a neve. Azt is mondják rá, hogy *összekoresolábosodik*.

A *bélijan* a gyékény beléből készül. A *fintorijan* a felöltött gyékény két szélső ijanszála, amelyet kétszeresen vesznek, hogy tartósabb legyen.

Régebben kedvelt sodrási mód volt a *nyútás* is. Ezt többen csinálták, főleg eladó-lányok és legények. Az *ijan* kezdő végét kikötötték az utcán vagy nagy udvarban egy fához, és az elkészült ijant maguk köré tekerve, haladtak fokozatosan hátrafelé. A sodró mellett állt egy segítő, aki a hóna alá fogta a selymet. Sokszor a legény segített a sodró lánynak.

Ha szatyrot szőnek, az előkészületek közé tartozik a *szatyorfül* fonása is. Ezt vajasgyékényből és farkából fonják. A szatyor nagyságától függően a fül hosszúsága 100—120 cm. Három szálból fonják. A szövő lefektet a földre néhány szál vajasgyékényt, majd farkat tesz rá. Előbb két ágat fon össze úgy, hogy az egyik végére rálép, majd erre sodorja rá a harmadikat. A szatyorfül két vége felé természetesen vékonyodik. Fonás után bicskával letisztogatják. Mindezek után következhetik maga a *gyékényszűvés*.

A szövés hagyományos eszközei a két, 1,5—2 m hosszú *átalfa* és a változó nagyságú lyukakkal ellátott, keményfából faragott *borda*, amely az átfák közé kerül. Az átfákat télen bent a szobában, nyáron kint a szin alatt, földbe vert cövekekhez, illetőleg a rajtuk függő és *csöngő* néven emlegetett karikákhoz erősítik, 20—25 cm magasságban a felszín fölött. Néha alacsony székeket is raknak alájuk. A téli tápai gyékényszövő helyiség a hátulsó szoba, amelynek *dógozoház* neve is hallható. A szoktnál kissé hosszabb.

Most az ijant *fölöttik*, vagyis a borda lyukain keresztülfűzik és az átfákhoz erősítik. A feszesre húzott *ijan* lesz majd a gyékény váza. Most a szövő asszony nekiülve a munkának, megfogja a feldolgozott és megáztatott gyékényszálat a nyílja tövénel és jobbról kezdi a kifeszített ijanszálak közé úgy befűzni, hogy az első szál (*fintor*) alatt felhúzza, a következő fölött áthúzza, és a harmadik szál alá dugja. Így folytatja tovább föl- és lehúzgálva, amíg a végéhez nem ér. Az utolsó szál fölött mintegy 10 cm-re kihúzza a szálat, majd visszacsavarintja, *fintoríti, fintorози, fintorázi*. Az eredmény a *fintor*. Az így felszött gyékényszálat most a bordával az átfákig üti, *dömböli*. A következő gyékényszálat a bal oldalon kezdi befűzni. A munka mindaddig tart, amíg a kívánt nagyság nincs meg.

Eddig az asszony ott ült az ijanszálak között. Most *kihág* és azt a helyet is beszővi, ahol eddig ült. Ezután a szövés két végén csüngő, kilógó farkakat vágja le. Mikor ez is kész, akkor az átfákról levágják az ijant és a gyékény két végét bekötözik vagy befűzik. A kész gyékényt a peyhektől megtisztítják: *lëpíhëzik*, majd kiterítve megszáritják, végül összehajtogatják.

A szövésnek újabb módja a *rámába szűvés*, amely az utóbbi évtizedekben kezd tért hódítani. Ma sincs még minden helyen, ami részben azzal is magyarázható, hogy az idősebb asszonyok jobban szeretnek földön szőni, mert ezt szokták meg. Úgy is mondják, hogy erősebben oda lehet a földön dömbölni a gyékényt.

A sűrűszűvésű, két asszonytól egyszerre szőtt vízhatlan gyékényponyvának *bo-*

Tápai gyékényszövés

londos, jóbolondos, búrbolondos, bürgyékény, jógyékény a tápai neve. Van *negyedfeles, négyrőfős, tizenháromas* is. Ezek méreteket jelölnek. A változatos elnevezések bizonyára feledésbe ment apró eltéréseket, különbségeket is jelöltek. Ezt a sűrűbordás gyékényt eső, nap, hideg ellen vásárolták a halászok, fuvarosok, piaci árulók, rác- és bolgárkertészek, katonaság, román vásárosok, akikről máshol még szó esik.

Ritkább szövésű, kevésbé gondos munkálatú fajta a tápaiak ajkán *félkufás, gyöngebolondos, rosszszas, zsidós, zsidógyékény*, a kereskedelembe viszont *bolgárgyékény, takarógyékény, háztartási gyékény* néven emlegetett gyékényponyva, amelynek szélessége 1,60 m, hosszúsága rendelés szerint általában 2—3 m. Ezt a gyékényfajtát a szál *héja* néven emlegetett középső rétegeből szokták szőni. A szövés itt lazábban történik, nem „verik rá nagyon”. A félkufás gyékényt a helybeli gyékénykofák nagykereskedők megbízásából rendelték, majd kocsival házról-házra járva szedték és úgy szállították a kereskedők szegedi raktáraiba. Innen a *zsidógyékény* elnevezés. Ha a gyékényrendelés Tápé előljáróságához érkezett, akkor a kisbírák, meg a *pusztagazda*, tehát a közlegelő-társulat elnöke szervezték meg hivatali fölkerésre az egyes családoknál a szövés munkáját. A készítménynek *kösségős gyékény* volt a helyi neve. Ilyen rendelés régebben főleg a temesközi, szegedi eredetű gányófalukból jött.

A félkufás közeli rokona a *takarógyékény*, a kertészek nyelvén *haszura, hacura, hoszura*: rendszeren 1,20 m széles vékony gyékényponyva, amellyel a melegágyakat, de dohánykertészek, paprikatermelők a fejlődésben levő kerti palántát borítják le fagy ellen.

A megrendelésre készült, szőnyegszerűen keskeny, tetszés szerinti hosszúságú gyékénynek Tápén *keskőnygyékény*, kereskedői nyelven *futógyékény, fürdőgyékény* a neve.

A *csirkegyékény* ritkaszövésű, 70—80 cm széles, 120—140 cm hosszú gyékény, amely nagykereskedői megrendelésre készült. Főleg fürdőkabinba rakják.

A *gyékényszatyor* változatos méretekben készül.

A *pozsonyi szatyor* eredetileg nyilván olyan méretű nagy szatyrot jelentett, amelyre egy *pozsonyi mérő*, azaz mintegy 62 l gabona befért. Újabb neve *mészároszatyor*, ami rendeltetésére utal: az elmúlt évtizedekben mészárosok szoktak benne vendéglőkbe, egyéb megrendelésre nagyobb mennyiségű húst vinni. Mindkettő méretének hossza 80—100 cm, szélességük ezzel arányos.

Az örölnivaló vízimalomba szállításával függ össze a *nagymónár*: 3 egymásba dugható, egyenként 55, 50, 45 cm hosszú és megfelelő szélességű gyékényszatyor, amelyet egymásba helyezve raktározhatnak, illetőleg árulnak. Ezzel szemben a *kismónár* 3 egymásba dugható, megfelelően 45, 40, 35 cm hosszúságú, amelyet szintén csomóban árusítanak. Újabb nevük *piacos szatyor*.

A *déákszatyor* iskolás gyerekek használatára szőtt szatyor. Mérete olyan, hogy a könyv könnyen beleférjen.

A *selyömszatyor* a finom bélgyékényből sűrű bordán finomra szőtt szatyor, amely csak megrendelésre készül. Retikül helyett is használatos.

Egészen modern a *győri páros* néven emlegetett, kockásra, tápaiasan *macskanyomasra* font, nem szőtt szatyorfajta, amelyet külföldi igények kielégítésére tápaiak párosával készítenek. Nevét onnan kapta, hogy a megrendelt minta Győr környékéről, *Bősárkány* hansági gyékényszövő faluból való, amelynek egyébként a múlt század utolsó évtizedeiben Tápé volt a tanító mestere.

A házilag szőtt gyékény értékesítését 1945 előtt néhány jobbmódú tápai paraszt-asszony, a *gyékénykufa, nagykufa* intézte. Nála rendeltek a szegedi, budapesti és egyéb kereskedők. Ő gondoskodott a kívánt méretekről és minőségről a szegényebb, alkalmasszerűen szövő családoknál. Házánál az összegyűjtött kész gyékény számára

készült színnek *gyékényös* volt a neve. A közvetítés, értékesítés mellett természetesen sokszor foglalkozott maga és családja is szövessel. Az ilyen gyékénykófa csak nagyban árult. A háztartási szükségleteket közvetlenül elégítette ki a hetipiacokon, vásárolon árusító *kiskufa*, *linkekufa*. Saját készítményeivel állott piacot a *kurtakufa*. A *gyékénypiac* évtizedeken át a *kakastemplom* rácozatánál volt.

Ez az állapot lényegében, de máig sem egészen véglegesen 1951-ben szűnt meg, amikor a tápai *gyékényszövetközlet*, *gyékényszüvetközlet* megalakult. Összesen 776 tápai család tömörült benne. Ez szervezi a közös gyékényvágást, és vásárolja meg a háznál szőtt készítményeket. A Szegeden túli értékesítéssel a Népművészeti és Háziipari Vállalat foglalkozik. Ezzel köt a tápai szövetkezet szerződést. Egy-két család azonban még mindig akad, amely megmaradt a gyékénymunka régebbi, családi hagyományai mellett.

Nádvágás

A szegedi víziélet népi hagyományaihoz szorosan hozzátartozik a *nádmunka*, nevezetesen *nádvágás*, továbbá a nádnak a mindennapi parasztleletben való változatos felhasználása. Ez a hagyomány a vízmenti falukban, így Tápén, Algyón, továbbá a Város szélén elterülő téglagyári kubikgödörökben és a tanyai szikes tavak környékén máig sem halt ki egészen. Jellemzésünk jelentős részben Molnár Imre tanítványunk tápai kutatásainak felhasználásával¹⁰ íródott.

A Tisza hatalmas kiöntései, továbbá a Maros, a Maty, a Várost övező tavak (Búvartó, Vértó, Csödöröstó, Jató), kubikgödörök, nemkülönben a tanyavilág vízállásos helyei ugyancsak bővelkedtek nádasokban. Különösen azonban a hatalmas tápai réten termelt rengeteg nád. Legfőbb régi lelőhelyei: *Porgány*, *Kútas*, *Sulymos*, *Csikosér*, *Városföd*, *Hóttisza*, másként *Dögtisza*, továbbá a jobbsparton a régi falu körül *Tigér*, *Kikinyér*, *Tápaiér*, *Vögyér*, *Szillé*, *Kemős*, *Szomolya*.

A gyékényszedő vagy nádvágó tápaiak manapság is éppen úgy *belábalnak* a vizetekbe, posványokba, mint valamikor. Legtöbbször *kétágig*, azaz combtőig belesüppednek. Hideg a víz, véresre sebez a *nádkutú* és *csatak*, gyötrelmes a testükre tapadó *pióca*. Tarjagosra csip a *posványszúnyog*, sebesre marcangol a *zsinyeteg* vagyis a *hínár*, az ő ajkukon *hínýár*, a sűrű összefonódó vízinövények. Nátly József más értelmezése szerint a *zsinyeteg* 'pállott, állóvízben termő szőrű, mely a benne járó embert meg-rühesíti.' A *csepje* nád között élő, háromélű sásfajta. Levele olyan éles, hogy a nádvágó kezét könnyen kivérzi. A tápaiak néha ijannak is felhasználgják. Valamikor fűtöttek is vele.

A *nád* (*Phragmites communis*) nemcsak vízben él, hanem vízállásos, ármentes földeken is előfordul. Tövének népünk nyelvében *katlé* a neve. Ez sárgásbarna, folyós ízekből áll és szántás után a boronálás alkalmával össze szokták gyűjteni, mert minden *ízibú* kifakad, kisarjad és vígan *köt* tovább. A kelő, fakadó nád, amelyet *csilla* néven emlegetnek, hegyes és úgy szúr, mint a tű. A *böngyöle*, *nádböngyöle* néven emlegetett nádgyökérzet néha karvastagságú és 5—6 m mélyre is lehatol a földbe. Kifakad a vályogos gödörben is. *Ki biri nyomni az órát* — mondogatják — *kihajt, pedig mán sok, sok éve hallgatódik ott lent*. A tápaiak tapasztalata szerint a katlé két évenként újítja magát. Az egyik része *mögvakul*, a másik meg él tovább. Az összegyűjtött, megszáritott katlénak olyan tüze van mint a nyárfának: lángol, de kevés a melege. A zöld állapotban kivágott nád még abban az esztendőben kifakad. Hajtásának *sarjúnád* a neve. A katlé sem egyforma. A folyónád katléja a föld felszíne alatt ásónyom

¹⁰ Eredetileg főiskolai szakdolgozatnak készült.

mélységben kúszik szét. A *bördős* katlénak üres a belseje. A nád voltaképeni töve, ahol a szár már nem üreges, a *torzsa*, *nádtorzsa* néven ismeretes. Ahol a nád már nagyon régi, ott a víz fölveti az elhalt, korhadó böngyölét. A rátelepedett giz-gazzal sokszor alkot úszó lápot, amit népünk *bűrhid* néven emleget. Ezt nem lehet a vízbe nyomni, az embert is elbírja. A nádasban felbukkanó¹¹ tisztásnak, ahol nem termett nád, a pákászok ajkán *fenék* volt a neve.

Amikor a *nádfakadás* megindul, a csilla kibújik a földből és közepe fokozatosan növekedik. Mire a 10 cm nagyságot eléri, még levelet nem hajt, de már megvan a keménysége: *csontosodik*, Növekedés közben minden lehangyásnak a száron egy-egy *görzsd*, *bütyök* az eredménye. A szár a föld fölött növekedvén, a talajtól mintegy 20 cm magasságban kezdi a *levelit hányni*. A levél egy-egy bütyökből indul ki, amelynek a *tokja*, hüvelye körül fogja a szálát a következő bütyökig és erősíti a még zsöngés, azaz éretlen, törékeny nádszálát. A növekedő zöld nád még nem elég *csontos* és így a szél könnyen letördelne.

A nádszál belül üres. A bütyöknél azonban az üreg összezárul. A bütyökök távolsága különböző: a torzsa felé apróbb, leghosszabb a dereka táján. Belül a nádszálhoz tapadva található a *nádbél*, más nevén *hártya*, *nádhártya*. Vízben a nád levelet nem hajt. Amelyik nádszál szereti a helyét, 3—4 m magasságúra is megnő. Ha még sűrűn is, akkor ebből kerül ki a legjobb *teténád*.

A *nádlevél* lándzsa alakú, hegye 5—6° szögben fut össze. A kifejlett levél 40—50 cm hosszúságú, 5 cm szélességű. Párhuzamosan erezett. A közepén futó főér a lemez egyharmadáig vastagabb, azonfölül a többihez teljesen hasonló. A levéllemez első és második harmadánál ott a *szamár foga helye*. Ugyanis a levélnek a nádszáltól számított első harmadában fűrészfogra emlékeztető vonal szeli át a lemezt, amelyen fölülről még négy homorú nyomás is látszik. Erről szól a monda, hogy amikor a Szent Családot Heródes üldözte, a *szamár* nádba harapott és a foga helye azóta is látható. A levélnek egyébként van *háta* és *fonája*. Színe hamvaszöld, tapintása érdes. Az őszi hónapokban megérik és a dértől, zuzmarától lehull. A levél hamar korhad, ezért csak zölden lehet legeltetni.

A szár tetején található virágzatot *nádbúga*, *nádzab*, *nádszakáll*, *nádfarok* néven emlegetik. Magja a *pöhöly*. Vágás közben ez ráakodik az ember gúnyájára, alig lehet letakarítani. A nádzab hosszúsága 10—15 cm és 15 cm széles. Komlóélesztőbe szokás keverni, amely komlóvirágból, nádzabból, csövespaprikából, sóból és korpából áll. Használatos fürdővíz készítésére is. Az idétlen újszülöttet olyan lében fürdetik meg, hogy erős ember legyen, amelyben kilenc nád zabját, kilenc termő ágat, kilenc vasat, kilenc gyopárt főznek össze. Az ilyen lé párolásra is beválik. Borogatva lábhasogatás ellen tartják fogatosnak. A nádvirágot régebben a farsangvégi, lakodalmi alakoskodók a sapkájukhoz tűzték.

A nád természetesen számos szólásunkban is előfordul. Aki sok vízzel él, nem szereti a bort, tréfásan azzal ijesztgetik, hogy *nád teröm az órába*, Tápén még hozzáteszik; *béka mög a hasába*. Dugonics András jegyezte föl az emberi állhatatlanságról szóló példabeszédet: *aki embörbe bízik, nádra támaszkodik*.¹² Könnyű ott költeni, gazdálkodni, ahol van miből: *könnyű nád közt náddudát csinálni*. Szintén Tápén mondják a kérkedő, önmagával dicsekvő, amellet munkakerülő emberre: *nyáron jó nádvágó, télon mög jó arató*. Tréfás falucsúfoló, amellyel a gyeviék a tápaiakat illetik: *Tápén csuka teröm a nádon, alma mög a fűzfákon*. Tápai találós kérdés: *minek van a feje tetején a farka?* A nádnak. Közismert hasonlatok: *vékony mint a nád, nádszál*;

¹¹ Csényi Gy., Tisza mellől. Szeged 1899, 50.

¹² Dugonics A., Péladabeszédek és jeles mondások II, 174.

igényös, mint a nád: hajlik, mint a nád. Főleg fiatal fehérnépet szoktak elismerőleg jellemezni vele.

A nád nagyon *életös*, azaz szívós, életrevaló. Ahol fölüti a fejét, még a gyékényt is kipusztítja. A tápaiak több fajtát különböztetik meg.

A *folyós nád, futónád*, partos helyen is megél, így a tápai *Szöllőföd, Kápisztás* dűlőkben. A folyónád katléja 10—20 m hosszúságban is elkészik a föld alatt. Ahány helyen vágja el az eke, annyi helyen hajt ki. Ezzel kapcsolatban mesélik a következő örténetet: *A szögény embör elállt juhásznak. A gazdának azt mondta, hogy neki csak annyi birkát adjon bériül, amönnyt ü egy szál náddal be bír keríteni. Jó van, ebbe mög is éggyeztek. A juhász ajnározgatta a folyós nádat. Gondozta egész évön átal, úgyannyira, hogy év végin bekerítötte vele a gazda mindön nyáját.*

A *lenge nád* vízben is, szárazföldön is megél. Vékonyszálú, csak 1—1,5 m magasra nő meg. A mélyebb vizet nem szereti. Értéktelen gaz, csak fűteni szoktak vele.

A *zsuppnád*, másként *réti nád* tetőfedésre különösen alkalmas. Mélyebb, térdigérő vizekben, mocsarakban sűrű nádasokat alkot.

A *csillásnád* 30—60 cm magasra nő. Legeltetni szokták.

A *bördös nád* szála vastag, puha. Belőle lehet dudát, puskát, lúdgegőbordát csinálni.

Nádas szélén nő a vékonyszálú *taracknád*.

A nádat zöld és érett állapotában szokták vágni. Zölden takarmánynak, vagy melegágytakarónak vágják. Többnyire azonban éretten történik az aratása.

A nád Szent Mihály napja után érik be. Levele sárgulni kezd. Ha megéri a telet, akkor a szél, dér, hó leveri és behull a nádkotúba, ahol elrothad. A bűgája azonban megmarad a helyében.

Az érett nád vágására, ha nem vízben áll, hanem szárazon, a *nádvágó kasza* szolgál. Ezek a kaszák formás kovácsmunkák. Vasuk rendszerint cirádás, bevart díszítéssel is cifrázva. A vas a nyélhez ékkel és szorítópánttal van odarögzítve. Használatos a *darunyak* is, bár inkább gyékényszerűnél használatos.

Megjegyzendő, hogy darunyakkal csak rángatva, húzva lehet vágni, míg a nádvágóval inkább csapva. A nádvágó egyik régi fajtája a *gyalászka*, vagy *cigánykasza*.

A nádvágáshoz jól neki kell *kászolónni*. A learatott nád tarlója veszedelmes, mert könnyen *főnyársali az embört*. Erős lábbelire van elsősorban szükség. Ilyen a *klumpa* néven emlegetett facipő. Másoknak bakancsára *bátokbockor* kerül, vagyis dróttal a talphoz erősített bádoglep. A lábszárakat is jól be kell tekerni, hogy a kotú ki ne döfje őket. A nádvágók csoportját, bandáját *móva, nádvágómóva* néven is emlegetik. Az elnevezés még a jobbágyidőkre emlékeztet. Egy bandában 10—15 ember dolgozik. A *bandagazda* irányította föltétlen tekintéllyel őket. A vágás egyezség szerint vagy kéveszámra, vagy részéből történt.

A vágás egyébként úgy történik, hogy a nádvágó visszajáról úgy ölel bele a nádba, hogy egy csomót a hóna alá szorít és kaszájával a tövét elcsapkodja. Két ilyen hónaljnyi csomóból lesz egy kéve, amit bekötés előtt néhány napig lazán száradni hagynak. A nádból *sukos* kévét kötnek, ami 35 cm átmérőnek felel meg. Egy kéve nád régen 12 krajcár volt, ma 8—10 forint. A törékeny náddal igen kiméletesen kell bánni, nehogy pozdorjává törjön, mert akkor csak fűtésre lesz alkalmas.

A nádkötésre használatos a nád, fűzfagúzs, zsupp, gyékény, sőt a drót is. A nádból, zsuppból, gyékényből úgy készítenek kötelet, hogy a megátzatott kévéből félmaroknyit fölvesznek és kétfelé választva farkaival összefogják, majd egyik végét hónuk alá szorítva egyfelé összecsavarják. Az ilyen kötelet két végénél balkezükből fogva a *nádmárok* alatt átölelve keresztül dugják, jobb kezükkel pedig az egyik végét megragadják. Most a kötelet körül átfogják a markon, a két végét összecsavarják és

az egyik véget a szoros kötél alá dugják, hogy ki ne oldódjék. Ha szükséges, még meg is térdelik, hogy szorosabb legyen. Vigyáznak arra, hogy ne *zöcsköljék*, ne *gyomrozzák*, mert törnek. A farkánál is hasonló gonddal kötik be. Néha a kévét szorosabbra kell kötni. Ilyenkor kerül sorra a *sasolás*, *sasolva kötés*. Ennél a kötél átfogása közben a láb közé vett marok közepét mintegy 20 cm-re kihúzzák. A tövénél a fenti módon kötik be, majd a kévét a tövével a földhöz ütögetik, hogy a kihúzott rész a többivel egy síkba verődjék. A szálak ilyenkor a kévében szorosan elrendeződnek, de nem törnek el. Most a farkánál is bekötik. Az ilyen kéve a szállítást jól bírja.

Tőről metszett fűzfaágat is használnak nádkötéshez. Ennél először a *gúzsfej* készül el. A gally vékonyabb végét kézbe fogva, a gallyat a levegőben többször megforgatják. Ilyenkor a vessző a fogás közelében összecsavarodik és törés nélkül hajlíthatóvá válik. Így aztán visszahajlítással hurokszerű gúzsfej képződik. A gúzs végét a nádmarok alatt átdugják, majd a kévét átfogva a gúzsfejbe dugják. Az emberek talpukat a gúzsfejre téve, a vessző húzásával a markot, összeszorítják. Mikor a marok már tovább nem enged, a gally kiálló részét másik kezükkel is megfogják és körbe csavarják. Így a gúzsfej közelében hurok képződik. Ha a gúzs jó, a vessző hosszában repedezik és a gúzsfejnél képződött hurok összetartja a gúzszt, illetve a kévét. Ezután a szár végét a szorosan álló gúzs alá dugják, de ha csavarás közben a gúzs eltörik, akkor bizony az egész bekötési folyamatot meg kell ismételni.

Zsupp néven emlegetik gyékényvágóink a kötéshez használatos rozszalmát. A termelt rozst kézzel szokták kicsépelni, hogy szalmája minél hosszabb maradjon. A balkézbe vett maroknyi rozst kalászaival lefelé tartva bottal ütögették, hogy a szem kiperegjen belőlük. A zsuppszalmát kötözés előtt be kell áztatni.

A dróttal való kötözés nem egészen célszerű. A beszorításoknál vágja a nádkötő kezét.

A nádkéve mintegy 60—80 cm kerületű. Nagyobb kévétet nem érdemes kötni, mert bajos velük bánni.

Kötés után következik a *kúpolás*. Egy *nádkúp* 60—100 kévét foglal magába. Kúpolás helyett gyakran csak *halhébja* rakják a kévétet. Ennél a lerakás úgy történik, hogy alul négy kévét raknak, föléjük már csak hármat, ezekre már csak kettőt és ezek közé legfőleg mindig vízszintesen egy kévét tesznek. A nádrakás így sem ázik be és miután csak 5 vagy 10 kévét raknak halhébja, az összeszámolás is könnyebb.

A nád téli vágása eltérő. Ismeretes, hogy a nád igazán csak a térdig érő vízben nő meg. Itt sűrűn *beköt*. Szára vékony és magas. A zsuppnád innen kerül ki. Az ilyen nád vágására télen kerül sor. A víz úgy befagy, hogy már az embert is elbirja. A vágás kicsiben éles lapáttal is történhetik. A nagy nádasok vágására a *tolókasza*, egyszerűben *tolóka* szolgál. Közönséges „kilencvenes” kaszából készül. Ennek pengéje a nyakánál 90 mm széles. Mindkét végébe ferdén egy-egy nyél, *szarv* van erősítve. Főléje lécből keretet is készítenek. Ez a *gyűjtő*. Két-három ember dolgozik vele. Az egyik nyomja, fával lökdösi, a másik a gyűjtőből kiszedi. Hamarosan kivan a kéve. Hogy munka közben az emberek lába ne csússzék, csizmájuk lágyába jégpatkót kötnek. A *jégpatkó* lábbelire szerelhető, köthető, négy foggal ellátott kengyelszerű vas.

A nád bekúpolása után következik a szállítás. Közös vágás esetén a nádat el kell osztani. Ez történhetik mindjárt a rétvében és otthon. Ha a *nádrét* távol van, akkor még a szállítás is közösen történik és az osztozkodásra otthon kerül sor. Minőségi szempontból osztályozzák vagyis *kiszínölik*. A különböző rendű nádból összeállított kúpokot, csomókat azután kisorsolják, *ényilazzák*. Nem csalódhatik senki, mert a javából és a *csöszle* néven emlegetett hitványából arányosan mindenkinek jut.

A nád szállítása régen szekéren, hajón, tutajon, újabban vasúton, illetőleg gépkocsin történik. Szekérre úgy kell rakni a nádat is, mint a gyékényt: kocsi hosszába.

Először a derekat rakják tele, majd az oldalak összekapcsolása után *körösztfák* és *vendégódalak* segítségével fölraják a kévét úgy, hogy farkaikkal egymást fogják. Tövik tehát előre és hátra áll. A rakományt három helyen keresztben lekötözik. Egy *terő*, azaz kocsiteher 80—100 kéve nádat jelent.

A nádvágás valamikor jelentős téli kenyérkereset volt. A fölöslegesét piacon értékesítették. Szigorú teleken szánkóra rakodtak. Megpatkolt ökrökkel húzták. Elindult a tápai szánkókaraván a Tisza vagy a Maros jegén Vásárhelyre, illetőleg Makóra. Jobbmódú városiak fűtésre vásárolták a nádat. Sokszor az értéktelen csószlét hamarabb elkapkodták, mint a zsuppnádat, mert az előbbi tüzelésre jobb volt és olcsóbb is amannál.

HOMOKHORDÁS

A tiszai életnek máig virágzó és jellegzetes jelensége a *homokhordás*: a vízi gyűjtögetésnek egyik sajátos, nagy jelentőségűvé vált ága, a felszabadulás előtt a kis-kapitalista vállalkozásnak egyik jellegzetes szegedi fajtája. Az itt leírandó világ már teljesen a múlté, de különösen Tömörkény István, Aldobolyi Nagy Miklós¹ forrásértékű jellemzéseiből és a magunk kiegészítéseiből jól fölidézhető. Najpainkban a szocialista szervezés a homok termelését és szállítását szinte teljes mértékben gépesítette, megkönnyítette, és a teljesítményeket megsokszorozta.

A homokhordás régebbi múltjáról semmiféle adattal nem rendelkezünk. Nyilvánvaló azonban, hogy kibontakozását az 1879. évi árvizet közvetlenül követő időkre kell tennünk, amikor Szeged modern várossá épült. A régi világra annyira jellemző sárépitkezés nem szűnik ugyan meg, de erősen háttérbe szorul a kőanyaggal, téglával szemben, amelynek nélkülözhetetlen ragasztó- és vakolókelléke a homok. Vegyük még ehhez a Város feltöltését, amely jelentős mértékben a Tisza árteréről történt. Nem szabad megfeledkeznünk az egyre fejlődő szegedi kertkultúráról, a palántaágyak készítéséhez annyira szükséges fővenyhomokról sem. Kisebb mértékben nélkülözhetetlen a pincében a zöldségfélék télire való elraktározásához, amelynek *rónázás* a neve, továbbá az ólban a disznó belső fekvőhelyének megborításához is. A homoknak, homokhordásnak mégis az építkezésben van döntő jelentősége.

A *homokkeresködő*, *homokosembőr*, *homokkufa* a polgári világban nemcsak jobb módú férfiak, hanem parti kocsmárosnék között is akadt. „Némely apró hajókat vásárol — írja² Tömörkény — és azokon homokot hordat a vízi fővényekről azoknak, akiknek a valóságos jó tulajdon homokra szükségük van. Mert a homok nem egyforma. Van homok, melyekből téglát préselnek, de az másra nem való. Van ismét homok, mely jó a mély telket föltölteni, de másra szintén nem alkalmas. Ismét van finomabb homok, amely jó az építkezéseknél a házfalak külső vakolására. Ellenben a belső házfalak, már mint a szobák falainak vakolására csak a marosi legeslegfinomabb kavicsos homok a jó és ezt nem adják ingyen.

Mert hajókat kell tartani hozzá. A hajókba kormányost és legénységet. Ennek a legénységnek meg megint kétféle mesterségének kell lennie. Hajós is, kubikos is. A kormányosnak ismernie kell a parti fővényeket a Maroson, hogy hova rakja le a finom homokot a víz.

Tudnia kell a vízállást előre, hogy midőn a homokért a tetthelyre fölér, ne találja elöntve a fővenyt. Állandó érintkezésben kell állnia a túlsóparti hajóvontató rácokkal, hogy a lovakkal mindig készen álljanak, ha útra kell indulni.

¹ *Aldobolyi-Nagy M.*, A marosi homokbárkások. Búvár 1940.

² *Tömörkény I.*, Célszerű szegény emberek, 153.

S mikor mindezt elvégezvén, rendben hazatérnek a rakománnyal, még csak akkor kezdődik el a homokkofa dolga. Helyet keresni a parton, ahová a homokot kirakodják. Fölmérni, hogy mennyit hoztak? Megdeputálni, hogy jót hoztak-e. Disputálni a legénységgel a fizetést illetőleg, meg a hajóvontató rácokkal. Megállapítani, hogy mennyit kértek már ki a pénzből előre, s mennyi ital ment el nekik hitelbe. Számon tartani, hogy hazahoztak-e minden kötelet, rudat, csákyát, járódeszkat, evezőt? Azután pedig, mikor minden rendben van: lesni a vevőt a parton és alkudni vele a homokra. Néha odaadni úgy, ahogy viszi. Mert van eset rá, hogy hirtelen fölárad a folyó, és akkor, ha a vevő nem viszi el a partról pénzért a homokot, elviszi helyette ingyen a víz.”

Annak a *porond*, *porondolás*, *zátony*, *hordás* néven emlegetett területnek, ahol a Tiszán, illetőleg Maroson alkalmas homokot találnak, a szakmában *homokbánya* a neve.

A *tiszai homok*, *tiszahomok* leginkább csak falrakásra alkalmas. Innen a *falazó-homok* megnevezése is. A Tisza partján mélyről bányászott nyirkos homoknak, amelyet a kert talajának megjavítására, továbbá a palántaágyak előkészítésénél használnak: *fővenyhomok*, röviden *főveny* a neve.

Sokkal finomabb, mert szemcsésebb a Maros homokzátonyain bányászott *marosi homok*. „Ez a Maros — írja³ Tömörkény — ez az Erdéllyel közös, mérges, limányos víz olyan homokot is hordoz, hogy abból egy liternek az ára tíz liter pattogatott kukorica árát meghaladja. Sokan élnek belőle.” Terescsényi György *aranyhomok* nevét is hallotta. „Az egész határban — írja⁴ — messze el Makóig csak egyetlen egy fajta volt kapós: az aranyhomok. Ez pedig a Maros legalsó folyásának medrében található. Ott sem mindenütt, csak a torkolathoz közel, ahol a meglassúdó folyó hirtelen letisztul és lerakja terhét. Az aranyhomokot *nagyszömű* néven is emlegetik a népek. Az építőipar vakolóhomoknak ismeri.”

A marosi homok más neve *élőshomok*, ez „nagyszemű kavicsos és fölösen van közte macskaezüst. Várakozó János figuracsínáló — jellemzi⁵ Tömörkény — aki egész életét ezen foglalatosságban tölti, így vél róla:

A legjobban mégis csak arrul ismerkszik, ha az embör a szájába vösz. Ha a fog alatt roppan: jó, ha nem roppan: iszap.

Nohát akkor így van. El kell fogadnunk ez igazságot, mert különbet úgyse tudunk.”

A marosi homokot leginkább Klárafalva, Ferencszállás alatt szedik hajóra. Följebb is szoktak azonban menni, egészen Apátfalváig. A *pátfalvi homok*, szakmai nyelven *kulé* borsószem nagyságú kavicsokból álló, betonkészítésre alkalmas homok.

A *homokhajó*, *homokoshajó* legtöbbször kiérdemesült gabonáhajó, más szóval fahajó volt. Ezeknél kisebb volt a könnyűjárású *burcsëlla*, *homokosburcsëlla*, továbbá a *luntra*. A homokmunkások alkalmi szállásául a kisebb *tanyahajó* szolgált.

A homokszállító hajó „szlavóniai tölgyfából készült — írja Aldobolyi Nagy — eresztékeit szurok és erdei moha tölti ki, a gyalult keményfadeszkákat hatalmas vaskapcsok rögzítik egymáshoz. Feneke lapos, sekélyjárátú, belseje öblös, ládaszerű. Elül, hátul kissé fölőkunkorodik. Elején nehéz vasmacska lóg erős láncon, fölötte az eresztőszerkezet. Az orr külső falán fehér bádogtábla, felirata: *Isten velünk!*

A hajóorrban tartják a szükséges szerszámokat: köteleket, vaskapcsokat, pallókat, láncokat, tartalék sodronykötelet és azokat az egyszerű alkalmatosságokat,

³ Tömörkény I., A Szent Mihály a jégben. 395.

⁴ Terescsényi Gy., Lesz, ahogy lesz. 182.

⁵ Tömörkény I., Ne engedjük el a madarat. 201.

amelyekkel ingyen húst lehet szerezni, vagyis ólomnehezékes kerítőhálót és horogszorozatot.

A hajó hosszában továbbhaladva, most az ölfa beágyazása következik. Ez magas sudár, amelynek karikáján fut át a vontatókötél. A sodrony vége a vasbakra szorul. Ettől aztán egészen a farrész szálláshelyiségeig a hajótér következik, közepes hajónál 6—8 m hosszúságban. Ide a homok kerül.

A kissé kiszélesedő hajófarban beépített szobácska található, kétoldalt egymás fölött két-két deszkapriccsal, a háttérben apró tűzhellyel és a gerendákban hihetetlen sok szöggel. Ezek arra valók, hogy a hajósemer összes földi ingóságait fölakassza rájuk. A priccseket ócska lópokróc takarja. A szögeken tarisznya, szalonna, naptár, óra, kulacs lóg. Rangosabb helyen muskátli virít a szállás ablakában.

A szállás előtt és fölött faállvány emelkedik, rajta keresztbe fektetve két vastag fenyődeszka. A kormányos ezen jár-kél és mozgatja esőben, szélben a hatalmas, 10—12 m hosszú és jó másfél mázsás kormányvezetőt. A hajó kívülről fekete a kátránytól, belül csillog-villog a homokszemek tükröződésétől. Széles párkány veszi körül, rajta lánctartó kamók meredeznek. Céljuk az, hogy a bárka csónakja, azonfölül esetleges vendégcsónakok megkapaszkodjanak bennük.”

„Induláskor csónak viszi át — folytatja Aldobolyi — az újszegedi partra a sodronykötéltekeresztet, amelynek egyik vége alattságként húzódik most a vízben, másik vége pedig rákerül a vontatólovak által húzott vasas fára. Kisebb hajók 3—4, nagyobbak 6—8 lóval járnak fölfelé.

A Tiszába balról ömlik a Maros, a bal parton kell tehát a vontatóútnak vezetnie, viszont a homokkirakodás a jobb parton történik. Lefelé jövet könnyű a hajót kormányozni. Annál nehezebb azonban az irányítás induláskor, amikor víz ellenében, hosszú kötélre fogva kell átkerülni a túlpartra. Amde a kormányos ügyes ember és ez is megtörténik jó félóra alatt. Átérve aztán behúzzák az üres hajóba a vontatólovak szekerét, paroláznak egyet a deszki hajcsárokkal, és megindul a hajó.”

A homokszedés a Maros torkolatától számított első 40 kilométeren belül történik, a végső állomás tehát legföljebb Apátfalva. Ilyen messzire azonban csak szűkségből mennek föl. Olyankor, amikor a szeszélyes vízjárás miatt alább nincs homokolásra kedvező zátony. Leggyakrabban csupán a Klárafalva magasságában fekvő 12—14 kilométertábláig vontatnak. Ez jódarab út, és reggeltől délutánig eltart.

„A homokosok — írja tovább Aldobolyi Nagy — pátriarkális közösségben élnek. Mindnyájuk számára veszik meg a hatalmas szegedi fehérkenyeret, az oldal szalonát, a frissen kiszült töpörtőt, a garaboly vöröshagymát, a zsák krumplit, sőt, szúrós paprikát, zsírt. Közös a fonatos üvegben a bor és a nagy pihenő idején elfogyasztott hús, tarhonya is. A csemege, vagyis uborka, paradicsom, zöldpaprika, zöldhagyma, kukorica, és esetleg gyümölcs „ingyen” kerül. A főzésben legügyesebb készíti el az ételt. Öklömnyi darab húsok, rotyogó krumpli, szétfővő hagyma, pörköldő tarhonya illata szállong esténként a folyó partján, és a fényesre síkált bogrács mellől bizony az étvágy sem hiányzik. Bor híján laktató marosvízzel csillapítják szomjukat.”

Reggel megkezdődik a rakodás. „Kivetik a partra a pallókat és a gazda éppúgy, mint három-négy embere, megfogja a lapát nyelét és púposra rakott talicskákkal fogyasztja a homokpadot, tölti a hajóteret. Ha fürgék és ügyesek, egy nap alatt 20—25 köbmétert beraknak, ami az 1940. évi homokárak mellett — 1 m³ marosi homok 3,50, a tiszai pedig 2,20 pengő — heti 60—70 pengőnyi kereset. Ez a szám azonban senkit ne csaljon meg. Az aratókéhoz hasonlóan kemény a munka és nagy családot kell belőle eltartani, a télre valót nyáron kell megkeresni.”

Megemlítjük még, hogy *kupázni* is szoktak: hosszú nyélre erősített, kilyuggatott vödörfélével is meregették a vízfeneokról a homokot a hajóba.

„A színültig megrakott hajóra — írja még Aldobolyi — aztán elől pallót fektetnek és elül-hátul irányítva, úsznak le szép csöndesen Szegedig. A kirakodást beleszámítva három nap a fordulás és ők kora tavasztól késő őszig egyfolytában járják a vizet.”

A homokoshajót vastag fenyőrúd, a *lënta*, *lenta* segítségével irányították. A lentának vízbe szolgáló részén *talla*, *lapátja* is volt. A hajó oldalán lévő, lentát tartó vaskapcsot *lëntaszög*, fáját pedig *tusák* néven emlegették.

A homokoshajón úgy *lëntáztak*, hogy a lentával eveztek *lëfelé*, tehát a Tisza folyásával egyező irányban. Használatát öreg homokhajósok szerint a tutajos románoktól vették át.

A homokoshajó hazatérésénél nagy szolgálatot tett a nagyszemű, 6—8 m hosszú *lavér*, *lavérlánc*, másként *csúszó*, *csúszólánc*, amely egy jóval hosszabb kötélhez volt kötve, amelynek meg *lavérkötél*, *csúszókötél* volt a neve. A kötelet a hajón levő bakhoz erősítették, és hosszát a szükséglet szerint szabályozták. A lavérláncot a kötélnél fogva akkor dobták a vízbe — nyelvükön: *kiadták a lavért* — amikor *ereszködés*nél azt akarták, hogy a megrakott hajó lassabban haladjon. Ilyenkor *csöndesítőt* tettek a hajót, és a vontatás elmaradt.

Az ereszkedő hajó irányítására a *téritőfa*, röviden *téritő* szolgált. Ez a nagy, hosszú fenyőszálból formált evező a hajó farához, pontosabban a *stúdl*i nevezetű, a más-hol jellemzett pofadeszkába erősített, 80—100 cm magas karóhoz volt kötéllal odaerősítve. A stúdl szilárdságát a *stúdlifészök* biztosította, amelynek felső része a hajóoldalhoz erősített és *stúdliluk*, *stúdlitartó* néven emlegetett vaskarika. Ebbe illesztették bele a stúdlit, amelyet alul kis lyukú vas tartott. A stúdl átfúrt tetején egymás fölött több faszög volt bedugva. Az egyikhez erősítették a *stúdligúzs* segítségével a *téritőfát*. A többi tartaléklul szolgált, illetőleg a hajó terhelése szerint váltogatták.

*

A homokot leginkább a közúti híd és *finán*cia közötti rakparton, tehát a Várkert előtt talicskázták ki a hajóból. Itt volt a *homokpiac*.

A parton való kirakodást maguk a homokhajósok, esetleg fogadott napszámósok végezték. A hajóból a partra való fölhúzáshoz — ami vastag pallón történt — a *homokoscsikó*, *csikó* néven emlegetett fiúgyerekeket fogadták. „Az apja talicskája elejébe — írja⁶ Tömörkény — a kerék felől való részen bele van verve egy vaskarika. A csikó nyakába pedig bele van akasztva egy hám, a *farmatring* nevezetű. Annak a végéhez oda van kötve hosszacska vaskapocs... Ahogy odaér a talicskával az apja, futtában beleakasztja a kapcsot a vaskarikába és most már ketten viszik...” A két deszkának egyébként *járodészka*, *kijárodészka*, *lëforgatódészka* volt a váltakozva elhangzó neve. A legutóbbi elnevezést az magyarázza, hogy berakásnál erről forgatták a hajóba a homokot. Miután ez a palló több szálból állott, a parttól számított legelső deszkát külön is megnevezték. Ez volt a *fejezetdészka*, *kezdődészka*. Az alájuk helyezett bakokat gondosan kell *alápakolni*. Megemlíthetjük még, hogy azt a vízpartra vert karót, amelyhez a homokos hajó két végét drótkötéllal ki szokták kötni, hogy a sebes víz ne tudja elsodorni: *alátartó karó* néven emlegették. Jó szolgálatot tett még ilyenkor a *csaptató* is: a két deszkapallót egyforma szinten tartó és egymáshoz szorító, keresztben rájuk erősített fafogalalt. Így vált elkerülhetővé a rossz lépésből, talicskakerék megbillenéséből származó baleset.

⁶ Tömörkény I., Napos tájak. 120; Vö. még *Uő*. Vizenjárók és kétkezi munkások. 52. és *k. k.* A homokos csikó. SzN. 1913, 109. sz.

A munkások, *talicskázók* bandagazdájának *kaparás* volt a neve. „A pénz a kaparásnál van — írja Tömörkény ugyanott — aki köztük a főember. Az számol a gazdával, és veszekedik is vele, míg fölméri a partra hordott homokot, hogy az mennyi.”

A hajó burkonyai közé szorult homok kipiszkálására szolgáló vasvessző szakmai neve *szurkapiszka, kapari*.

Homokhordás a század elején

A parton felhalmozott, négyszögletes csonkagulára emlékeztető homokrakásnak *figura*, ritkább nevén *prizma*, annak a homokhordó munkásnak pedig, aki értett a figura rakásához, *figuracsináló* volt a neve.⁷ Ennek alapján számították ki a munkásoknak járó bérösszeget.

Napjainkban ez a kegyetlen, fárasztó munka eltűnt. Ma a talicskázó emberek helyett a *szallag* dolgozik: villanyerőre működő, építkezéseknél is látható daruszerű gépezet, szalagrendszer, amelyet a homokoshajó és a rakpart közé állítanak. A homokot a hajó széléhez állított gépezet tartályába hordják, illetőleg öntik. Innen azután a mozgó acélszalag viszi föl egészen a partig, ahol önműködően folyik le róla.

Annak a fuvarosnak, aki leginkább a homoknak a tiszai telephelytől a rendelőhöz, építkezéshez való szállításával foglalkozik, *homokfuharos* a neve.

Eladásnál a mértékegység a *köbözláda* volt: 1 m hosszú és széles, 1/2 m magas deszkakeret, amely teletöltve 1/2 m³ homokot tartalmazott.

⁷ Tömörkény I., Ne engedjük el a madarat. 123, 199.

A tiszai gabonarakodásnak nehéz munkáját még pár évtizeddel ezelőtt is a *zsákolók* végezték. „Néhány erős ember — írja a szemtanú Tömörkény⁸ — a vállukon az ing szakadozott. Ezek a zsákolók, kik lényegesen különböznek más parti munkástól, mivel csak amaz árut hordják, ami zsákban van. Erre büszkék és vállukon az ing azért szakadozott, mert elkoportatja a zsák. A hintáló deszkákon könnyen viszik a nehéz terhet és nagy örömük van abban, ha a parton álldogálók nagy erejüket bámulják.”

Szakmai önérzetükről is Tömörkény ír: „A zsákoló tétlen áll télen, mikor befagy a folyó, és nem járnak a hajók, s ha megszorul is, más munkát nem vállal. Tavaszszal sem megy fölászni valamely kert földjét. Ő zsákoló, azt csinálja, ha van munka. Ha nincs: nincs, akkor várni kell, míg lesz.”

⁸ *Tömörkény I., Vizenjárók.* 54, 81.

HALÁSZAT

A szegedi és környékbeli halászat már az Árpád-korban virágzik. Alig van a szegedi népéletnek még egy másik olyan ága, amelynek világából annyi jellegzetes és folyamatos forrásanyagunk maradt volna fönt, mint éppen a halászat köréből.

A Szeged vidéki halászat meglepően korai virágzására, magyar jellegére, sőt országos hírére utal I. Géza királyunk garamszentbenedeki apátságot alapító oklevele (1075). Ebben számos olyan közeli halászhelyet sorol föl, amelyeknek jellegzetes magyar neve máig ismeretes: *Sárostó, Eperjes, Sulymos, Kistisza, Kerektó, Horgas, Fehértó, Hosszúér*. Legnagyobb részük főleg Tápé körüli dűlőnevekben most is él.¹

II. Béla a dömösi prépostság alapítólevelében többek között említi *Győ, Tápé, Szer, Dorozsma* faluk, továbbá *Körtvélyes, Sártó* halastavak nevét. Az *Etei* néven emlegetett halastavat már tetszés szerint nyitni és zárni lehetett, tehát nyilván már halgazdasággal is számot vehetünk.²

A Sövényházáról, Hatrongyosról, Rábéről előkerült Árpád-kori sírokban sok hálósúlyt, halászedényt találtak,³ amiből hatalmas vízjárta területekre következtethetünk.

Feltűnő, hogy az Árpád-korban Szegedtől távoleső, sokszor éppenséggel nagyobb víz mentén elterülő számos monostornak, egyházi intézménynek van a Város közelében halastava, halászó helye. Így többek között *Ányás* a Szent Anyosnak szentelt tihanyi, *Mártély* a Szent Adorján mártírról nevezett zalavári, *Nándord* (Csany mellett) a bakonybéli, majd garamszentbenedeki apátság, *Alpár* a szávaszentdömötöri kolostor, illetőleg váci püspökség, a megye északi részén elterülő *Halász* az egri püspökség, *Győ* és *Tápé* pedig a dömösi prépostság birtokában volt.⁴

Tudjuk, hogy a hal régebben az esztendő nagyszámú böjti napjának volt eledele, húsétele. Úgy gondoljuk azonban, hogy a szegedi Tisza mentén található halászó helyek értékét nemcsak az annyiszor emlegetett halbőség adta meg, hanem az a kedvező körülmény is, hogy itt helyben mindjárt be lehetett sózni, és ezzel a szállításra, tárolásra alkalmassá vált.

A só- és halszállítással, a sókockák burkolásával függ össze az előzőekben tárgyalt gyékényszövés is.

Degré Alajos halászati jogunkról szóló jelentős vizsgálataiból⁵ tudjuk, hogy a tatárjárás után királyi kiváltságok halászati jogképeséggel ruházzák föl egyes városaink polgárait. Ezek tehát nem szokásjog alapján, hanem királyi jogosítvány birtokában halásznak.

¹ *Jakubovich E.*—*Pais D.*, Ó-magyar olvasókönyv. Pécs 1929, 29.

² *Szabó D.*, A dömösi adománylevelé hegy- és vízrajza.

³ *Reizner III*, 477.

⁴ *Györffy Gy.*, Az Árpád-kori Magyarország 881, 884.

⁵ *Degré A.*, Magyar halászati jog a középkorban. Budapest, 1939, 56, 102.

A városi polgárok nemcsak saját vizeiken halászhattak, de olykor máshol is bérelték a halászati jogot, hogy a piacot a városi halászok egészen kielégíthessék, és mások halszállítását a piacról kizárhassák.

Zsigmond király úgy intézkedik, hogy minden város a folyóvízben fogott hal egyharmadát, az állóvizekben, tavakban fogottaknak felét a királyi kamarának köteles beszolgáltatni.

Bár mindezeket szegedi forrásokból merített bizonyítékokkal nem tudjuk közvetlenül igazolni, mégis kétségtelen, hogy ez a jogállapot Szeged polgárságára, halásznépére is érvényes volt. Világos ugyanis, hogy a későbbi időkben a hódoltság alatt nehéz körülmények között a pozsonyi kamarának eljuttatott szegedi haltized kötelezettsége még a középkorba nyúlik vissza. Az sem vitás, hogy az évszázadokon át egészen a legújabb időkig szabadiparként, céhes kötöttségek nélkül virágzó szegedi halászat is a középkori királyi jogosítványban, majd pedig a féltékenyen őrzött szokásban gyökerezik.

A szegedi Tisza hatalmas középkori halbőségéről Bertrandon de la Brocquière tanúskodik,⁶ aki elmondja, hogy sehol sem látott olyan hosszú és vastag halakat, mint éppen itt Szegeden. Ezt egy évszázad múlva Oláh Miklós is megerősíti, amikor azt írja, hogy itt egy magyar forintért ezer, rófnyi hosszúságú harcsát, közte potykat lehet vásárolni.⁷ Hasonlóan emlékezik meg Taurinus is.⁸

Nyilvánvaló, hogy Istvánffy Miklósnak az 1514-ben fölkelt 3 ezer szegedi halászárról szóló tudósítása erős túlzás, amelyet két magyarázattal tehetünk némileg valószínűvé. Az egyik az, hogy Szegeden összeverődött környékbeli halászsokról van szó. A másik föltevés az volna, hogy a 3 ezer embernek nem volt főfoglalkozása a halászat, de polgárjogon halászzal is foglalkozott. A Városnak az 1522. évi tizedlajstrom alapján föltételezett 8 ezer léleknyi lakosságából kikerülhetett 3 ezer férfi.

A tizedjegyzékben egyébként nem sokan viselnek halászatra utaló nevet. Van 4 *Halász*, 2 *Varsás* és 1 *Harcsás*. A 3 *Piscator* talán már társadalmi elkülönülésre utal és halászati vállalkozót, halkereskedőt akar jelenteni.

A vállalkozásnak és terjeszkedésnek igen jelentős, korai dokumentuma, hogy a XVI. és XVII. század folyamán a Tisza felső folyásán és ottani mellékfolyóin mindenütt találkozunk *szegedi halász* néven emlegetett gyalmos halászsokkal. „Ők tudták legjobban — írja⁹ Takáts Sándor, akinek az első adatokat köszönhetjük — merre van a vizának járása, hol vannak az öreghal fogására a legalkalmasabb tanyahelyek, mint kell áradás után a Tisza fokjait berekeszteni. Ők értették legjobban nemcsak a *gyalom*, de a *kecsegeháló*, *koca-* vagy *bonaháló*, másként *bónéháló*, *kétközháló*, *pirityeháló* használatát. Mesteri módon tudták a tiszai gyalommal a harcsákat kopogtatni.

A gyalmos halászsok jobbára csak számos-, vagy köteleshalakat halásztak. Számoshalon mindig a nagyhalat értették. A vizákat sokszor kötélén tartották, ezek voltak a köteleshalak. Ilyenek még a tok, kecsege és sóreg. Amint tudjuk, ezek voltak a legkeresettebb és egyúttal legnemesebb halaink.

A régi összeírások és az urbáriumok több mint két századon át folyton emlegetik a gyalmos vagy szegedi halászsokat. A XVI. században Sárospatakon két *gyalomalja* szegedi halászárról esik szó.¹⁰ Egy-egy gyalomalja hat halászból állott. Az 1631. évi

⁶ *Szamota I.*, Régi utazások.

⁷ Idézi *Varga* 139.

⁸ „*Hic Marisus Tibiscum influit unde et piscibus abundant Zegedienses.*” [Stephanus Taurinus *Olomucensis: Stauromachia, id est cruciatorum servile bellum*. Edidit Ladislaus Juhász. 68.]

⁹ Takáts S., Emlékezzünk eleinkről. 208.

¹⁰ „*Gyalmos, alias szegedi halászsok rendtartása és szolgáltattja:*
Ezek az halászsok hatan vannak. Egy héten négy napot szolgálnak, úgy hogy annak az két napján, hétfőn és szerdán, az tilalmas földön halászárn, az mit foghatnak, annak két részét az úr számára

összeírás azonban már csak egy gyalomalját említi. Kenézlőn, Kesznyétén, Tholdon és több tiszamenti helységben szintén találkozunk szegedi halászokkal.

Nyilvánvaló, hogy e *szegedi halászok* a XVII. században már aligha születtek az ősi Városban, de szakmai utódaik őrzik a jellegzetesen szegedinek ismert munkatechnikát.

A halászat mint a népelelmezés egyik igen fontos forrása, a hódoltság alatt sem szűnik meg. Adataink ugyan szörványosak, de így is értékesek. A defterekben szerepel a *halféle*, *haltized*, ami a mesterség egykorú virágzását igazolja.

A Város és mellette Tápé nem feledkezik meg a királyi kamarának járó *haladó* küldéséről sem.¹¹ Ezzel elismerte a magyar király virtuális fennhatóságát és törvényeit is. Ennek főleg gazdasági okai vannak. A királyi Magyarországon való szabad közlekedést és kereskedelmet akarják vele biztosítani. Az csak természetes, hogy a Város előjárósága folyton a körülményekre panaszkodik, hogy felajánlását minél kevessebbre taksálhassa. A Kamara úgyszem ellenőrizheti.

1644-ben Tápé előjárósága e sorokkal indítja útnak a maga ajándékát:

*mi tápai bírák uraságtoknak esztendőről-esztendőre amint tartozunk, mostani esztendőre úgy mint 1644, küldjük magunk között való embertől 10 pozsárt 10 fogás nádashal, 30 fogás közhalat, mindenestül 100 hal. Eddig nem lehetett felküldönünk, mint elein, hanem uraságtok megbocsássák, hogy ennyire késleltünk, mert az sok csavargók miatt nem küldhettünk. Ez mostani kicsény ajándékot uraságtok vegyen jó néven. Datum in Tapé 13 October Anno Domini 1644.*¹²

A szegediek 1646-ból való kísérőlevele így szól:

köszönetünk és alázatos hűségünk ajánlása után Isten Ő Szent Fölsége áldja meg uraságtokat minden szöröncsés jókkal.

Az uraságtok kegyelmes parancsolatja szerint készültünk mindjárt az sós halakat, mennél többeket és jobbkat küldtünk uraságtoknak: melyeket hogy jó néven vegyen tőlünk és annyi inségben forgódó városunkat ő fölséginek, császár és király urunknak, hogy uraságtok commendálja, alázatosan kérjük uraságtokat.

Számos kamarai nyugta maradt ránk, amelyek a szegediek felajánlásait igazolják. Így 1685-ben a pozsonyi kamara 140 fogás halat és 120 szivatos pozsárt, azaz pontyot *kvietál*. A szivatos, máshol szivatolt, szivolt szó a szivol, szivatol szó származéka. Jelentése: fejhasítja, szijakra vágja a halat, hogy száradása egyenletesebb, gyorsabb legyen.

A hódoltság alatt a halsózás is változatlanul virágzik. Vidékre is jut belőle. Nagy-kőrösi tanácsi iratokból való: 1636. *Herczeg Istvánnak hozattunk Szögeddül uraknak való sós halakat 4 ft 35 d.*¹³

tartoznak az harmados halászbíró kezéhez szolgáltatni, az bárkában harmadrésze az öreghalnak az aprólékos hallal egyetemben az halászoké. Pénteken pedig és szombaton, valamit foghatnak, azt épen tartoznak az bárkához vinni és az halászbíró harmados gazda kezéhez szolgáltatni mind apróstul, de úgy, hogy annak is az aprólékjában tartozik ételekre valót adni az gazda, az harmados bíró. Ezek hatan az halászok minden esztendőben az gyalmot háromszor újítják az magok költségével minden személy 19 öl hálóval, egyszer-egyszer egyik-egyik halász esztendő által 57 öl hálóval. Az mikor pedig nem foghatnak, avagy alkalmatlan üdö el találja mulattatni velek az halászatot, vagy üdne, vagy egyéb háborúságos üdö, olyankor semmivel sem tartoznak, mivel egy héten ezeknek csak két nap engedtetett. Az gyalomnak peniglen felkészítése kötelekkel együtt legalább mindenik halász személyére feltelik hűsz-hűsz forintban. Esztendő által közönségesen redamegyen 120 forintjok, de ha többen készül is fel, az halászok tartoznak gyalmot venni. Gyalom hordozni való öreg csónakot peniglen az úr tartozik venni, melyben az hálót hordozzák. Az halászoknak az aratásra kimenni és ételekre valót keresniek szabadságok vágyon, az mikor az aratást Isten előhizza. "Makkai L., I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Budapest 1954, 191.

¹¹ Reizner I, 148, 149. III, 94, 478.

¹² Ezt és a következőt az Országos Levéltár kiadatlan anyagából közöljük.

¹³ Hódoltsági Okmánytár.

A jezsuita Szentiványi Márton hazánk nevezetességeiről írva (1699) azt állítja, hogy Szeged környékén bővében vannak a halak. Nem is tudják mind eladni, ezért disznót is hízlalnak vele.¹⁴ Ez a mód még a múlt században is járta, sőt a tanyai ember ma is megteszi, ha lepadó tavaszi vízállásban, vadvízben apró halak maradnak vissza.

*

A török hódoltság után a XVIII. század elejétől bőségesebb adatokkal tudjuk nyomonkísérni a szegedi halászat történeti sorsát.

A Szegeden táborozó (1705) Rákóczi Ferenc önéletrajzában¹⁵ ezeket olvassuk: „betegségem nagyon kínozott s folyton égő szomjúságom volt, és azt csak a Tisza vizével olthattam, melynek sárbűzű vize annyira tele van halakkal, hogy szinte alig lehet meríteni anélkül, hogy halat ne fogjon az ember.”

Cserery Mihály históriájában azt írja,¹⁶ hogy az 1711. évben „Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék. Annyira, hogy a számtalan halak a Tisza száraz fenekén künn maradván, nem győzték az emberek kifogdosni.”

A boszorkánypöröknek (1728) a szegedi halászáletet illető vádpontja volt, hogy a bűbajosok az halakat eladták az törököknek legyekért, olyan legyekért, amelyek mindenféle kirakott szőlő levelét, fa levelét és más afféle károkat szoktak tenni.¹⁷

E három anekdótikus jellegű adalék után vizsgáljuk tovább a szegedi halászat történeti néprajzát.

Már a XVIII. század derekán (1756) olvassuk, hogy a halászatból a szegedieket sem a Maroson, sem a Tiszán a Marostorokig a kisebb hálókkal kizárni nem lehet. A tanács nyilván a mindjárt jellemzendő fisérek piaci egyeduralmának ellensúlyozására, a kisemberek védelmére volt kénytelen így rendelkezni.

Ez a szabad hagyomány még a régi időkől öröklődött és többé-kevésbé változó formákban a legújabb időkig élt. Sok régi szegedi iparághoz (talicskás, hajóács, vízimolnár, szappanfőző, cincár) hasonlóan, a halásztársadalom is végig elhárította magától a céhes kötöttségeket. Ebben nyilván találkozott a város magisztrátusának csöndes támogatásával is, amely így próbált a szegény lakosain segíteni. Tudjuk, hogy a céhbe tartozás reprezentatív köteleességekkel járt és jelentős vagyonosságot követelt meg.

A szegedi halászok tehát sohasem alkottak céhet. Ennek ellenére mégis volt zászlajuk. Városunkban „mindig ösfoglalkozásnak tartatott — írja Tömörkény István¹⁸ — miként a földművelés, avagy a pásztorkodással járó állatnevelés. De azért mégiscsak társaság voltak. Céhládájuk nem volt, de zászlójuk volt, mert azalatt tartoztak együvé. Még ünneplő ruhájuk is formára volt csinálva: molnárszín posztó, meggy szín bársonyallérral. Még templomi superlátjuk is volt. Selyemsátor, amit templomjárás-kor a felsővárosi minorita barát fölé tartottak.”

Visszatérve azonban a XVIII. század elejére, a sövényházi tó harmadának halászatát Csókási Gergely, Sántha Mátyás és társaik 16 forintért és 6 nádas halért bérelték (1724). A Ballagító halászatát Huszta Pál, Rontó Mihály és társai a fogás negyedéért kapták meg (1725). Barát Imre és társai a Marostorok halászatát szintén ennyiért bérelték (1731). A Város a Vártó (tápai rét) halászó területét (1724) ősi jobbágy-

¹⁴ Idézi Varga 140.

¹⁵ Kovács J., Szegedi emlékek 60.

¹⁶ Idézi Reizner, I. 232.

¹⁷ Reizner, IV. 416.

¹⁸ Tömörkény I., Rónasági csodák 166.

falujának, Tápénak adta bérbe, hogy városunk *protectioja* alatt jobban előmehessen. Kikötötte azonban, hogy *midőn Városunk szükségére Bécsi méltóságoknak meghalásztatni kívánjuk vagy friss halat az idevaló Uraknak adadni akarunk, tartozzanak praevie adandó parancsolatunk mellett mind meghalászni, úgy az halat bé hozni, nem különben Városunk főbiráját is bőjti napokon egyszer is másszor is hallal látogatni.*¹⁹

E hagyományos laza közösséggel szemben a *fisér, ficsér*, ritkán *halfisér*, másként *halkepec* néven emlegetett halászati vállalkozók jómódú, sokszor csakugyan német származású szegedi polgárok voltak, akik a Város környékén levő ereket, fokokat, tavakat, de magának a Tiszának is egyes részeit bérbevették, és fogadott szegénysorsú halászberekkel halásztatták. Olykor egyszerűen csak a kishalásztoktól fogott hal összevásárlásával és eladásával foglalkoztak. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy ezzel szemben ősi jogon, kisebb halfogó eszközökkel minden halász szabadon halászhatott a Város vizein.

A szegedi halászatnak a fisérektől kezdeményezett, szervezettebb, mintegy nagyüzemi formája tette lehetővé, hogy Szeged városa a XVIII. század második felétől majd száz esztendőn át egészen a folyószabályozásig hazánkban nyilván a legjelentékenyebb halkereskedelmi központja volt. „Száz ezer mázsákra ment — írja önéletrajzában a szemtanú Kovács István —, amit magába Erdélybe szállítottak, mert a szegediek nemcsak a halfogáshoz, hanem annak földolgozásához is értettek. Jól tudták tisztítani, hasítani, szárítani, füstölni, gyékénnyel csomagolni, úgyhogy a szegedi szárazhalat évekig el lehetett tartani. Amint öreganyánk beszélte, számtalan külföldi kereskedő jött és itt nagy bevásárlásokat tett halból és halzsírból. Azidőben a leghíresebb halhasító telep volt a Porgány, Királica és az alsó Tisza jobb partján vagy 20—30 tanyán hasították a halat... A Tisza bal partja elkezdve Csongrádtól, le a Tisza torkolatáig, mindig kiemelkedett medréből ugyannyira, hogy legkevesebb 50 négy-szögöl mérföldnyi terület víz alatt volt. Képzeltető, ha abban a vízben elvetették a nagyhálót, néha egyszerre kihúztak száz mázsányi halat... Még e század elején egészen 1855-ig nem kevesebb, mint 4000 ember volt, aki halfogással, annak feldolgozásával vagy kereskedésével foglalkozott. Azt lehet mondani, hogy majd az egész Felsőváros.”

A folyószabályozással, gőzhajózással együttjáró megrázkódtatásokról, gazdasági és társadalmi válságról Okrutzky, magyarosított nevén Abafi Aurél szegedi királyi közjegyző, híres vadász, Kovács János és Lakatos Károly barátja értesít bennünket legkorábban.²⁰ Elmondja (1864), hogy a Tisza szabályozása előtt „volt a népnek nádja, gyékénye, fája, szénája, hala, tojása és vadja, tehát olcsón szerezhetette meg hajléka tetőjét, télre tüzelőjét, marhájának a takarmányt, a legelőt, magának a húsételt, téstájához a tojást.” A vízáradások aszályos évekre megtermékenyítették az ártereket, trágyázni nem kellett. Volt szépen takarmány is. „Szeged csak 14 év előtt évenként átlag 30—40 ezer mázsa halat adott forgalomba, most alig bírja a fönnebbi mennyiség nyolcadát kiállítani. Ezerek éltek a halászatból, éspedig jobban, mint most a kiszáritott téreken gyakorolt szántóvetésből.”

A XIX. század második felében megismétlődik a török idők szegedi halászáinak migrációja. Szeged vidéki, tiszai halászok kerülnek a Balatonra, és a maguk fejlettebb munkaeszközeivel, módszereivel, nem különben szakmai rátermettségükkel magasabb színvonalra emelik az itteni patriarchalis egyszerűségbe rekedt halászatot.

Már Herman Ottó írja²¹ nagy munkájában: „Ott, ahol a bérletek arányait megnövelték, hatalmas szerszámmal kitartóan kell dolgozni, ott a bérlő Szeged, Csong-

¹⁹ Tanácsí jegyzőkönyvekből.

²⁰ Okrutzky A., Szeged és környéke a sport terén. Vadász- és Versenylap 1864.

²¹ Herman O., A magyar halászat 312.

rad, Szentes halászeit szegődteti.” Ezt Jankó János újabb kutatásokkal is kiegészítette.²² Tőle tudjuk, hogy a tiszai halászok a Balaton déli medencéjében bérelték ki a vizet. Egy bérlő, a szerb Vargucza hozta az öreghálót a Balatonra. Szigligeten a tiszai halászok bejövetele 1864-ben történt. A balatonedericsi halászok úgy tudják, hogy a szegedi halászok 1866—1868 táján jártak itt, akik az öreghálót idetelepítették. Először Meszesgyőrök halásza tanulták el a kezelését tőlük. A szegedi halászokra a vörseiek is emlékeznek, akik a balatoni halak kipusztulását éppen a szegedi halásztól meghonosított öreghálónak tulajdonítják. Tihanyban a *szárnyasvarsát* és az *apacs* nevét szentesiektől veszik át.

A fonyódi öreg halászok, akik a szegedi halászokat jól ismerték, mondták el Jankó Jánosnak, hogy a *tanya* szó a Balaton mellékén kizárólag a szegediek után terjedt el. Itt addig a *vonyó, vető, készítés* járta.

A szerb Vargucza bandája tanította meg először a meszesgyőrökieket, hogyan kell a parás öreghálókkal, azaz gyalommal nyáron is halászni. Innen került át Edericsre, és innen tovább. Az új hálóval új szavak is meggyökeresedtek. A nép többnyire maga mondta Jankónak, hogy ezt vagy azt a szót szegedi halásztól vette át.

Egyes tihanyi halászok szerint a szárnyasvarsát ide szegediek hozták, azelőtt nem ismerték. A tihanyi varsa alakjával egyezik a szigligeti is: kétszárnyú, egyvörscsökű, háromabroncsú. Ők az edericseiktől, ezek ismét a szegediektől tanulták el. Ugyanilyen alakban ismeretes Badacsonytomajban, Kilitin, Zamárdiban, Szárszón és Lellén. Az egyezés oka az, hogy Jankó János szerint „a népnek volt ugyan annyi ideje, hogy e szerszámot és kezelését a szegediektől megtanulja, de a halászati törvény életbelépeése nem engedett elég időt arra, hogy azt az adott helyi viszonyok szerint átalakítsa, megváltoztassa.” A Herman-közölte szegedi szárnyasvarsa és Jankó rajza, leírása teljesen egyezik egymással. Átvették a szegedi *vörscsök* szót is.

Öreg balatoni halászok állítása szerint a *vetőháló* itt a tiszai halászok bejövetele előtt ismeretlen volt. A kilitiek pontosan megmondták, hogy az itt *dobóháló* néven emlegetett első vetőhálókat a tiszai halászok hozták be a múlt század hatvanas éveiben, sőt a Klosz nevű siófoki kereskedő hozatta ezt a hálófajtát Szegedről. Nem tudott általánossá válni, csak Kilitin, Siófokon, Zamárdiban és a fonyódi berekben használták.

A *borító* ősi balatoni szerszám, azonban a tiszai halászat ideig-óráig erre is hatott. Badacsonytomajban, Kilitin és Zamárdiban előfordult olyan borítóháló, amely kétsoros — öregebb és apróbb szemű — hálóval volt borítva. Márpedig Herman szerint az, hogy a tapogató többsoros hálórendszerre van fogva, egyenesen a Szeged vidéki kávástapogató sajátja.

Újabban Lukács Károly annak a véleményének adott kifejezést, hogy a tiszai hatásokat a Balaton halászatába szentesi és Mindszenti halászok közvetítették.²³ Így aztán szerinte aligha felelnek meg a való tényeknek Herman Ottó és Jankó János adatai, melyek a szegedi halászok szerepét hangsúlyozzák. Így tehát két nagyérdemű, tudományos erkölcsében feddhetetlen tudósunk megbízhatóságát vonja kétségbe. Azt hisszük, hogy Lukácsnak fenti állítása helytelen, fogalmazása merev, mert az alább idézendő *egykorú* szegedi ujságcikk²⁴ alapján is a régi balatoni halászok emlé-

²² Jankó J., A Balaton melléki lakosság néprajza. 313, 325, 338, 340, 365, 371.

²³ Lukács K., Tiszai hatás a balatoni halászatban. Ethn. 1951. Nem lesz talán érdektelen itt megemlíteni, hogy Lukács Károly dolgozatának megjelenése után azonnal „Szegedi halászok a Balatonon” címmel kis, kiegészítő, illetőleg helyreigazító cikket juttattunk el az Ethnographia szerkesztőségének, amely azonban ismeretlen okokból nem közölte, sőt vissza sem küldötte. Így aztán Lukács Károly állításai szakmai közvéleményünkben nyilván véglegesnek tetszenek.

²⁴ Szegedi halászok a Balaton taván. SzH. 1864, 57, sz. Vö. még ehhez Nyíri A., A kiháló szentesi víziélet néprajzi és néprajvi maradványai. Alföldi Tudományos Gyűjtemény II. Szeged, 1948.

kezetét, nyomukban pedig Herman és Jankó értesüléseit a szegedi halászok kirajzásáról cáfolhatatlan igazságnak kell elfogadnunk:

„Igen, a derék szegedi halászok ezévből (1864) a Balatonra is eljutottak. Nem tartjuk itt helyenkívülinek megemlíteni, hogy nálunk [azaz: Szegeden. B. S.] az igen kifejlett halászat, hentesség és szappanfőzés céhen kívül úzótt szabad iparágak, és ezeknek az iparszabadság mitsem árt. Ellenben a többi úzni nem tudó iparágak, póráz nélkül dobatva, az iparszabadoság tengerében fuldoklanak. A fejletlen iparéltre az egész korlátlan szabadosság káros voltát elégszer bizonygattuk. Itt azonban ez egyszer leginkább arról akarunk szólni, hogy a balatoni halászati jog bérlője, E. úr ezévből ügyességükről jóhírű szegedi halászokat alkalmazott a Balaton taván, és e halászok a halászeszközöket csak Szegeden bírják célszerűleg elkészíttetni. A viszonyok változnak, de az ügyes ember, ha egy téren leszorul, más téren bírja képességét fogatosítani.”

Mindez természetesen nem zárja ki az ősi szegedi példakép szerint dolgozó mindszei és szentesi halászok derekas közreműködését sem, amelyről Lukács Károlynak csakugyan jelentős mondanivalója volt.

A szegedi halászat jelentősége a régihez képest a múlt század utolsó évtizedeiben aláhanyatlott, elvesztette szinte évezredes jelentőségét.

A szegedi halászgazdák, fisérek más vizeken próbálnak szerencsét. Így — mint önéletrajzában olvassuk²⁵ — Bitó János 1878-ban öt társával kibérelte a Pallavicini-birtok vizeit. Ezek: a *Péteri Fehértó*, *Csaj*, *Dongér*, *Kurca*, továbbá a *Tisza* Csanytelek és Ányás közötti szakasza. Az évi bér 2200 forint és heti 20 kg *konyhahal* volt. Ha az őgróf családja a birtokon tartózkodott, akkor annyi halat kellett beszolgáltatni, amennyit kívánt. A költségek székere történt. Erre rakták föl a nagyladikot, bárkát, nagyhálót, meg az egyéb cókmoikat. Mint írja, olyan bőséges volt a halfogas, hogy 7 hét alatt kikeresték a 3 évi bérlet összegét. beleszámítva a költségeket és szerzőszámok árát. Bitó János később a gyevi Tiszát árendálta, ebbe azonban belebukott. 1885-ben a bélyei rét halát vásárolták meg és hordták bárkán haza. 1887-ben Pálicson dolgozott szegedi halászaival. 1889-ben a szegedi Tiszát eredménytelenül bérlte, majd újra Pálicsra, később az adorzáni Tiszára, Kanizsára megy. 1895-ben az egyik Széchenyi gróf birtokának dunai szakaszát bérlte Gombos alatt.

A hal Szegedre szállítása olykor veszéllyel járt. „Ha december elején — írja máshol Bitó János²⁶ — amikor végeztünk, már erős téli idők jártak: fagyok, ködök, mert az evezőre nagy átok a jég, a ködben meg nem látni és ott a Duna rettenetes széles, egy egész tenger. Úgy mondjuk azt mi, szegedi halászok, hogy nagy tál víz az a Duna. 10—12 nap megtartott, míg a Tiszatorokhoz értünk, és addig mindig az Isten kezében voltunk mindenestől. Attól függött az életünk, vagyunk, hogy jön-e a köd, támad-e fergeteg. Különösen a kossovai széltől féltünk, mert az olyan különös természetű volt, hogy felhajtotta a Dunát a szulinai torkolattól egész Bécs városáig és irgalmatlanul elbánt minden hajóval.

Egy hétfői napon indultunk el a 400 mázsa prima hallal terhelt gyönyörű szép hajómon, elég rendes időben. Átereszkedünk úgy 6 óra tájt az újvidéki híd alatt, és nekifordítom az én szép bárkámat a nagy útnak. Hát elkezd pöszögni a déli szél. Fúj, fúj, ez már a kosovai szél. Még a karlócai sarokig érünk, csak mehetős. Ott enyhelyen vagyunk, de aztán ki az egyenes szörnyű nagy vízre. Ott már nincs menekvés és fúj a korsovai szél teljes erővel, akár ha az ördögök maguk fújnak.

Itt már akár volna evező, akár sem, nem használ az emberi erő semmit. Azt a parancsot adom csak az embereknek, hogy az legyen minden, de minden gondjuk, a

²⁵ *Bitó J.*, Az én kiskirályságom 61.

²⁶ U. ott: 110.

nagy evezőkkel úgy dirigálni a hajót, hogy a hullám oldalba ne kaphassa, mert akkor végünk, fölfordít, elveszünk.”

Máskor — írja alább — „a Dunáról lefelé jövet, Kanizsa alatt kezdtünk befagyni. Még hozzá olyan vastag köd ereszkedett, hogy a hajó orrát nem láttuk, nemhogy a partot vagy irányt. A vasmacskát a hajó orrára tettem, hogy a jeget vágja. Lassan haladtunk is volna, de hiába, ha a köd miatt nem bírtunk tájékozódni... Szerencsére egy hirtelen jött szélroham elfújta a ködöt... Erősen zajlott még a jég, de a mi vasmacskánk vágta elől. Éppen este 7 órát harangozták a barátoknál, mikor a Boszorkánysziget mellett elhúztunk.”

Századunkban a *kishalászok* a küzdelmet már nem bírva, a fisérek üzleti érdekeltségéhez tartoznak, akiknek tőkájük, szerszámuk, összeköttetésük bőven van. Így a halászat is törülmetszett kapitalista vállalkozássá fejlődik.

A szabályozás, ármentesítés, gőzhajózás nyomán teljesen oda a Tisza hajdani legendás halbősége. A két világháború között már a mesterséges halastóvá alakított, ártézi vízzel talált *Fehértó* gondoskodik a halevő Város szükségleteiről.

A tiszai: szegedi, tápai, gyevi halászok 1945 után szövetkezetbe tömörülnek. Munkájukat eredményesen folytatják.

Föllendült a sportszerűen űzött horgászat a Tiszán, de a téglagyárak felhagyott kubikgödreiből is. Társadalmi különbség nélkül mind többen töltik szabad idejüket a vízparton, jó levegőben, napsütésben. Ebben a foglalatosságban mintha a szegedi nép ősi tiszaszeretete is kifejezésre jutna.

*

Úgy érezzük, hogy a halászélet bemutatása munkánk egyik legvázlatosabb fejezete. Úgy írtuk meg, ahogy tudtuk, és nem amennyire szeretnénk volna. A halászember barátságos, de rendkívül szóatlan. Ha talpa alatt földet érez, nem válik méltatlanná káromkodós szegedi fajtájához. A vízen azonban vigyáz, hogy el ne szólja magát, ne szidalmazza az égietek, akiktől — hite szerint — élete és zsáknya függ. Akinek itt mégis káromkodás csúszik ki a száján, azt bizony könnyen kirakják a ladikból és erre az alkalomra kizárják a munkából, tehát a részesedésből is. Föltehető, hogy a káromkodásért régebben Szegeden is büntetés járt, bár erre adatunk nincs.

A halász mintha még felvilágosodott, tiszteletlen napjainkban is szorongásokat hordozna magában. Sokat ad az előjelekre, hisz a szómágiában. Nem biztos, hogy amit elmond, hibátlanul megfelel a valóságnak. Nem akarja magát és tudományát kiszolgáltatni idegennek. Fél, hogy valamiképpen rajtaveszt, vagy legalábbis a rövidebbet húzza.

Úgy véli, ha reggel vízre menet először asszonnyal találkozik, nem lesz szerencséje. Hasonlóképpen ha halászni indul, és útközben megkérdezik tőle, hogy hova megy. Ilyenkor vissza is fordul. Viszont, ha férfivel találkozik, főleg cigánnyal, akkor szerencséje lesz. Az éjszakai halászat a *Halászcillag* járásához igazodik. Ha már nincs az égen, hiába minden fáradozás.²⁷ Ha a halász felesége pénteken mos, akkor az urát a vihar a vízen utoléri, sőt villám csap bele a bárkába.

Kálmány Lajosnak²⁸ még sikerült a szegedi halászok vízi ellenségeiről szóló hiedelemvilágot, mondakört fölgyűjtenie. Ebből mi már csak töredékeket hallottunk.

Jól ragadja meg Kálmány a szorongás lényegét: „a halásznép a halakat fogva, a víz gazdagságát pusztítja, mit a víz őrző birtokosai, a nép felfogása szerint minden kárpótlás nélkül annál kevésbé engedhetnek meg, mivel a víz egyszerű használatáért,

²⁷ Kálmány L., A csillagok nyelvnyományainkban 9.

²⁸ Kálmány L., A magyar halászok vízi ellenségei. Ethn. 1895, 102, 105.

a vízhordásért is áldozatot követelnek... A Tiszából vizet merítők egy keveset vissza-lötytyentenek engesztelésül a víz elvételéért, hogy a varázs ne ártsen. Ha a kiengesztelést elmulasztja a halász, bajba jön, miről nem is felejtkeznek meg a tápaiak, mikor azt mondják, hogy minden vízenjáró embernek kell valamit dobni a vízbe — tudni illik áldozatul —, hogy szerencsétlen ne legyen, különben belehal. Bajba kerül a halász továbbá, ha úzóbe veszi, megbántja a vízben uralkodó szellemeket.”

A halász állandóan képzelődik. Ha hálóját nem bírja húzni, az az érzése, mintha valaki alulról megfogta volna. Ha csónakja nem abban az irányban halad, amerre ő gondolja, sőt felfordul, süllyedni készül, akkor is gonosz tör a megmontására.

Kálmány szerint a leggonoszabb vízilény a *Hóttembőr*: „holtnek színleli magát, pislogó szemmel, meredt testtel úszkál a víz tetején, hogy a halászok holtnek gondolván, csónakjukba bevegék. Mit ha sikerül elérnie, a csónakot elsüllyeszti, és a benne levőket lakásába beviszi. Máskor megakasztja a halászok vízenjáró eszközét, megfogja a hálót, csomóit ki is oldja, szóval akadályozza a halászást.” P. Gulácsy Irén, a szegedi származású kiváló írónő, a mondát kétízben is felhasználja.²⁹

Az egyszeri halászárról beszéltek Kálmány szerint, hogy egyízben mitsem bírt fogni. Elkéseredésében ezt mondta: nem bánnam én, ha dögöt fognék is! Mindjárt ott termett a holtember. Akkor ijedt meg a halász, és egyre hajtogatta; Uram Jézus, segíts mög! Erre aztán azt felelte a holtember: Köszönd az Istenődnek, mert ha azt nem mondom, möghalsz.

A *Víziembőr* színe fekete. Keze, feje olyan, mint az emberé. Lába nincs, csak farka, mint a halnak. Hallal él, karddal, késsel jár. Az embert is megfogja, leviszi a víz fenekére, és ott megeszi. A csónakot felforgatja, a hajót limbálja. Engesztelésére valamit a vízbe kell dobni.

A *Feketegyermök* a gyeviek hagyományában élt. Kecéző halászok egyszer azt vették észre, hogy a csónakjukban van a Feketegyermök. Hol a csónak orrában, hogy a farában vigyorgott. Próbálták megfogni, azonban nem sikerült, mert amint feléje csaptak, kibukott a csónakból. Gulácsy Irén *Feketebarát* néven hallotta emlegetni.

A *Vörössipkás* emberi alakban jelent meg, vörös sipka volt a fején. Azt mesélték róla,³⁰ hogy egyszer egy révész át akart menni a Tiszán, és csónakjában ott látta a Vörössipkást. Evezőjével agyon akarta ütni. Amikor azonban feléje csapott, a Vörössipkás már bele is bukott a vízbe. Sapkája leesett a fejről és a csónakban maradt. A révész hazavitte. Nemsokára azonban dudaszóval jöttek érte, a révész tanácsosnak látta visszaadni.

A *Víziördög* kénye-kedve szerint mindenné át tud változni. Tápén egy halász nagypénteken halászva, fekete potyka képében fogta ki a Víziördögöt, de alig húzta ki a vízből, mindjárt kutyává változott. A csónak, bármennyire iparkodott volna is vele a partra, csak lefelé haladt. Erre a halász megijedt, kalapját megemelve fohász-kodott Istenhez, mire azután ki tudott jutni a partra. A kutya azonban nem maradt el tőle. Amikor a halász meghalt, odaült a keresztjéhez.

Szintén Kálmány Lajos szól a *Szűzlány* nevezetű vízilényekről, akiket a szőregiek emlegettek: a tengerben élnek, szépen dalolnak. Csomóban ülnek a vízben, amikor a dalolásba fognak. A *vízisárkány*, *víz őrzője* folyóban tartózkodó sárkányalak, amely terjániak szerint időnként áldozatokat kíván magának.³¹

²⁹ P. Gulácsy I., Átal a Tiszán. Kolozsvár 1928, 72, 121.

³⁰ EA. 2809.

³¹ EA. 2811, 28 2.

Tömörkény örökítette meg³² a *Süvöltő* emlékezetét: „Tápé alatt annyira megapadt a Tisza, hogy a Süvöltő kidugta fejét a vízből. Ez a Süvöltő az a kísértet, aki a hajósokat, halászokat, lóuszatókat lehúzza a víz fenekére.” Máshol még hozzáteszi: „A halászt a ladikból beszívja magához a vízbe, és ott elemészi.”

Nagy szorongást vált ki minden vízenjáróból, így a halászból is az *örvény*, török eredetű tájszóval *limány*, amelyet névmágiás szorongásból éppen a halászok patrónusának nevével iparkodik megszelídíteni, ártalmatlanná tenni, és ezért *Szent Pétör vize* néven emlegeti. Keletkezését a helyi monda³³ így adja elő: *mikor Krisztus Urunk Szent Pétörrel utazott a Tiszán, főfelé möntek. Aszongya Szent Pétör: nem lehetne az égyik oldalának főfelé, a másiknak léfelé folyni? Aszongya Krisztus urunk: ha az égyik ódala főfelé folyna, a másik mög léfelé, a hajósok úgy ébizakonnának, hogy nem lehetne velük birni. De Szent Pétör addig erősködött, még Krisztus Urunk mög nem tőtte, hogy az égyik ódala főfelé folyt, a másik mög léfelé. Mikor osztán léfelé gyüött Krisztus Urunk a Tiszán Szent Pétörrel, a hajósok főfelé möntek, osztán mégjobban káromkodtak, mint azelőtt. El vótak bizakodva, hogy most mán könnyen möntek főfelé. Akkó bánta mög Szent Pétör, hogy Krisztus Urunktul azt kérte, hogy a Tiszának az égyik ódala főfelé folyjon, a másik mög léfelé. Akkó mán azon könyörgött, hogy Uram, Teremtöm csak folyjon úgy, mint azelőtt. Krisztus Urunk osztán visszafordította, de az örvényt, a limányt möghatta a vízön, hogy a hajósok még nehezebben járjanak, mind azelőtt jártak. Az örvény a Szent Pétör vize, mert az égyik ódala főfelé mén, a másik léfelé.*

Tömörkény István megfigyelése szerint „a part mellett olyan helyen, ahol szirtes a part, szokott lenni a limány. Ahol a víz örvényes és kavarog.”

Máig *buzgár* néven emlegetik a szegedi halászok a Tiszának azt a forgó, örvénylő részét, ahol vakforrás buzog föl. Úgy is mondják ilyenkor, hogy a víz *buzgárik*.

A szegedi halász, vízenjáró úgy ismeri a Tiszát, mint a tenyerét. Hagyományosan tudja, hol vannak a jó halászhelyek. Ezeket azonban sokszor még társainak sem árulja el. A Tisza régi ereinek, fokainak, halászhelyeinek nevei: az Algyő és Nagyfa közötti szakaszon *Lányokágya, Sárkányfoka, P...látó, Hérnyákódal, Kiskert, Pepe-nyér, Nagyélet, Kiselet*, együttesen *Elet, Kosd, Porgány, Porgányalja, Nagyvártó*. A szegedi Tiszán: *Vesszős, Sebős, Marostorok*, hajdanában *Tündérhát, Svábok porondja* (ma: strand), *Katonákföle, Katonákalja* (az utászok boszorkányszigeti gyakorlóterétől északra, illetőleg délre), *Nemtudom*, éspedig *Fölsőnemtudom, Alsőnemtudom, Remény, Tombáczfok, Krokodilus, Kerekkü, Kettősvíz* (az országhatárnál).

Inczei Géza³⁴ régi hatósági iratokból (1845) még a következő, tudomásunk szerint a folyószabályozás után már csak dülönévként élő halászhelyeket jegyezte ki: *Malajdok*, éspedig *Kismalajdokalja, Kútasmalajdok, Székesmalajdok, Zsegenye, Bogdánhogy, Búdóstó, Taposdombja, Farkasfenék, Hosszútóhát, Csimota, Kútasfoka, Kis-telek, Kiskaróca, Csíkosér, Kereksulymos*.

Ismeretlen fekvésű: *Hódi Geci högye, Hódi Geci dērēka, Mestőrfoka, Hortyos, Kerekenye, Tüsökalja, Telekalja, Nagyvetetorka, Csordacsapás, Sulymoskődök, Sebősfok, Határfa, Kisér, Csaté, Nagy Pétör örvénye, Kiscsimota dērēka, Nagyfűzfás*.

A szegedi halászok nyelvén *alsóvíz* a Tiszának a Várostól délre, *felsővíz* pedig északra eső része.

*

³² Tömörkény I., Bazzarózsák 30, 70.

³³ Kálmány L., Világunk alakulásai 18.

³⁴ Inczei G., A Tisza—Maros szöge halászatának nyelvi emlékei. A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve. Szeged 1961. Kny.

A halásznak természetesen páratlan a halismerete is. Nemcsak hogy megnevezi az egyes fajtákat, hanem ismeri a természetüket, és eredményes halászatuknak fortélyait is.

A Szegeden ismert és emlegetett halfajtákat először Dugonics³⁵ sorolja föl: „Csodálatos nagy számmal úszkálnak ezen időben a sok-féle halak: úgy-mint a pettyegedett högyös-órú *Sőregők*, a nagy-szájú, hal-héjhatlan *Harcsák*, a piros-szironnyájú kövér *Pontyok*, a föl-állott órú szálkátlan *Ketsegék*. Untig elég *Dévér*, *Süllő*, *Búcó*, *Márna*, *Menyhal*, *Sügér*, *Compó*, *Kárász*, *Tok*, *Viza*, *Czigányhal*. Szám nélkül a *Gárda*-keszegek, a *Kerek*-keszegek, a *Jász*-keszegek, a *Tamás*-keszegek, a *Vörös-szárnyú*-keszegek.”

Tömörkény is rögtönöz³⁶ egy kis felsorolást. Említi a harcsát, potykát, kecsegét, durbincot, keszeget, majd így folytatja: „Vannak még a vizecskében jó számmal különféle más halfamiliák is. Például a *kárász*, a *leánykancér*, a *bagolykeszeg*, a *száp*, a *balin* meg a *compó*. Következik a *kardos*, a *mennyhal*, a *sügér*, az *évahal*, a *búcó*, amelyet ugyan kócnak is neveznek. Azután jön a *kössüllő* meg a *csík*, a *ponty*, a *fogas-süllő*, a *csuka*, a *vörösszárnyú kancér*, és sereghajtó gyanánt a *rózsás márna*.”

Most vizsgáljuk meg a szegedi halászok halismeretét (á-b-c sorrendben):

balin (Aspius rapax)³⁷ Népetimológiával *balinthal* néven is;

barátkóc (Aspro zingel). Másként *kóc*, *barátf...*, *cingli*, régebben még *magyarkóc*, *orsóhal*. Mai halászok szerint a *durbincs* is azonos vele.

bondárhal Tiszaszentmiklóson emlegetett húsos vastag, sötét színű halfajta, amelynek meghatározása nem sikerült.

búcó (Aspro vulgaris). Kálmány *bucú* alakban is följegyezte. Már Dugonics emlegeti. Herman Ottó hallotta *pocokfarkú* nevét is.

búcókeszeg (Aspius rapax). A nevet Nátly József jegyezte föl

compó (Tinca vulgaris). Más helyi nevei: *cigányhal*, *vargahal*.

csabak (Aspius rapax), tehát voltaképpen a *búcókeszeg*. Ma már nem ismeretes, de Nátly és Bertalan Alajos még hallotta. Más régi neve *hatszárnyú keszeg*.

csík (Cobitis fossilis) tanyaiak ajkán *halcsík*. A szabályozás előtt a szegedi rétségekben rengeteget fogtak belőle. Népünk leginkább káposztába főzve élte. Ez volt a *csíkoskáposzta*. A felsővárosi *Csíkos* családnév nyilvánvalóan a hajdani *csíkászat* emlékezetét őrzi. Régi szólás: *eleven mint a csík*.

csuka (Esox lucius). Aki hallgat, mert ludas valamiben: *hallgat mint a csuka*. Kálmány szőregi följegyzése szerint³⁸ a csuka szent hal, mert fejében megvan Jézusnak minden kízó eszköze: lándzsa, kalapács, söprű, nádszál, kereszt, minden. Ezért a zsidók nem szeretik enni. Más vélemény szerint viszont a makai kóserzsidóknak kedvelt eledele volt. Tömörkény megörökítette, hogy a gyerekek „a száraz csuka szironyát kitépdesték a bálokból és multság gyanánt szopták. Nagyon jó, sós ízű volt, mind kiette a szájuk szélét.” Lakatos Károly hallotta *zsidókrokodil* nevét is.³⁹

dunahal (Chondostoma nasus). Más neve *patuszkeszeg*, *patusz*, *patus*, *patisz*, *feketebélű*, *glider*, *tintalopó*. Gyomornedve fekete.

durbincs (Acerina cernua). Számos régi szegedi kocsma, kisvendéglő neve, cégére is volt.

évahal (Abramis vimba).

³⁵ Dugonics A., Etelka I. 224.

³⁶ Tömörkény I., Bazsarózsák. 68; Vö. még Bertalan A., Tiszai halak az országos kiállításon. SzH. 1885, 77. sz.; Továbbá Herman O. szójegyzéke.

³⁷ A nomenclatura nem mindenütt egyezik: az újabban elfogadott tudományos megnevezések helyett megmaradtunk Herman Ottó terminusainál.

³⁸ EA. 2809.

³⁹ Lakatos K., Vadászati és madarászati emlékeimből 140.

harcsa (*Silurus glanis*) a legkedveltebb szegedi halfajta.
hecíng: Kovács⁴⁰ Jánostól említett silány halfajta. Meghatározása nem sikerült.
ilonahal (*Perca fluviatilis*). Régi neve: *ilonka*. Az a hiedelem, hogy föltűnése halszükét jelent.

kárász (*Carassius vulgaris*). Fajtái: *napkárász* (*Rhodeus amarus*), *potyemkárász*, vagyis kárással kereszteződött, elkorcsosult pontyfajta.

kecsge (*Acipenser ruthenus*), szegediesen *kecsöge*, *kecsige*.

keszeg, másként *keszég*, Terescsényi György hallomása szerint *fehérhal*,⁴¹ kihalt nevén *peszmege*. Mint Nátly József mondja: „minden magyarnál esméretes hal. Itt a szegedi környéki Tiszában ezen neveit esmérjük: *Butzókeszég*, *Dévér keszég*, *Galla keszég*, *Gelesztás* vagy *Pohos keszég*, *Bagoly keszég*, *Jász keszég*, *Ilonka keszég*, *Vadász keszég*, *Kárász keszég*, *Karda keszég*, *Kerek keszég*, *Hosszú keszég*, *Marti keszég*, *Pápa keszég*, *Veres szárnyú keszég*, vagy *Piroska keszég*, *Szápo keszég*, *Tamás keszég*, *Tsabak* vagy *Hat szárnyú keszég*; igen hasonlít a vezérhalhoz az *Élés keszég* vagy *halélés*.” Egyéb, halászainktól emlegetett fajtái: *bodorkeszég*, *karikakeszég*, *patuszkeszég*, *szilvaóru keszég*. Ilyen még a tápai *levélkeszég* is.

A keszeg a boszorkánytétemények között is föltűnik. 1734. *Menj, végy egy eleven keszeget, hozd hozzám. Azzal megcselekszem, hogy megkerül az elveszett pénzetek. Úgyis cselekedett az fatens társa: oda vitte az eleven keszeget. Annak utána circiter harmad napja megtalálták az elveszett pénzüket.*⁴² Részletesebben: *azon hordóbul, melyből elveszett az pénz, vígyen neki az fatens egy darabocskát, három karácsonyi diót, egy eleven keszeget és egy szántó laposvasat.*

Koncér. Két fajtája ismeretes: *lánycóncér* (*Leuciscus virgo*). Tömörkény említi,⁴³ de a mai halászok már nem ismerik. A másik a *vörösszárnyú koncér* (*Scardinius erythrophthalmus*), másként *piroska*.

küsz (*Alburnus lucidus*), másként *szélhajtóküsz*. Nevét onnan kapta, hogy rajokban jár szélvédett helyekre.

márna (*Barbus fluviatilis*). Más neve *zsidóhal*, mert különösen a makai orthodox zsidók kedvelték. Másként *marci*, *mártonka*, ha nagyra nőtt: *nagymarci*. Tömörkény-nél⁴⁴ fordul elő a *rózsásmárna*, erről azonban a mai halászok már nem tudnak.

menyhal (*Lota vulgaris*), népünk ajkán inkább *mönyhal*. Sűrű varsával fogják december—március között. Nem kedvelik. Ha kénytelenek megenni, lehúzzák a bőrért és csak sütvé élik. Főzve pocsolózik.

némötkóc (*Aspro vulgaris*). A szó már nem él, Herman Ottó jegyezte föl.

nemhal (*Gobio vulgaris*). Értéktelen fajta.

pasztárpony ponty és kárász keresztezéséből származó, igen jóízű, erős húsú halfajta, amely a Palicsi tóban él. Másként *pasztár*.

persling (*Perca fluviatilis*). Más nevei: *persli*, *duber*, *süger*.

p...vágó (*Cobitis taenia*).

potyka (*Cyprinus carpio*), XVII. századi iratokban *pozszár*, köznyelven *ponty*. Egyik fajtájának az ismert *tűkörpony* a neve.

sőreg (*Acipenser stellatus*). „Csudálatos nagy számmal úszkáltak ezen időben... sokféle halak, úgymint pettyegetett, högyös orrú Sőregök.”

süllő (*Leuciperca sandra*). Bitó János megjegyzi,⁴⁵ ha másfél kg-nál nehezebb,

⁴⁰ Kovács 272.

⁴¹ Terescsényi Gy., Aranyhomok 120.

⁴² Reizner, IV. 502.

⁴³ Tömörkény I., Bazsarózsák 68.

⁴⁴ Uo. 69.

⁴⁵ Bitó 82.

akkor már *fogas*, *fogassüllő* a neve. Van még *kövisüllő* (*Leucioperca Volgensis*), más-ként *tarkasüllő*.

száp a szápkesség neve Tömörkény hallomása szerint.⁴⁶

tok, *tokhal*. Fajai: *csillagtok*, azaz *sőreg*, *szintok* (*Accipenser glaber*), *vágótok* (*Accipenser Güldenstädtii*), Tömörkény István szerint *szúkkal*.

viza (*Accipenser Huso*). Ritka.

A halászok szóhasználatában van még *barahal*,⁴⁷ azaz pocsoltyában nevelkedett hal, amelyet *kifürdetnek*, továbbá horogra akasztott apró *csalihal*. Nagy áradások után a gödrökben visszamaradt, elpusztult *dőghal* tanyai vadvizes helyekről disznóeledelül szolgál. Az olcsó halfajtának olykor *garashal* neve is járja. „Előbb a kishalak kerülnek a hagymás, paprikás lébe. Mert ízes bár — írja Gulácsy Irén — a nagyhal is, de az apraja teszi csak igazán: cigányhal, garashal, keszeg, sügér, meg a durbinsc!”

*

A hálnak halászaink szóhasználata szerint van *kopoltyúja*, továbbá *szironnyája*. Nátly József így határozza meg: „szilvány, haltüdő, hálnak kopoltyója alatt levő sok rétű vereslő rész, mely által lélegzetet vesz. Ennek pirosságáról lehet megismerni, hogy eleven-e még.” Van továbbá *bajusza*: tapogatószerve, *állaszárnya*: hónaljúsószárnya, *szárnya*: úszószárnya, *hasaszárnya*, *sörénye*: hátúszószárnya, *bognárja*: a potyka és márna első fűrészcsontsugara, *péze*: pikkelye, *ikrája*, tápaiasan *kásája*: petéje. Dugonics András szerint a kapzsi ember az *ökörben* *ikrát* kereset.⁴⁸ Van *teje*: ondója, *pattyantyúja*: úszóhólyagja. A vizának, toknak, kecségének *zuzája* is van.

A vízben sikló, haladó hal *pántlikáz*.

*

A madarak, halak mellett röviden szólnunk kell a Tisza, illetőleg vizeink egyéb, népüktől számontartott állatvilágáról is. Egy része csalétkül, horogra is kerül.

Különös korányári jelenség a *tiszavirágzás*, amikor a *tiszavirág* (*Palingenia longicauda*), Herman Ottó hallomása szerint⁴⁹ *vízivirág*, halászok nyelvén inkább *kilisz*, *kelisz*, azaz kérész.⁵⁰ Álcájáért virágzás idején a víz színére feljönnek a halak lakmározni. Ilyenkor a halász résen van. Kivetni a lapos horgokat rájuk: a kérésszel együtt azután a horgot is bekapják. Szoktak szárított tiszavirágból is tűzni a horogra.

Ha a víz színén kisebb-nagyobb rajokban kavargó, futkosó *fényősbogár* (*Gyrinus natator*) a part felé szaladoz: a szegedi halász szerint a Tisza áradni fog.⁵¹

A giliszta, népünk ajkán *gajiszta* horog hegyére akasztva, csalétkül szolgál. Szegényemberek régebben azzal kerestek pár garast, hogy a partoldalakat, árkok szélét alkalmas, *gajiszta*os alkalmi néven emlegetett kis lapockával megbolygatták, és az előbukkanó gilisztákat kiszedték belőlük, edénybe gyűjtötték, majd halásznak eladták.

Több fajtáját különböztetik meg. A fehér színű *fehérgajiszta*, *ficsorgajiszta*, *ficsorfasz*, áradás után bújkál a parti homokban. Pirosasszürke fajtáját *futógajiszta* néven emlegetik. Hallottuk a *májpgajiszta* hírért is. A *miska* kemény tapintású, sötétzöld gilisztafajta, amelyet a halászok különösen kedvelnek.

⁴⁶ Tömörkény I., Bazsarózsák 68.

⁴⁷ Terescsényi Gy., Aranyhomok 172.

⁴⁸ Dugonics A., Etelka II, 34.

⁴⁹ Herman II, 842.

⁵⁰ Szép jellemzése Csongor Gy.—Móczár L., A tiszavirág. Bp. 1954.

⁵¹ Herman II, 785.

A *kecskebéka*, tápaiasan *kecsmeg*, horogratúzve szintén csalétkül szolgál. Né-
pünk irtózik a fogyasztásától, de vannak célszerű szögény embörök, akik klinikai,
kísérleti, továbbá kiviteli célokra, urak számára fogdossák.

A kecskebékák tavaszi brekegését, vartyogását utánzó mondókáknak több vál-
tozata is van. Alsóvárosi, szőregi: *mit varrsz,⁵² mit varrsz? Papucso-cso-cso. Kinek,
kinek? Kalára neninek.* Felsővárosi „párbeszéd” közöttük: (*Öregbéka*): *mit varrsz,
mit varrsz, mit varrsz? (Fiatal béka): Papucsot, papucsot, papucsot! (Öreg béka: atta
teremtötte! atta teremtötte! (Együttesen): Urrak a papok, urrak a papok, urrak a pa-
pok.*⁵³ Lakatos Károly írja, hogy a régi szegedi pákász a nap állásából meg a békák
szólásából pontosan meg tudta mondani, hogy hány óra. Szerinte a béka minden
órát *mögvecsörnyéz*, mintegy megszolozsmáz.

Ha a lány régebben teherbe esett, tréfásan, de szánakozva is, azt mondták,
hogy *vízibornyút* (*Gordius aquaticus*) *nyelt*. A Tiszában — írja költői tapintattal
Gulácsy Irén⁵⁴ — nem csupán halacsók tartózkodnak, hanem különféle veszedelmek
is. Minden rendű tiszai embernek a magáé. Ott van mindjárt a fehérnépek réme, a
Vízibornyú, mely termetre kicsiny ugyan, de ha az ugrifüles lányok nem vigyázatosan
isszák a Tisza vizét, benyeletvén szerfölött megnőhet az és a hajadonnak semmi ke-
resete többé a templomi padban, sem pedig a tisztés szülői hajlékban.”

Vízmenti állat a *vízipocok* (*Arvicola terrestris*). Szegényebb emberek a bőréért
fogdossák és bőrműveseknek, főleg kesztyűsöknek adják el. Ünnepe a halásznak, ha
vidra (*lutra*) kerül a kezére, mert ennek bőréért különösen szép pénzt kap.

*

Kisszörszám annak a halászó eszköznek (varsa, horog, kisbárka, ladik) neve,
amelynek kezeléséhez egyetlen halász is elegendő. A *kishalás szörszám* viszont olyan
halászó eszközök összesége, amelyekkel kisebb halfajtákat lehet fogni. Világos tehát,
hogy szorosabb értelemben a *kishalász* olyan halász, aki egymagában úzi mesterségét.
Szerszámai: 2—3 kece, 30—40 varsa. Dolgozik még átkötő-, csapó-, fenekeshorog-
gal, emelivel, villikkel, olykor pöndöhlálóval, kuttyogatóval.

Ezzel szemben a *nagyhalas szörszám*, másként *nagyszörszám* olyan halászó esz-
közöket jelent, amelyekkel nagyobb halfajták foghatók. A sok halászlegénnyel, gaz-
dag felszereléssel dolgozó halász régi neve *nagyhalász*, *halászgazda*. Ha már nagy-
vállalkozónak számított, akkor meg *nagyfisér* volt.

„Ficséreknek — írja Bitó,⁵⁵ (aki egyébként szintén közéjük számított) — azokat a
halkupeceket hívták, akiknek nem volt bérletük, se halászatuk, de még nagyhalójuk
sem, hanem csak másoknak a hálójából hordták el a halat. Ez igen érdekes, külön-
álló osztály volt a halászok között. Mind jöban voltak. Egymás kezére játszottak,
együtt jártak. Ha kettő közülük összekülönbözött, irgalmatlan veszekedést csaptak,
szidták egymást, de holnap már mindent elfelejtve együtt trafikáltak, és egymás kezére
kötötték az üzleteket. Már a ruházatukról meg lehetett ismerni a mesterségüket,
mert mind egyformán öltözködtek. Vasárnap a templom előtt ha összeverődtek, iga-
zán szépek voltak a kicsérek: világoskék szép magyarnadrágban, amihez virágos met-
szett bársonymellényt és fekete spencelt hordtak, mind sűrűn apró ezüst gombbal
díszítve. A fejükön meglehetősen nagyszélű pörgekalap, amilyent csak ők viseltek akko-

⁵² Az *r* hangot ropogosan ejtik.

⁵³ *Kálmány* I, 211, III, 92.

⁵⁴ *Gulácsy I.*, Átal a Tiszán 121.

⁵⁵ *Bitó* 42.

⁵⁶ *Reizner* III, 478.

riban Szegeden.” Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a fisér maga is sokszor résztvett a halászásban, különösen mikor nagyhálóval dolgoztak.

A régi halásztársadalomnak egyéb jellegzetes alakjai is voltak, illetőleg vannak. Ilyen a *bérőshalász*, aki nem kenyérkeresetből, élethivatásból űzi mesterségét. Hatósági nyelven szólva: területi engedménye van. A *feleshalász* a XVIII. században városi halászterületet feléből bérelt.⁵⁶ A *rideghalász* fajtáját Terescsényi György emlegeti,⁵⁷ de nem jellemzi. Nyilván a kishalással azonos. A *döghalász*, másként *pocsolyahalász*, *régi halász* kis vizekben, holtágakban, esetleg kubikgödrökben dolgozott. A Tisza, Maros holtágának ugyanis *Dög-tisza*, *Dögmaros*, röviden *dög*, a benne fogott halnak *döghal*, az itt használatos kerítőhálónak pedig *döghálló* a neve.

A régi szegedi halászok büszkéek voltak arra, hogy Jézus Krisztus meg Szent Péter szintén halász volt. Emberi önértetükről, szakmai rátartóságukról már előbb szólottunk. Nem tudni honnan vette, hallotta Bitó János,⁵⁸ hogy kötelező családi hagyomány alapján a Habsburg-dinasztia tagjai is valami tisztességes mesterséget választottak maguknak. Így Ferenc Józsefről úgy emlékezik meg, hogy a halászságot tanulta. Lehetséges, hogy e sejtetem kialakulásához az is hozzájárult, hogy Ferenc József a Város újjáépítésének ünnepi napjain a halászok között is megfordult, sőt főztjükből, a szegedi paprikáshalból is evett.

Voltak szegedi családok, így apai ágon e sorok írójaé is, amelyekben évszázadok óta öröklődött a halászmesterség. Érthető tehát szakmai kultúrájuknak, szerszámaiknak páratlan fejlettsége. Ennek a világnak a folyószabályozás azonban véget vetett.

*

Tekintsük most át a halász eszközeit, amelyeknek *halászszőrszám* az összefoglaló nevük. Ezeknek javítása a halászember legfontosabb téli munkája. „Annak a halászatnak — írja⁵⁹ Tömörkény — amit a nép űz, amely mint az ősapáktól való foglalkozás maradt ránk, ma is alig van olyan eszköze, amelyet más iparos csinálna, vagy amelyet boltból venne. Kivéve hát a kukázó macskát, az állóbárka láncát, s a köteleket. S a nádvágót, a régi ősi nádvágót is cigány kalapálhatta valaha. De minden más, öreg-hálótól a legkurtább tapogatóig, szapoltyól a kuttyogatóig, minden otthon készül. Van ott mit foldozni, toldani, ami elszakadt, kötözni, vasalni, ami a fáján meghasad a nyári időn át.”

A *hálló* készítésének *hállóépítés*, a szákének pedig *szákkötés* a neve. Régebben a halászember téli foglalkozása volt, századunkban már boltban veszi és úgy alakítja szükségleteihez. A *hállócérna* valamikor kötélverő műhelyben készült. Vastagsága szerint volt *háromágú hatos cérna*, *háromágú nyócas cérna* és *háromágú tízes cérna*. A bodzafából faragott *hállókötőtű*, rövidebben *hállótű* a halász kezemunkája volt. Ennek marokban maradó része a *fül*. Azt a fácskát, amelyre a háló szemeit kötik, *börce*, *börce* néven emlegetik. Az új hálót, varsát *kékküvezik*, vagyis rézgálicoldatban áztatják, hogy tartósabb legyen.

Annak a karónak vagy állványnak, amelyen a vizes háló szárad, *tericsfa* a neve.

Minden olyan hálónak, amellyel a Tiszában, nem pedig a tóban halásznak: *mederhálló*, a tóban használatosnak: *tói hálló* a neve. Ez utóbbinak mérete keskenyebb amazénál.

A halászeszközök áttekintésében Herman Ottó klasszikus művéhez igazodunk. Máshol már rámutattunk, hogy Szegedhez milyen gazdag emberi és szakmai szálak

⁵⁷ Terescsényi Gy., Aranyhomok 184.

⁵⁸ Bitó 80.

⁵⁹ Tömörkény I., Új bor idején. 23.

fűzték. Aligha esünk túlzásba, ha azt állítjuk, hogy halászatunk rendszerezéséhez szegedi, tiszai tapasztalatai, élményei is jelentős tanulsággal szolgáltak. Alapul természetesen mindenütt fölhasználjuk, de lehetőségeink szerint ki is egészítjük Herman Ottó anyaggyűjtését és ábrázolását.

*

Először mi is a rekesztő halászatról szólunk.

A *vejsze*,⁶⁰ alsóvárosiasan *veiz*, Dugonicsnál *veisz*, Nátly Józsefnél *vész* vagy *lésza*, tápaiak ajkán *vejsz*, *vejsze* már a dömösi prépostság alapítólevelének egyik szolganevében fölbukkan: *weices*. Ez nyilván *Vejszés* alakban olvasandó.

A *vejsze* nádból, vesszőből készített, ma már elvétve csak tápai halászkoknál látható halfogó rekeszték. A szegedi *vejsze* eredeti alakjában sokszor 2 m magas, hogy a hal ki ne tudjon ugrani belőle. Ha alul elkorhad, akkor lejjebb verik, és így magassága fokozatosan csökken. Kora tavasszal leginkább dögvizekben állítják föl, őszre elkorhad. A következő esztendőben azután újat kell állítani.

A *vejsze* részei: a *kürtő*, más néven még *fők*, *kamra*, vagyis belső öblös rész, ahol a hal megreked. Az *udvar* a kürtő előrése. A *lésza*, ritkább nevén *szárny* nádból vagy vesszőből készített, gyékénnyel összefont sövény. A *pelőce* a kürtő kitáruló, lészához igazodó vége: a hal terelésére szolgál. A hosszabbnak *nagypelőce* vagy *térítő-pelőce*, a rövidebbnek pedig *kispelőce* a neve.

A *vejsze* készítéséhez Tápén használatos egy ősi szerszám, a mintegy 60 cm hosszú *veiztövörökka*, *veiztövöráma*, vagyis erős deszkalap, amelyet vízszintes irányban alkalmazva, a *veiz* kiformalásához használnak.

A *vejsze* kürtőjéből a halat hossznyelű szákkal szokták időközönként kiszedni.

A rekesztő halászatnak másik ősrégi, bibliai eszköze a *varsa* (sagena). Ez is a halak betévedésére számít. Könnyen vihető ide-oda. Kötélhez kötve a part szélén *szúrják ki*.⁶¹ A vele való halászat, *varszás* középkori szegedi virágzására utal az 1522. évi tizedjegyzékben kétszer is előforduló *Varsás* családnév.

A *varsát* a szegedi Tiszán is vagy teljes egészében vízmenti fűzvesszőből fonják, ez a ritkább, vagypedig a váza készül vastagabb vesszőből, amelynek *varsaabrincs*, röviden *abrincs* a neve. Közéit hálóval kötik be. Tölcsérszerűen keskenyedő belső hálóján át téved a hal a zsákba. A külső bejáratnak *száj*, a belső elszűkülő résznek *vörsíke*, *vörcsök* a neve. A varsához a *szárny*, azaz hálóból való fal is hozzátartozik a halnak a varsába terelésére. A kitűzésre szolgáló *szárnykaró* helyzete szerint lehet *fejkaró*, másként *farkaró*. Ehhez kötik a *varsa* csúcsos végét. A *középkaró* a szárnyas-*varsa* belső szárnyát és magát a *varsát* tartja.

A *varsának* Szegeden több fajtája ismeretes. A *dobvarsa* döghalászok szerszáma, akik holtágban, nádas mellett halásznak vele. Két bejárata van, szárnya nincs, két karóval *szúrják ki*.

A *fenékvarsa* olyan fajta, amelyet súlyokkal ellátva, rákötözött zöld gallyakkal, kötélben a vízfenékre eresztenek le. Különösen hídláb mellé, úszóházak alá, gödrökbe kötik ki, és leginkább harcára vadásznak vele.

A *kétszárnyú varsa*, másként *szárnyasvarsa* szájához V-alakban két, hálóból font terelőfal, szárny szolgál. A belső vége a varsához van kötve, a külső pedig a szárnykaró segítségével a partra van kiszúrva. Különösen kiöntésekben használatos.

A *kisvarsa* olyan kicsiny *varsa*, amellyel horogra való halat fognak, vagy akkor halásznak vele, amikor sekélyes a víz.

A *rekeszvarsa* elhelyezésére fokoknál, kifolyásoknál kerül sor.

⁶⁰ Herman O., I, 155.

⁶¹ Kovács J., 267.

A varsának alakja szerint kisebb, csak halásztól észrevehető különbségek mutatkoznak a *szögedi, tápai, gyevi* és *marosi*, továbbá *p... szájú* varsa között.

*

A kerítőhálónak ősi fajtája volt a hatalmas, 80—100 méter hosszú *öregháló*, *nagyháló*, kihalt nevén *gyalom*, amelyet a hódoltság idején Szegedről messzire vándorolt halászok a Tisza felső folyásánál, Sárospatak vidékén is meghonosítottak.

Az *öregháló* — amint Herman Ottó leírta⁶² — alján nem egyforma szélességű. A két végén lévő, súllyal ellátott vezérfáknak *apacs*, szokottabban *apacsúr* a neve. A nagyobbik a *nagyapacsúr*, amelyhez *körösztkötél* is van kötve.

A szépen *főfagyolt*, azaz kivetésre gondosan előkészített hálót a ladikon beviszik a vízbe és a nagyapacsúrt beledobják. A másik a *laftáros apacs*, amelyet a partra szállított *laftáros* hús kifelé: nyakában a *farhám*, amely a *matak* néven emlegetett bábalaku fácskában végződik. A laftáros erre tekeri rá az apacs két végéhez erősített tartóvéget, majd az egészet húzni kezdi kifelé, a nagyapacsúrral pedig közelednek a csónakon a part felé. — A ma már alig használatos *öregháló*t kezelő *bokor* Herman Ottó tanúsága szerint a múlt században Tápén a következő halászokból állott: *nagypicés*, *vicemestör*, *futosó*, *pöckös*, másként *csökös* és *hálóvető*.

Csányi Pál felsővárosi öreg halásznak Solymos Edétől följegyzett visszaemlékezései szerint a bokor tagjai egész héten is kint voltak a Tiszán. Csak éjszaka dolgoztak. Magas partoldal mellé rögtönzött, gyékényfödte kunyhóban aludtak, amelyet *karám* néven is emlegettek. Ha vasárnapra hazajöttek, egyikük ott maradt a hálókra, holmikra vigyázni. Kétszer ettek napjában. Délelőtt, úgy tíz óra felé nyáron sült szalonát, este pedig paprikáshalat. Hazamenve, otthon gallakeszeget sütöttek vacsorára.

Volt úgy, hogy több bokor is halászott egymás mellett, illetőleg egymás után, a munka föltételei azonban már nem jutottak eszébe. Csányi Pál szerint a bokornak ezek voltak a tagjai: az *elsőlegény*, aki evezett, a bográcsot súrolta, az inat húzta. A *pöckös* is evezett, meg az inat húzta. A *pöckös* és a *futosó* gondoskodott a főzéshez való tüzelőről. A *hálóvető* darabolta a halat, a *laftáros* meg főzte. Közben maga a *mestör* a hálót ellenőrizte, javíttatta. Ő volt a bokor feje. Mindenkinek állandó volt a munkaköre.

Herman Ottó szerint⁶³ ez volt a *tanyavetés*, azaz hálókivetés módja: „minthogy a hálót a víz mentén vetik, s a kerítést is így végzik, a hajóknak víz ellenében föl kell menni, hogy a hálóvetést megkezdhessék: ez a *beadás*. És amíg a laftáros a maga tartókötelével rendben van, addig a nagyhajót, melyen a háló van, egy helyen kell tartani, halásznyszeren *támasztani*. Mikor megindul a nagy hajó a hálóval, akkor a laftáros már készen van kötelével, laftárával, tehát *alákészült*, s ekkor kivethetik az apacsúráját is, amelyet tartania kell. Amikor pedig ezt már a vízre vetették, és a folyóba eveznek, egymásután ki kell vetni a hálót is, mindaddig, amíg el nem fogy, azaz amíg a háló másik vége is a vízbe nem kerül. Ekkor kiáltja a mester: *huja*, s e szóra a *pöckös* megerősíti a kijáró kötél pöckét a hajó pöckölyukába, s a hajó, félkörben fordulva a part felé tart.

Mikor a hajó partot ér, akkor a háló eleje még annyira van a parttól, amennyire a kijáró kötelet engedték. Ekkor kiugrálnak. A *pöckös* kioldja a pöcköt, nekiesnek a kijáró kötelnek, teljes erővel húzva, kihozzák a nyargaló apacsot a partra. S arra a szóra: *vödd ki elől*, az a legény, aki éppen legközelebb áll a parthoz, odaugrik, megragadja a nyargaló apacsot, és kihúzza a partra. A háló ekkor nagy félkörben áll,

⁶² Herman, I, 264.

⁶³ Herman, II, 802.

melynek húrja a part, a hal tehát be van kerítve. Ekkor a laptáros leszúrja a bickét, rákötí a tartókötelet, s odaszalad a többihez, hogy a háló kiszédésénél segítsen. Ezért *futosó* a neve.

Természetes, hogy mivel a hálót csak a *kijáró vége* felől szedegetik a szárazra, az ív nemcsak kisebb, de laposabb is lesz, vagyis a háló *mögnyúlt*.

Ekkor a futosó visszaszalad a maga végéhez, hozza azt a többiek felé, s minthogy ezek folyton szedig a maguk végét, a félkör mind kisebb lesz. Néhány méternyi távolságban a laptáros a maga végét is kiteszi a partra, s húzni kezdi úgy, hogy a préda nem a háló derekában hanem a laptáros vége felé szorul be végképpen, s így hozza ki.”

Kovács Jánostól tudjuk, hogy naponta 7—8 ízben szoktak az öreghálóval tanyát vetni. Ha a fogások sikerültek, akkor a halászoknak *jó tanyájuk* volt.

Egyszerűbb formája a *kerítő, kiskerítő*. „A sekélyebb, kisebb vizekben, tavakban — írja⁶⁴ Kovács János — kis kerítőhálóval halásztak, mely körülbelül 8—10 m hosszú és 2—3 m széles. Felső végén parákkal, olykor azok nélkül és alsó felén lócsont böncsökkel, súlyokkal ellátva. Két végén 4—5 m hosszú rúdhoz erősített háló volt. Két férfiú kezelte a két végén a kis kerítőhálót, amellyel vagy a veisszel elkerített rész és ér kifolyásánál vagy kisebb tavakban halásztak. Manapság inkább *döghálló*, zsákjának *káta* a neve.

*

Már a legöregebb szegedi halászok sem emlékeznek a hajdanában *piszlicárháló*, röviden *piszlicár* néven emlegetett kerítőre, amely méretre kisebb volt az öreghálónál, de szerkezetre egyezett vele. 1780. *Contractusokban... sem Piszlicár, sem Gyérhallo a halászatul nincsen tiltva*.⁶⁵ Röviden említi Nátly és nyilván az ő nyomán Herman Ottó.

A *laftoló* szabályos téglalap alakú, 35—70 m hosszú, 10—14 m széles hálófajta. Tápai halászok ajkán *lapsoló*. Áll magából a többnyire 40 mm szembőségű hálóból, továbbá a felső paráskötéltől, amelyen főként tölgyfakéregből készült, téglalap alakú, 10—14 cm nagyságú úszó, *para* van. Alsó részére van erősítve az *ínkötél*, amelyen kalapált ólmok vannak, hogy a hálót a víz fenekére húzzák. Kezeléséhez négy-hat ember szükséges.

Mint Herman Ottó írja, a laftolóval a folyó közepét halásszák meg. Kezelése abban tér el a hasonló öreghálótól, hogy mindkét apacsát ladikok végéhez kötik. Vágóvezetővel haladnak. A hálót nem húzzák ki a partra, hanem ott a víz színén szedik csónakba.

A laftolónak egyik modern változata a vékony, perlonból kötött *bolondhálló*.

A *piritty, pirittyhálló* hasonlít a laftolóhoz, de annál kisebb: 20—26 m hosszú és 6 m mély. Közepén 200 hálószem, a szélein csak 100 szem. Kezeléséhez négy ember szükséges. A hálót maguk a halászok építik: két szelet 150 szem mély és két szelet 200 szem mély hálót kötnek. Állításnál középre jön a két 200, melléjük a 150 szemes. Most ebből mélységben kiolvasnak 50 szemet és 100 szem hosszúságban átlósan föl-vágják, fölfordítják és odavarrják a sarokhoz. Így nagy, széleinél fogva zsinórra szedett zacskó keletkezik, amelynek *pirittyfészök* a neve.

A pirittyen *apacsúr* nincs. Alulról és fölülről is egy-egy kötél: a *vörhenyő*, más-ként *pirittykötél* szolgál a halász kezéhez.

⁶⁴ Kovács, 272.

⁶⁵ Inzefi Géza adata.

A pirittyal a halászok *ciklandozva* haladnak a ladikjukon. Ez a háló gyors vizeken, limányos helyeken eredményes: a hal észre sem veszi és már benne is van.

Mindama hálóknak *fenékhálló* az összefoglaló szegedi neve, amelyeknek ólmozott az aljuk és így a víz fenekét megjárják (kerítő, laftoló, kece).

Az emelő halászat jellegzetes szegedi eszköze a *villik*, *villikhálló*: ladikon haladva dolgoznak vele. „Az egész háló 3—4 m hosszú — írja Herman Ottó⁶⁶ — orra egészen hegyes, farán 1,5—2 m széles. Van három kávája, mely a tőkébe „szarkaláb formára” van beleillesztve, és így a háló hegyes kanál alakú.

A tőke neve *villiktőke*. Fogóvégén derékszögű mankó.

Amikor a halász a hálóval a vízre kiszáll, a tőke tájára egy lazán álló kötélhurkot vet, és ezt a ladik csökjébe, azaz egy kurta, erős faszögbe, mely belül a ladik pereméhez közel van beverve, beakasztja, és így a hálót könnyen alámerítheti, fölemelheti, szóval billegtetheti.

Könnyen átláthatjuk — folytatja Herman — hogy ez a háló igen kitűnő azokra a halakra, amelyek a víz felső rétegeiben szeretnek tartózkodni, valamint azokra is, melyek koronként a víz színét megközelítgetik, hogy ott *pipáljanak*, azaz élővizet kapjanak.”

A hálófajtát már Dugonics⁶⁷ és Nátly József is emlegeti. Ma már csak öregek emlékezetében él.

Hasonló szerkezetű, de egyszerűbb a csali kiszedésére szolgáló *kisvillik*.

Az *ollóhálló* az emelő halászatnak másik szegedi fajtája, amelynek Nátly *istáp* nevét is hallotta. Így emlegetik az apátfalvi marosi halászok is, akik leginkább éjjel halásznak vele Kishalászok szerszáma.

„A szegedi ollóhálóknak — jellemzi Herman Ottó⁶⁸ — van fája és pöckje. Nyele a másik rúdra vetett gúzsban minél szorosabban jár, és a két rúd, alsó végén lazán össze van kötve. Természetes, hogy a háló a pöcök segítségével könnyen és tetszés szerint többé-kevésbé kinyitható, két rúdja ekként ollószerűen jár. Mihelyt a halász a pöcköt kioldja, a háló összegöngyölhető.”

Az *emelő*, másként *töszivősziz* két keresztben összekötött félabrancnak négy végére, tehát négy ág közé feszített, négyszögletes, hosszú rúdra erősített hálófajta. Használata rendszeren a partról történik. Az ilyen halász *töszivősziz*. Hálóját akkor emeli föl, amikor a vízen halmozgást vesz észre.

*

Herman Ottó osztályozása szerint a *méthálló*, röviden *mét*, hajdani tápai halászok ajkán *cötkényhálló*, továbbá a *marázsahálló*, *marázsa* az állító halászat jellegzetes két, ma már teljesen elavultnak tekinthető, sőt tilalmas eszköze.

Először is nézzük meg, mi a *cötkény*. A *para*, tehát a háló felső részére erősített, a víz színén való tartásra szolgáló úszó készül a cötkény (*Euphorbia palustris*) nevezetű vízinövény szárából.⁶⁹

Az öregszemű métháló⁷⁰ 30—40 m hosszú, 1,5—2 m széles. Sem ina, sem köve. Ehhez a háléhoz tartott a kétágú *métfa*, Nátly József szerint *mereglye*, amelyre a hálót a cötkények segítségével ráerősítették. A halász leginkább dögben, holtágakon helyezte el éjszakára, és itt magára is hagyta. A bevetett háló átázott, elnehezedett,

⁶⁶ Herman, I. 304.

⁶⁷ Dugonics A., Etelka I, 224.

⁶⁸ Herman, I. 304.

⁶⁹ Herman, I. 305.

⁷⁰ Herman, II. 779.

de a cötkények megakadályozták az elsüllyedésben. Miután nem kötötték ki, a folyás irányában úszott. A hal beleütközött és megakadt a háló szemében. Reggelre kelvén a halász összeszedte a fölakadt zsákmányt.

A *marázsa*, *marázshálló*⁷¹ emlékeztetett a métre, de a cötkények nem közvetlenül kerültek a háló kötelére, hanem *rákláb* néven emlegetett zsinetek fűzték a *marázsdérék* nevezetű erősebb zsineghez. Ennek két oldalát viszont a két *marázssakaró*, másnént — Herman Ottó hallomása szerint⁷² — *mereglye*, tartotta. A karókat a víz alkalmas helyén kiszúrták. Mint öreg halászok mondják: a marázsát is holtágakban ívás idején, éjszakának évadján állították föl. Így tudja ezt Dugonics András is.⁷³

A kereső halászat eszköze a *kece*, teljesebb, de ritkább nevén *kecehálló*. Nátly József szabatos meghatározása szerint „tsútsos zsákforma háló, mely a víz fenékén húzódik.” Hasonló Herman Ottóé⁷⁴ is: „háromszögletű súlyozott fakeretre alkalmazott fenékháló, melyet csónak után vonszolnak.” Súlynak leginkább lólábszár járja. A fakeret neve halászaink nyelvén *kecefa*, *kecekoröm*, *bónéfa*. Erre erősítik rá a hálót. A *kecekötel* erős kötel, amellyel a kecét vagy kézben tartják, vagy pedig a ladikon elhelyezett *csök* néven emlegetett cövekre akasztják. Ez vonszolja a kecét a csónak után. Aki a csökhöz kötött kecét igazgatja: *csökös*.

A kecének a szegedi vízen három fajtája ismeretes. A *högyöskece* jellemzője a hosszú fark. Végére lehúzóan cserép, csont van ráerősítve. Reginája nincs. Éjszakai halászathoz való. Mélyen, de csak a víz szélén húzzák. A *regináskece* tükörhálóval felszerelt kece, amellyel főleg koratavasszal, mindjárt *jégeredés*, azaz jégzajlás után célszerű halászni. Ilyenkor hagyják el a halak *vermés*, *halvermés* néven emlegetett téli pihenőhelyüket. A *kuszakece* az előbbinek egyik változata, amelynek kívül két reginája van, ezek között pedig *léhés*, vagyis a reginát körülvevő lenge háló. Ősszel, október végén kezdenek vele halászni. Ha jég nincs, egész télen használják, mintegy ápriliséig, amíg a hal *gebedt*. A csónak derekára akasztják, a csontok ki vannak dobva. Nyáron nem érdemes vele halászni.

Valamikor 15—20 *kecés* alkalmi névvel illetett halász elindult novemberben egyszerre kecézni: *éfogták az egész Tiszát*, vagyis a Tisza egész szélességében próbáltak szerencsét.

Munkájuk végén következett a *kecetekérés*, vagyis a súlyos teherrel megtelt kecének kihúzása a vízből: két csónak egymás mellé állott és vastag, erős rudat fektettek rajtuk keresztül, és a kecekötelet ennek forgatásával tekerték mindaddig, amíg a kece elő nem került a vízből. A zsákmányon természetesen megosztottak. Szóbakerült ilyenkor a *kecetemelő* is: olyan akadémikus hely, a mederben, ahol a fenéken járó kece elakadt, tönkrement.⁷⁵

A kece a szegedi népnyelvbe is belekerült. A hegyesállú embert *keceállú* csúfolódó szóval illetik. Tápén arra a lányra, aki mindenféle női praktikával igyekszik magának vőlegényt szerezni, ezt mondják: *hányi a kecét*. Föltétlenül ebbe a szócsaládba, összefüggésbe tartozik a tápai *kacéz* is, azaz feszeleg, kényeskedik, kelletti magát, főleg fehérsépről.

Ma már ismeretlen a *gyérháló*, amelyet Dugonics és Nátly József is emleget. Herman Ottó szemtanúként⁷⁶ még leírja: „Szeged halászaival a kecéken kívül a keresőhalászatnak még egy neme dívik, amelyet a kishalászok, kettős bokorba összeállva, gyakorolnak, s ez nem más, mint a gyérhálószerű halászat.

⁷¹ Herman, I. 318. II, 813.

⁷² Herman, I. 319. II, 811.

⁷³ Dugonics A., Etelka, I, 224.

⁷⁴ Herman, II. 800.

⁷⁵ Kissé zavaros Kovács J., 273.

⁷⁶ Herman, I. 327.

A gyérháló tulajdonképpen szintén kece, de bónéfa nélkül való. Hosszú, hegyes, hozzá öblös szájú, öregszemű zsákháló ez, száján kötélből való kerettel, farkán kövel, inán — ennek két végén — rendszeren egy 3—6 fontos ágyúgolyóval, vagy kövel. Ezt a hálót két csónak között eresztik a folyóba, amikor is a két golyó lehúzza az inat a fenékre, a tartó kötelek ellenben nyitva tartják a háló száját.

A gyérhálóval való halászat leginkább áradó, mély vízben divik, s eddig egyedül csak Szegeden akadtam reá, a kishalászok azonban csak ritkán élnek vele.”

A *kocaháló*, másként *bónéháló*⁷⁷ emlékezetét már csak régi följegyzések őrzik.

A vetőhalászat — mint Györffy István jellemzi⁷⁸ — a hálnak fölülről, hirtelen, kúpalakban való leborítására törekszik. Számít arra, hogy a hal nem tud függőleges irányban leszállani, ha pedig oldalt igyekszik menekülni, a hálóba kerül.

Az országsgazerte ismert *pöndölháló*, *pöndörháló* a vetőhálónak, régebben a mi tájunkon is kedvelt fajtája. Aki ezzel halászik, az *pöndölöz*. Kovács János⁷⁹ így jellemzi: „a női pendelyhez hasonló, fölül ráncok által összehúzható háló alsó szélén ólomgombok, súlyozó bönecsők vannak. A halász a háló alsó szélének egy pontját a szájába veszi, és az egésszel nagyot fordulva, egyet pöndörítve, úgy lódítja meg és dobja a partról a víz színére, hogy arra lapot képezve essék. Csak így merülve boríthatja le a víz mélyében úszkáló halakat maga alá”. Részai Herman Ottó ábrája szerint: *tartó-kötél*, a kötél *forgója*, *karikája*, *ina*. Ez másként a *ráklábín*. Ezekre a megnevezésekre a mai halászok már nem emlékeznek.

Herman Ottó inkább pöndörháló alakban hallotta⁸⁰ emlegetni. Úgy mondták itt Szegeden neki, hogy „azért van ez, mert csak pöndörítve lehet elvetni.”

Egyik nagyobb dunai, de halászainktól is emlegetett rokona a *rác pöndölháló*, amelynek kivetése szirtes, meredek partról vagy álló uszályról történik.⁸¹

Újabb, állítólag dunai eredetű a pöndörhálóra emlékeztető *szacsma*, *szatyma*, másként *slepzsák*, *búvárháló*. Egy ember kezeli és csak ladikból lehet elnyújtani. Magassága fölemelve mintegy 6, átmérője kiterítve 12 méter. Kivetéseknél a háló alján zsákszerűen kiöblösödik.

*

A Tisza régi vízjárta, mocsaras területeit, állóvizeit a szegedi nép több néven emlegette. Legáltalánosabb a *mocsár*, *pocsár*, Tömörkény hallomása szerint még *katra* is. Kihalt szónak tekinthető a *morotva*. A töltések kibányászott földjének maradványa a *kubikgödör*, röviden *kubik*, tápaiak alján *kupi*. Mindezekben a sekély vizekben halásznia is lehet. Az itteni halászat legkezdetlegesebb módja a kézzelfogdosás. A tápaiak ismerték. Régebben tóban, vízállásban, kubikban áradás után sok hal maradt vissza. A halfogás előtt két-három lóval felzavarták a vizet, amely zavarossá lett, és a halak feljöttek a tükrére. A belegázoló legények kézzel kapkodták a nagyját.

Ennél általánosabb volt azonban a *tapogatás*, amelynek eszköze a *tapogató*: abroncskeretre vont nyeles vagy nyeletlen háló, mely olyan kosárhoz hasonlít, amelylyel a tyúkokat borítani szokták. Sekély vízben a halász majd ide, majd oda borít, tapogat vele. A menekülő hal a hálóba ütődve érezheti jelenlétét.

A tapogatónak több fajtája van. Herman Ottó a Gyevifokon találta meg a legfejlettebb hazai változatát és *kávás tapogató*, *tükrös tapogató* néven hallotta emlegetni. Ennek háromsoros hálórendszere van: két tükrőrháló között finom, laza *léhesháló* található. A *borított hal* ebből nem tud menekülni, a tapogatót a halász nyugodtan

⁷⁷ Emlékezetét Nátly J. szójegyzéke őrizte meg.

⁷⁸ A Magyarság Néprajza II, 91.

⁷⁹ Kovács, 273.

⁸⁰ Herman, I. 494.

⁸¹ Herman, I. 332.

kiemelheti a vízből és kényelmesen nyúlhat a hal után. Ez a tapogató az ember válláig ér, olykor még ennél is nagyobb. A *léhés* itt a több rétegű tükörhálót borító lenge háló.

A *reginás tapogató* hálója regina. Mintegy 2 méter hosszú, nyele is van. Ezért *nyeles tapogató* néven is emlegetik. A nyéllel emelgetik.

Egyik változata a *tápli*: nyél helyett hosszú rúd van ráerősítve, így aztán mély kubikgödörkben is lehet vele halászni. Akár a partról, akár csónakból könnyen ki lehet a víz mélyéről emelni.

*

Szintén sekély vízben *rétes* helyen való halászásra használatos a *gyalogháló*, másként *kétközi háló*, *kétközgálló*: sűrű szövésű, 3—4 méter hosszú hálófajta. Egyik aprószemű változata az *ivadékháló*, amely kis halak kifogására alkalmas. Két ember szokta *lábon*, azaz gyalogszerrel húzni.

Különleges szerszám a *rácsa*, *brácsa*, amellyel a szabályozás előtt rákot fogtak. Századunkban már dögökben halásznak, *rácsáznak* vele. „A rácsa — Nátly József szerint — abrongsra kötött háló, mellyel rák és sokszor hal is fogatik.”

A *kapari* félhold-alakú, rúdra erősített zsákháló, amelyet gereblye módjára húzógnak a part mentén, sekély vízben ide-oda. Leginkább orvhalászok dolgoznak vele.

*

Ósi halfogó szerszám a *horog*. A szegedi népnyelvben inkább *píce* néven járja. Nátly József így határozza meg: „pítze: hal fogó horog. Ez két féle: egyik tutalyos melly a vízben lebeg, a másik ólmos, melly fenekére ül, ezzel egyedül tsak harcsák fogódnak, amazzal pedig pontyok és keszegek.” Herman Ottó⁸² ezt a meghatározást így egészíti ki: „általánosan az egész kosztos horgot nevezik így. A *píce* azonban egy a pedzövel, pallóval és tutajjal, amint ezt a szegedi *pícések* ki is fejezik. *Pícézni* tehát egy a *pedzeni*-vel.”

A régi szegedi gyerekek *pícejéről* Tömörkény a század elején ezeket⁸³ írja: „a víziélet annak idején beletartozott a gyerekjátékba... Járt a *pícezés*. Még nem árultak akkor a vasárosboltokban kész szerszámokat. Legfőljebb ha *píce* volt kapható, de némely rész még ezt is maga reszelte szögből, mert hozzávaló szerszám volt régente a háznál. Minden elromlott lakattal bizony nem szaladtak a lakatoshoz, hanem megcsinálták maguk otthon. A *pícerudat* maga vágta a gyerek, úszótököt maga keresett rá, a csalit giliszta képében maga ásta.” Ilyen volt a *gyerőkpíce*.

A *pícecsinálás* egyébként valamikor még a Víz körül is külön mesterség volt Szegeden. „Ma — emlékezik vissza⁸⁴ Tömörkény István — tisztán a gyárak készítik acélból. Nem tudom, igaz-e vagy csak hogy a mindig a régihez húzó öregek mondása, de állítják, hogy a mai nyomába sem léphet annak, amit ez ipar utolsó képviselői: a Kantó-cigánycsalád vert. Az azon korbéli *pícek* tisztán kaszaoromból készültek. Mikor a kaszát már teljesen elkoptatta a használat, a fenés, a kalapálás, nem marad meg más belőle, csak a teteje, aminek orom a neve. Az ilyen ormot, mit manapság mint értéktelen dolgot, csak azért nem dobnak el az útszélen, hogy valamely állat bele ne hágjon, Kantóék pénzért szedték, mert igazi *pícé*t másból csinálni nem lehetett.

⁸² Herman, II. 820.

⁸³ Tömörkény I., Rónasági csodák. 129.

⁸⁴ Tömörkény I., Munkák és napok. 482.

Akkor még a hal is több volt, de nagyobbra is nőhetett, mint most. Kővel kirakott partok és gőzhajók hullámverése nem állta a tenyésztés útját, és a kubikgödrökben sem pusztult el milliószámra. Félmászás harcsa sűrűbben volt akkor, és fennmaradt az emlékezet, hogy a Kantó-pícéket soha kiszakítani nem bírta a harcsa... Ezek a pícek nem voltak horgukban nagyobbak, mint a begörbített mutatóújj, amúgy pedig vékonyak voltak, mint a gyufaszál. Mégis akkora teherben, amit egy ember elbírt, soha el nem szakadtak. Mondják, hogy ez onnan van, mert kaszaoromból készültek. Hogy talán a kaszavas a sok fenés, kalapálás közben erősödött, és legereje az oromban maradt. Bár lehet, hogy azon időben a kaszák is másformák voltak. Erről már csak Kantó tudna felelni, de ő kipusztult családostól az élők sorából, vele együtt kipusztult egy, a hajóépítő iparból élő mesterség, az iszkábás cigányság is.”

A horogra csalétket is kell tűzni: *férgelni, főférgelni, mögbékázni*. A csalétek többféle: *tiszavirág* vagy *kilisz*, *gajiszta*, továbbá a *lóbogár* (*Grylotalpa vulgaris*) és apró *menyhal*.

*

A horog elhelyezése, alakja, száma szerint sok alkalommal és változatos helyzetekben használatos nemcsak műkedvelők körében, hanem kenyérkereső halászainknál is.

Az *átkötő horog*, röviden *átkötős* partról partig, a Tisza fenekén *horogpalló*, szokottabban *horogdérék*, másként *islég* néven is emlegetett erős fonálra megfelelő távolságban *patony*, *batony*, *batonya*, vagyis apró zsineg segítségével odakötött, *főpatonyázott*, és *böncső* néven emlegetett kövek húznak a mélybe. Olykor kolompot is tettek rá, amely a felakadt hal rángatózásától megszólalt, jelt adott. Ha a horogdérék elszakad, akkor *katkázna*k.

A *csapóhorog* erős, a víz színén uszkáló horog, amelyet szirtes oldalon erős karóhoz kötnek, és nagyobb áradás idején nagy halakat iparkodnak vele fogni.

A *fenékhorg*, *fenekespike*, másként *véghorog* egyetlen hosszú, *horogpalló*, *palló*, *horogdérék* néven emlegetett fonálra erősített, egymástól mintegy másfél öl, tehát 280 cm távolságban következő egy *vég*, azaz komplett horogsorozat. A horogra a szegedi halászok 100, a gyeviék 60 darab, nyelvükön *szöm* horgot akasztanak. Ez tápai halásznál a *cserepcsik*, *csérepesik*, vagyis egyik végén behasított, megfelelő számú pálcika segítségével történik. Herman Ottó megfigyelése szerint⁸⁵ minden tizedik horog után süllyesztés céljából kisebb fúratlan kődarabot kötnek. Ennek neve *böncső*, *fejböncső*. A legbelső *belsőkü*⁸⁶ kissé nehezebb.

A fenékhorg fölférgelése kiliszdarabokkal odahaza történik, majd a Tiszán *nyútják el* a folyó fenekén. Csak egyik vége van a *pallózsínór* segítségével a parton karóhoz *kikötve*. Ez 60–80 cm magas, és *kiszúró karó* a neve. A rákötött kis jelző kolomp a *pörgettyű*: megszólal, ha a hal valamelyik horgon rajtavesztett. A karó másik végére követ kötnek. Ez a *pallókü*. Az egészet azután behajítják a vízbe. A fogas végén *katka* segítségével emelik ki. Ez Herman Ottó meghatározása szerint⁸⁷ négyágú, hajlékony vastag drótból készült, mintegy 3/4 kg súlyú vasmacska, amely ólomnehezékekkel ellátott zsinegre van kötve. Rendeltetése szerint a fenékhorg és más halászeszközök kiemelésére szolgál. A *kabak* alkalmazása nem ajánlatos, mert a vízi sportolók vagy fölszedik, vagy légipuskával kilyukasztják. A fenékhorggal dolgozó halász *fenekszik*, magának alkalmi neve pedig *fenekes*.

⁸⁵ Herman, II. 775.

⁸⁶ Herman, II. 773.

⁸⁷ Herman, II. 701.

Egyébként a *kobak*, *kabak*, *kapinyatók*, halásznyelven *horogtők* néven emlegetett tökfajta (*Cucurbita lagenaria*) a horoggal való halászatnak egyik eszköze. A tököt a horog zsinórjára erősítik, és így a horog a kívánt magasságban állapodik meg a vízben. Az így fölszerelt horog a *kabakospíce*, *tökőshorog*, *kabakhorog*.

Egyik, már csak Herman Ottótól megörökített változata a *lábóhorog*: gyöngé cérnával kikötött horog. A horogra került hal a cérnát elszakítja, és addig nyargal a kabakkal, amíg ki nem fárad. A halász a kabak nyomán találja meg a prédát.

A *benyútós horog* 2—12 horogszemből áll. Hajlékony karóhoz kötik ki a parton. Másik végén nehezék.

A *tetőhorog* végét szintén karóhoz kötik ki, a zsinórt pedig parán tartják.⁸⁸ A másik végén limányba helyezett kabak.

Az *eresztős píce* olyan horog, amelyet a Tisza közepén eresztenek le a ladik oldalán elhelyezett, *cibak* néven emlegetett fapöckökről.

A műkedvelő horgászok szerszámának parti nyeles *píce* a szabatosabb halász-neve. Régi egyszerűbb, de alkalmas fajtája az uszó fácskával, pedzövel ellátott *tutajos píce*. Aki vele dolgozik: *kispícés*.

Hárcafogaásra szolgál az erős *harcsahorog*, továbbá a *mönyhalas píce*, röviden *mönyhalas*. Az előbbi arasznyi hosszú erős horog, a mönyhalas viszont olyan kiszúrt *csapóhorog*, másként *fenékcspó*, amelyre csalétkül menyhalat tűznek, nehezékül pedig kő is van ráerősítve. A *harcsázás* ideje augusztus. A halász szélcsöndes időben, alacsony tiszta vízben fölevez a Tiszán, majd az islégre batonyát köt, és evezés nélkül szépen ereszkedik lefelé. Közben a harcsának *puttyogtat* is. A *puttyogtató*, másként *puttyogató*, *buttyogató*, *futtyogató*, *kuttyogató*, *kuttyogató* kerek talpú, mintegy 6 cm átmérőjű nyeles fácska, amellyel a víz színét kell ütogetni. A keletkezett hang a kecskebékáéra emlékeztet, ami aztán a mohó harcsát a közelben levő horogra csalja.⁸⁹

A *harcsaszigony*, másként *harcsavágó* nagyobb szigony, amellyel nagy harcsára vadásznak. Ívás idején ugyanis a víz szélén hempereg, könnyű megszigonyozni, vagyis a szigonnyal megcélozni és eltalálni. A szigony, másként *szügöny*, *szigöny* egy vagy több ágú, villaszerű vaseszköz. A szigonnyal megvágott nagyhal kiemelésére szolgál a 2 m hosszú rúdra rávert hatalmas *vágóhorog*.

*

Mint ismeretes, a *bárka* olyan csónakformájú, kisebb-nagyobb, likacsos, parthoz vagy hajóhoz kötött vízjárta láda, amelyet superok készítenek, és amelyben a megfogott halat tartják. A halászhajóhoz kötött keskeny, hosszúkás, mindkét végén elkeskenyedő bárkának *nyargalóbárka*, Kovács János szerint *élőbárka* a neve. Ha csak egyik végén hegyes, akkor *kancabárka*, *kancafarú bárka*, *csapottfarú bárka* névvel illetik.

A nagyméretű *állóbárka* vagy *halászbárka*, ritkább nevén *tökösbárka* a halpiac mellett volt vasmacskával kikötve. Annak a csigának, amellyel a vasmacska helyzetét szabályozták, Kovács János hallomása szerint *macskatekerő* volt a neve.⁹⁰ Egyik vége díszesen kifaragott hajóorrban végződik. A másik végén kis: *csárda*, *guliba*, *szentős* néven is emlegetett házikó. *Bárkafenék* néven emlegetett padozata közepén felnyitható. Alatta vízjárta retesz, a bárka *töke*. Ebbe rakják az eladásra szánt halat, hogy a

⁸⁸ Solymos Ede anyaggyűjtéséből.

⁸⁹ Herman, II. 776.

⁹⁰ Kovács, 271.

folyóvízben friss, eleven maradjon. Innen emelik ki, *szákolják* azután eladás alkalmával a merítőhálóra emlékeztető *szak* segítségével.

A nagyobb méretű száknak *mélák* neve is hallható. Ezzel fokokban csalihalra is szoktak halászni. A *mérőszak* viszont 80—100 cm átmérőjű vaskarikára szerelt, megfelelő öblösségű *szak*, amelyben a *rudasmázsa* két kampójára akasztva a halat nagyobb mennyiségben átmérték.

A *tűzsér* erős vastú az eladott halak összetűzésére.⁹¹

A Tisza partján „egymást éri — írja a múlt század végén Tömörkény István⁹² — a halászbárka, olyan csöndesen fekszik a vízben, mintha a homokon heverne. Ott van a *Szent Borbála*, a *Szent István király*, a *Szeged Városa*, a *Szent Rókus*, meg a többi...” A halászbárkából hírmondó máig is akad. Ez a modern Tiszapartnak sajátos helyi hangulatot ad.

A szegedi bárka napjainkig megtartotta egyik sajátos feladatát. Inyenc szegedi halevők, egyszerű emberek is meg tudják mondani, hogy igazi *tiszahal* került-e az asztalra. Ezért szükség van az állóvízben, így a Fehértó modern halgazdaságában fogott és *tóhal*, tréfásan *pocsolyahal*, *döghal* néven emlegetett, egyébként kiváló minőségű, de mégsem tiszai halnak a folyóban való átfürösztésére. Ez a hasznos művelet, szakmai nyelven *kisaralás*, *kifürdetés* a kishalászok gyakorlatából vált általánosabbá. „Összefogta — írja⁹³ személyes élmények nyomán *Terescsényi* György — a holtvíz kövér és renyhe potykáit, a csukát és a süllőt, a dévérkeszeget és a kárászt. Aztán át-eresztette őket az élő Tiszában úszó kis bárkájába. A víz alá süllyesztett lyukasfalú halhombárban aztán egy-két hét alatt keresztülment a halakon a jó víz. Kimosta húsuk rostjai közül a sarat, még a kövérségüket is megcsappantotta. Megillatosodtak ízben és visszazépültek színben, sőt még fürgeségük is visszatért édes hazájukban, az eleven Tiszában, a szőke habokban, ahol meg kellett volna születniök. Két hét után el lehetett adni őket bátran az óvatos nagyfisereknek, akik össze szokták vásárolni a kecésektől a heti szákmányt.”

A halvásárról és a szegedi ember halevéséről a táplálkozásnál emlékezünk meg.

*

Az élőhal fogása és árusítása mellett, évszázadok során járta a szegedi Tiszán a *halhasítás*, *halsózás* is, amely a XVIII. századtól kezdve egy-egy halászgazda, azaz fisér megbízásából történt. A *halhasító tanya*, röviden *tanya* rendszeren füzesben állott.⁹⁴ Algyő és Szeged között rendezték be. Nevezetes tanyahelyek voltak a *Sárga*, *Porgány*, *Vesszős*, *Gyevifok*. Voltak azonban a Boszorkánysziget táján is. A tanyákon először is azt az olykor 20—30 m hosszú veremfélélt építették, amelyet háztető módjára nád-dal fődtek be. Előtte nagy hordók, dézsák, továbbá víziközelkedésre már alkalmatlan, tisztára surolt ladikok, amelyekben a sózás történt. Mellettük kecskelábú asztalok, ahol a halat hasították. Kissé távolabb a *zsidóutcák*, vagyis földbe vert lécekre 5—8 sorjában húzott zsinórok. Végül éjjeli szállásra szolgáló szűnyogháló fekvőhelyek. Magasabb helyen emelkedett a fisér, olykor a megbízott *halászmestőr* nádkunyhója. Körülötte foglaltak helyet a halhasítók szállásai. A fehérnépek kunyhója takarosabb volt, díszítéséről a legények gondoskodtak. A tanyák környékén mindég akadt egy-két kutya, aprójószág, továbbá odaszokott vízimadár is: gólya, gém, szarka. Volt egy külön konyha, helyesebben katlan is.

⁹¹ *Herman*, II, 839; *Kovács*, 268 (képpel). A tárgy és szó máig ismeretes.

⁹² *Tömörkény I.*, Az alvó Tisza. SzN. 1891. szept. 30.

⁹³ *Terescsényi Gy.*, Aranyhomok 172.

⁹⁴ *Reizner* III, 479; *Tömörkény I.*, Vizenjárók 78; *Kovács J.*, Szegedi emlékek 65; *Szmollény N.*, A halhasító tanyák. SzN. 1909, 3. sz.; *Bitó J.*, 30, 40.

Egy-egy tanyán 25—30 lány hasított és szózott, 5—6 férfi a nehezebb munkát végezte, néhány *csónyikos gyerök* meg a ladikot, bárkát húzta.

A halászok már korán reggel kivetették a nagyhálót. Utánuk mentek a ladikok, amelyeket gyerekek húztak. Mindegyikhez négy-öt bárka volt kötve. Ha a kivetés sikerült, a bárkák hamarosan megteltek és csónakkal a tanyához vontatták őket. Itt fűzfavesszőből font mély kosarakba rakták át, és a halas kosarakat két ember rúdon, vállra kapva vitte a tanyába, ahol a Kovács Jánostól *hastok* néven⁹⁵ megörökített halhasító asztalon a lányok bicskával lekapták róluk a halpénzt, kivetették a belső részeket, majd az *áztatókádban* besózták. Amikor a só már jól átjárta, akkor egyenként teregették ki száradni a zsidóutcára, ahol a belső oldalukat kifelé fordítva, hatnyolc napig száradtak. A száradó hálnak rettenetes bűze volt.

Száradás után az egyes halfajtákat külön rakták és főleg gyékénnyel, olykor ká-kával, fűzfahánccsal, ritkábban spárgával átkötözgetve 25 fontos csomagokba bálázták. A bálákat azután a *bálázógunyhó*, *bálázó* néven is emlegetett verembe rakározták el. Ugyanitt állott szép sorban, öblös butykosokba gyűjtögetve a *halzsír* is.

Halhasításra főleg a keszeget tartották alkalmasnak, de potykát, süllőt, kecsegét is hasítottak.

Az ebédet, vacsorát szolgáló lógó nagy bográcsban férfi főzte: paprikáshalat, krumplistarhonyát. Kerekszájú fakánál volt az egyetlen evőeszközük. A bográcsból cserép- vagy fatányérba szedték ki az ételt. A halpaprikást, haléltet olykor ecettel is leöntötték.

A munkát dalolás, mesemondás is élénkítette, és az étkezési időt, továbbá az ebéd utáni pihenőt leszámítva, hajnaltól estig tartott. Utána a fiatalság bőrduda vagy citera hangjára sokszor pördült táncra.

A heti munka hétfőtől szombat délutánig tartott. Ekkor csónakon hazajöttek Tápéra, Városra, de vasárnap estefelé már indultak is vissza. A halhasítás egyik forrásunk szerint késő ősszel, november derekán szűnt meg. A bálázott halat dereglyén szállították a Városba, hasonlóan a tanya fölszerelését is. Megkezdődött a hal eladása. Főleg Arad, Temesvár, Lugos vásárolt sokat. Az évi mennyiség 800—1000 bécsi mázsára rugott.

„Kedves eledele volt — írja⁹⁶ a múlt század végén Tömörkény — az oláh népnek és a horvátok is nagyon szerették... Kétféle módon csinálták. Ha füstölték, akkor szárazon ették, továbbá meleg étel gyanánt. Csináltak belőle savanyú ételt, meg paszúrral is, mint ahogy mostan a babba szokás főzni a disznóaprólékot és a szalonnabőrt. Abálták is. A forró vízben a száradt hal felső része lehámlott, nem is kellett tisztogatni. Ennek az ételnek *sóshal* volt a neve, de a magyar így sem igen ette, legföljebb, ha vasrostélyban néha parázson sütöttek belőle egy-egy darabot. Ellenben különösen a bőjtök idején, igen kapós volt a más népeknél és szállították nekik Aradra, Temesvárra, de még el egészen Zágrábba is. E helyen a szárított hálnak rendes vásárja volt, és jól is keltek a bálók, csak azok rendjén nem volt szabad tévesztetni a küldés alkalmával... Mivel az aradi [piac]... csak a keszeget kereste, a temesvári piacon csak a potyka kelt el, a legmesszebb eső gyomrokba a csuka és a süllő jutott, ezeknek Zágráb volt a piacuk.”

A kivetett belekből és a hasításra alkalmatlan kisebb halakból főzött zsiradékot, a *halzsírt* bőr (szerszám, csizma) tisztogatására használták a tímárok, de családban is ápolták a lábbelit vele. „Ahhoz hasonló kenet nem volt — írja⁹⁷ Tömörkény István — sem hámrá, sem lábbelire.” Valamikor külföldre is szállították belőle.

⁹⁵ Kovács, 290.

⁹⁷ Tömörkény I., Bazsarózsák. 121.

A múlt század derekán Csíkos Imrének, Csíkos Jánosnak, Novák Jánosnak, Boros Mihálynak, Deák Györgynek és a Süli-családnak voltak híres halhasító tanyái. Az évszázados gyakorlatot a Tisza szabályozása szüntette meg.

A halászok nyelvében a *tanya* szónak több értelme is van. Általában jelenti a halászatra, a máshol jellemzett tanyavetésre alkalmas, nem állandó helyet, próbát. Ennek szabatosabb neve *vándortanya*. Ha *tanyát vet*, vagyis kiveti a hálóját és akár órákig sem mozdul el, várakozik mellette, akkor *ülőtanyázik*. *Kis tanyát vet*: a vizen kis területet halász meg. *Nagy tanyát vet*: nagy területen veti ki a hálóját. *Cseréli a tanyát*: változtatja a halászóhelyet. A közös halászatot idézi Dugonics mondása: *egy tanyán dolgoznak*, vagyis ugyanazt teszik, akarják. Kovács Jánostól tudjuk, hogy naponta hét-nyolc ízben szoktak az öreghálóval tanyát vetni. Ha a fogások sikerültek, akkor a halászoknak *jó tanyájuk* volt.

Mögtanyázik a horog, varsa is, ha halfogás végett már hosszabb ideje a vízben van. *Vögyük mán ki a varsákat* — mondogatják — *vót mán idejük mögtanyázni*.

A *tanya* jelenti az állóbárcák kikötőhelyét is. „Két ladik halad fölfelé — írja⁹⁸ Tömörkény István — egyfából faragott régi halászcsonyikok. Egy-egy öreg halászcsonyik legény bennük. Mennek a tanya felé, vagyis ahol a halászok állóbárcái vannak sorjában kikötve.”

*

A szegedi halhasítás múltjához érdemes még végül a szemtanú és benne dolgozó Bitó János halászmester nagyértékű visszaemlékezéseit is idéznünk.

Még a múlt század derekán is, „a Tisza partján — írja — mindenütt halhasító meg szárító tanyákat állítottak fel, hogy a rettenetes sok hal kárba ne vesszen. Szegedtől Csongrádig, jól emlékszem ma is, 37 ilyen tanya volt. Egy-egy ilyen tanyán átlag feldolgoztak 5000 mázsa halat, amiből 2000 mázsa szárított hal lett, amihez megint 1000 mázsa só kellett.

A munka tartott június elejétől augusztus végéig. Minden tanyán legalább 80 személy dolgozott, nagyobbbrézt lányok, meg 12—14 éves gyermekek. Volt aztán minden tanyában négy öregasszony, akik közül kettő süttött-főzött a dolgozóknak, kettő meg a halzsírt sütötte ki. Volt tanya, ahol 50—60 akó halzsírt sütöttek ki egy nyáron. Ment a dolog megállás nélkül... Egy ilyen halhasító tanyára szegődtem én be 1869-ben 20 egész krajcár napszámért... Öreg Süli János fogadott meg, ő volt a legelső gazdám... 1869. március 17-én indultam el legelőször a magam mesterségében a Tiszán. Kint a parton a víz partján állott egy egyetlen darabból való nagy nehéz csónyik, abban benne egy bárka. No, ezzel kellett elindulni a gyevi Tiszára, a Petróba, mert akkor ezeknek a halhasító tanyáknak mind megvolt a maguk neve, és ez a Petrótanya volt a leghíresebb, mert ott annyi volt a hal, hogy egymástól nem fért. Nyolc nagyháló halászott itt állandóan, s itt fogták a legtöbb nagy, hatalmas öreg halat, óriás harcsákat, de fogták itt vizát, sőt még tokot is sokat...

Mikor kiszálltunk — ez a halászeletem első szép emléke — messziről az orrunkba verte a szél a halpaprikás fölséges illatát ... Sokan voltunk ott ilyen magamfajta csónyikos gyerekek. Lógtunk, ha éppen nem volt sok dolgunk, hát a gazdák megengedték, hogy a sekélyesben rákot szedhessünk. Volt is akkor bőven. Szedtem én is egy jó csomót. Néha-néha a lábam szárába kapaszkodott egy-egy rusnya féрге. Bizony ott volt harmadnap is a helye az ollójának... Meg aztán mi gyerekek vágtuk a fűzfaveszszőt is, amire a halkofák fölfűzték a halat. Ennek szedéséért is 10 krajcár járt megint...

⁹⁸ Tömörkény I., Napos tájak. 44.

Mikor azután hazaértünk a Városba, itt vettem egy negyed tepszi gyúrott fenekű, finom tejfölös lepényt. Bevágtam mind az egészet egymagam...

Hiába volt minden jó, hiába tartottak bennünket a jó halétellel, beteg volt odakint a tanyán minden egyes élő ember. Hideglelős. Ma váltóláznak mondanák, de hála az Istennek, leginkább csak hírből ismerik ma már ezt a csúf betegséget. Hideglelés volt az igazában, mert az volt a fő benne, hogy két, három, négy naponként, aszerint, kinél hogy, rájött pontosan reggel 9 órakor az emberre a rettenetes hideg, és úgy rázott egy kerek óráig, hogy csak a fogunk is csattogott belé... Előfordult, hogy ki kellett feküdni a napra, összehúzva magunkat, mert még a kezünk, lábunk is reszketett. Már most, ha reggel 9 órára, mire a hideg rájött a munkásokra, a hajnal óta felhasogatott halak nem szózódtak be, bíz annak nagyrésze úgy veszett. Ott érte a nagy meleg, bomlani kezdett — a hal amúgyis gyorsan romlik — hordhattuk aztán az egészet be a Tiszába. Így volt aztán, hogy az egész Tiszán abban az időben kés-él vastagságú zsírréteg úszott. A behordott, megrothadt halak zsírja kiolvadt a napon, és a vizet valami szörnyű, kellemetlen rossz ízűvé, sokszor valósággal ihatatlanná tette. Még kútakat is hiába ásattak a Tiszához közel, abba is beleszivárgott, annak a vizét is undorítóvá tette a halzsír szaga...

A kinézése pedig a következő volt a halhasító tanyának: legelől volt egy igen nagy, nyitott oldalú pajta a szózókadakkal. Azután egy még nagyobb, szellős, nádból épített kunyhó, amiben a halak száradtak. Köztük egy nagy sikátor, vagy 20 darab öles hosszúságú asztallal, amin a tulajdonképpeni hasogatás folyt. A beszózott halak aztán a zsidóutcára kerültek. Ezen száradtak a halak hajnali 3 órától délután 1 óráig, vagy ha igen nagyok voltak, akkor 4-ig is. Állott pedig ez a zsidóutca a földbe erősített cölöpökre fektetett 10—12 szál 3 méteres, jó erős fűzfakaróból, amelyen spárgák voltak keresztülhuzigálva. Erre függesztették föl a beszózott halakat szép sorjában. Ott száradtak meg...

Mikor a száradás már tökéletesen kész volt, akkor a halakat bebálázták. Ez nem volt más, minthogy a szép laposra száradt sós halakat szép simán egymásra kellett fektetni, és azután szabályosan bebálázták, azaz magunk-készítette erős gyékénykötéllal három helyen szorosan 25—25 fontos göngyölegekben szállításra elkészítették. Igen nagy piaca volt akkoriban a szárított tiszai halnak. Messze földre, Arad, Temesvár, Kikindára, Lugosra hordták a fuvarosok echós szekerekkel... A közönségesebb szózott halnak mázsája 16 forintért kelt, de a jobb fajta, nagyobb halakért 22—24 forintot is megadtak. Persze tudni kell, hogy a régi mázsa nem 100 kg volt, hanem csak 56.

Mikor aztán vége lett a hasítás munkájának, megint megkezdődött a csónyikhúzás a ficséreknél..."

A vízi közlekedésről más összefüggésben emlékezünk meg.